

અનુક્રમણિકા

૧. નવું પરિવર્તન	૧	૧૧. ચકોના જ્ઞાન-વિજ્ઞાન પ્રત્યે ખેંચાયું છે	
૨. આનંદનું ઝરણું આપણી અંદર	૨	સૌનું ધ્યાન	૨૪
૩. તપથી શ્રેષ્ઠ સેવા	૫	૧૨. વિજ્ઞાનના યુગમાં કરીએ ઈલેક્ટ્રોનિક	
૪. રાષ્ટ્ર નિર્માણ : કર્તવ્યપાલનથી રાષ્ટ્રની		ધ્યાન	૨૯
પ્રગતિ સંભવ	૮	૧૩. મંત્રસાધનાના આધાર અને ચમત્કાર	૩૨
૫. અમે સાથે મળીને રહીશું મા !	૧૧	૧૪. આપણે પ્રગતિશીલ બનીએ	૩૬
૬. કષ્ટ, કઠણાઈઓ સર્જનો માટે કેમ ?	૧૩	૧૫. ધર્મતંત્રમાંથી અવાંચનીયતાઓ દૂર	
૭. સમાજ નિર્માણ : સ્વચ્છતામાં સૌની ભલાઈ	૧૫	કરીએ	૩૦
૮. આ આંધળી દોટ અટકવી જોઈએ	૧૮	૧૬. પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી	૪૧
૯. કિશોર-સ્તંભ	૧૯	૧૭. આત્મીય અનુરોધ	૪૭
૧૦. અમીરોનો અંત અતિ નિકટ	૨૧	૧૮. યુગ નિર્માણ સમાચાર	

વસંત પર્વ પર શુભકામના

વસંત પર્વ યુગ ઋષિ પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવનો આધ્યાત્મિક જન્મ દિવસ છે. એને પૂજ્ય ગુરુદેવ હંમેશા સંકલ્પ દિવસના રૂપમાં મનાવતા હતા. આ પાવન અવસર પર જ્યારે પ્રકૃતિ પણ યૌવનની અંગડાઈ લઈ નવ સૃજનનું કાર્ય પ્રારંભ કરી દે છે, પૂજ્યવરે પણ આગામી વર્ષના મહત્વપૂર્ણ કાર્યક્રમ પ્રારંભ કરવાની ઘોષણા કરવા માટે આ અવસરને પ્રમુખતા આપી. તેમના માટે પ્રત્યેક વસંત પર્વ કંઈક નવીનતા લઈને આવતું હતું. ઋષિ યુગમના માનસ પુત્ર આપણે પણ તેમના બતાવેલ માર્ગ પર ચાલવાની શપથ લઈએ. આગામી વર્ષમાં પોતાની સાધનાનો ક્રમ વધારશો. પોતાની સાધના ઋષિ યુગમની સાધનાના ખાતામાં જમા કરીશું જેથી આપણી ગુરુસત્તાના સંકલ્પ (માનવમાં દેવત્વ તથા પૃથ્વી પર સ્વર્ગનું અવતરણ) ની પૂર્તિમાં આપણી પણ ભાગીદારી સુનિશ્ચિત હોઈ શકે. આપણે સર્વે પ્રજ્ઞાવતાર પૂજ્ય ગુરુદેવના યુગ પરિવર્તનકારી વિચારોને સાહિત્ય / યુગ શક્તિ ગાયત્રી પત્રિકાના માધ્યમથી જન-જન સુધી પહોંચાડવાની શપથ લેશો. પૂજ્યવરના આધ્યાત્મિક જન્મ દિવસના પાવન પર્વ પર તેમના ચરણ-કમળમાં શત્-શત્ નમન.

-સંપાદક

- ◎ અનિવાર્ય કારણોસર સાધના વિશેષાંક ફેબ્રુઆરીમાં પ્રકાશિત થશે.
- ◎ નવા વર્ષનું કેલેન્ડર આ અંકમાં સામેલ છે.

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ।

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

: સંસ્થાપક/સંરક્ષક :

વેદમૂર્તિ, તપોનિષ્ઠ યુગદંષ્ટા

પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય

અને

માતા ભગવતી દેવી શર્મા

: સંપાદક :

પં. લીલાપત શર્મા

: કાર્યાલય :

ગાયત્રી તપોભૂમિ,
મથુરા - ૨૮૧ ૦૦૩

: ટેલિફોન :

(૦૫૬૫) ૪૦૪૦૦૦, ૪૦૪૦૧૫

વાર્ષિક લવાજમ : ૪૫ રૂપિયા

આજીવન લવાજમ : ૫૦૦ રૂપિયા

વિદેશનું લવાજમ

વાર્ષિક : ૧૦ પાઉન્ડ/૧૫ ડોલર/
૪૦૦ રૂપિયા

આજીવન : ૧૦૦ પાઉન્ડ /
૧૫૦ ડોલર / ૪૫૦૦ રૂપિયા

વર્ષ - ૩૦ અંક - ૧

જાન્યુઆરી - ૧૯૯૯

નવું પરિવર્તન

યુગ કોઈ એવી વસ્તુ નથી જે એક ચોક્કસ સમયે આવશે અને અનંત કાળ માટે અદૃશ્ય થઈ જશે. સતયુગ અને કળિયુગ આપણે પોતે જ અંતઃપ્રેરણાથી બનાવી શકીએ છીએ. જ્યારે મનુષ્ય આ જાગૃત જીવનને ભૂલી સૂક્ષ્મ સ્થળે પહોંચી જાય છે, વાસના, કામના, સંસ્કાર વગેરેથી સંબંધ તોડી નાંખે છે. એ જ સમયે સતયુગનો ફરીથી ઉદય થાય છે. આ સમયે પૃથ્વી પર વસેલી માનવજાતિ બુદ્ધિ, મન અને શરીરને જ પ્રાધાન્ય આપે છે. એની મોહજાળમાં ફસાઈને વિવિધ પ્રકારની લીલાઓ કરે છે. એ સ્વર્ગલોકની ભાળ લેવાનું ભૂલી જ ગઈ છે. આથી જ આપણે નવેસરથી અનુષ્ઠાન કરવું પડશે. શક્તિને ફરી જાગૃત કરવી પડશે. અહંકારનું મસ્તક ઝુકાવી રાખવું પડશે. આપણે દિવ્યલોકના અધિકારી છીએ, આ વાતનું આપણે ફરીથી સ્મરણ કરવું પડશે. આનાથી જ નવયુગની, સતયુગની સ્થાપના થશે. ત્યારે આપણે જ્ઞાનરૂપી અમૃતકળશ લઈને આ સંસારમાં જ અમરલોકની લીલા કરીશું.

— મહાયોગી અરવિંદ

આનંદનું ઝરણું આપણી અંદર

ગીતામાં કહ્યું છે કે મનુષ્ય પોતે જ પોતાનો મિત્ર અને શત્રુ છે. મનુષ્ય પોતે પોતાની જેટલી સહાય કરી શકે છે, તેટલી કોઈ મિત્ર નથી કરી શકતો. એ જ રીતે પોતાની જાત સાથે જેટલી શત્રુતા કરી શકે છે, તેટલી શત્રુતા કોઈ મનુષ્ય નથી કરી શકતો. પોતાની કલ્પનાશક્તિ, વિચાર અને વિશ્વાસના આધારે મનુષ્ય પોતાની એક દુનિયાને વિકસાવી શકે છે. એ જ દુનિયા અને વાસ્તવિક સુખ-દુઃખ દર્શાવ્યા કરે છે.

એક વ્યક્તિ સૂમસામ રાત્રે સ્મશાન પાસેથી પસાર થાય છે. એના મનમાં કોઈ શંકા નથી, તારલાઓની સુંદરતાને નિહાળતો, રાત્રિની શાંતિ અને શીતળતા અનુભવતો મસ્તીથી સૂરમાં ગાતો ત્યાંથી નીકળી જાય છે. પરંતુ બીજી વ્યક્તિ એ જ રસ્તે જાય છે ત્યારે સ્મશાનમાં ભૂત ફરતાં જુએ છે, ઝાડીઓમાંથી ડાકણો ચૂડેલો એને જોતી હોય એવું લાગે છે, ભયની એના હાથ પગ ધ્રુજવા લાગે છે, મોઢું સુકાઈ જાય છે, દષ્ટિ ચૂકી જવાથી ઝાડનાં ઢૂંઢા સાથે અથડાઈ જાય છે. ભૂતના આક્રમણનું પ્રત્યક્ષ દર્શ્ય જોતો હોય એવું લાગે છે. એ બીમાર થઈ જાય છે. મહિનાઓ સુધી ખાટલામાં પડ્યો રહે છે, મહામહેનતે સારો થઈ શકે છે અથવા મરી જાય છે. રસ્તો એ જ હતો, રાત પણ એ જ હતી, એક વ્યક્તિ પુશીથી એ જ રસ્તે નીકળી ગઈ. બીજી વ્યક્તિને જાનનું જોખમ થયું. આવી ભિન્નતા કેમ થઈ? આનું કારણ બન્ને વ્યક્તિઓની માનસિક સ્થિતિ હતી, જેના મનમાં ભય ઉત્પન્ન થયો, એ ભયે ભૂતની જેમ એની છાતી પર ચઢી બેઠો અને એના માટે પ્રાણનું સંકટ ઊભું થયું.

દોરડાને સાપ સમજી અનેક વ્યક્તિ ભયભીત થઈને બેહોશ થઈ જાય છે. ઉંદરના કરડવાથી સાપ કરડ્યો સમજી અનેક વ્યક્તિ મોતના મુખમાં જતી રહે છે. સામાન્ય રોગને અસાધ્ય રોગ માની અનેક રોગી ગભરાઈ જાય છે અને એ ગભરાટ એના મોતનું કારણ

બની જાય છે. આ મુશ્કેલીઓ, સંકટોના પહાડ કોણ ઊભા કરે છે? મનુષ્ય પોતે જ પોતાના વિચારોથી આવાં સંકટોના પહાડોનું નિર્માણ કરે છે અને પોતે જ એની નીચે દબાઈને નષ્ટ થઈ જાય છે. મનુષ્યના મનમાં પ્રચંડ શક્તિ ભરેલી છે. આ શક્તિ દ્વારા પોતાના માટે અત્યંત દુઃખદાયક અથવા અત્યંત ઉપયોગી તથ્યોનું નિર્માણ કરી શકે છે.

પ્રત્યેક મનુષ્યની પોતાની એક અલગ દુનિયા હોય છે. જાણકારી, ઈચ્છા અને કલ્પનાના આધારે આપણે પોતાની મનોભૂમિનું નિર્માણ કરીએ છીએ. આ મનોભૂમિ જ આપણી દુનિયા છે. એમાં જે પ્રકારના મનોભાવો, ઈરાદાઓ અને ધારણાઓ સ્થપાય છે એ જ દષ્ટિકોણથી સંસારના બધા પદાર્થોને એ જુએ છે. આંખો પર પીળાં ચશ્માં પહેરવાથી આખી દુનિયા પીળી ભાસે છે અને લીલાં ચશ્માં પહેરવાથી બધી વસ્તુઓ લીલી દેખાય છે. સાધુઓની દષ્ટિએ આ સંસાર, પરમાત્માની પાવન પ્રતિમા છે. સિંહની દષ્ટિએ બધા મનુષ્યો સ્વાદિષ્ટ માંસના હરતાં ફરતાં લોચાઓ છે, દુકાનદારોની નજરે ગ્રાહક, વેશ્યાની દષ્ટિએ વ્યભિચારી, આ દુનિયામાં ભરેલા છે. અંદરના મનની દુનિયા જેવી હોય છે એને અનુરૂપ બહારની દુનિયા જોવા મળે છે.

મનુષ્યની પોતાની રુચિ જેમાં હોય છે એમાં એનું મગજ શોધખોળ કરતું હોય છે. આ એક પ્રત્યક્ષ તથ્ય છે કે જેની શોધખોળ કરવામાં આવે છે એ મળી જાય છે. પોતાના સ્વભાવ મુજબના અને વિચારો મુજબના મનુષ્યોને, સ્થળોને, વાતાવરણને...એની અદર્શ્ય ચેતના શોધતી રહે છે અને ધીમે ધીમે એને પોતાને અનુકૂળ વાતાવરણ મળી જાય છે. ચોરોને એમના સાથી, બીજા ચોરોનો સાથ દરેક સ્થળે મળી જાય છે અને એ ગમે ત્યાં ચાલ્યા જાય, ચોરી કરવાની તક અને સ્થળ એમને મળી જાય છે. એવી જ રીતે સારી-નરસી

બધી જ પ્રકૃતિના મનુષ્યો પોતાની રુચિ મુજબ સ્થળોને પ્રાપ્ત કરી લે છે. સાંસારિક પરિસ્થિતિઓ બંને પ્રકારની હોય છે. સાત્ત્વિક પરિસ્થિતિમાં સુખશાંતિ, પ્રસન્નતા અને તૃપ્તિનો અનુભવ થાય છે. એથી વિપરીત તામસિક પરિસ્થિતિમાં કલેશ, અશાંતિ, દુઃખ, દારિદ્ર્ય તથા અસંતોષ છવાયેલાં રહે છે. ચોર સ્વભાવનો મનુષ્ય ચોરી કરશે, એના ફળસ્વરૂપ એને અશાંતિ, નિંદા, અવિશ્વાસ, રાજદંડ અને કર્મનાં કઠોર ફળોના ભાગીદાર બનવું પડશે. એ જ રીતે સદાચારી સ્વભાવનો મનુષ્ય સત્કર્મો કરશે અને ફળસ્વરૂપે પ્રસન્નતા, સંતોષ, પ્રશંસા, વિશ્વાસ, સ્વાસ્થ્ય અને સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે.

ચોર અને સદાચારીને જે સાંસારિક પરિસ્થિતિઓ મળી છે તે એકબીજાથી ખૂબ જ ભિન્ન છે પરંતુ એનું મૂળ કારણ મનુષ્યનું પોતાનું મન છે. એ ચોર સ્વભાવને અપનાવે અથવા સદાચારને અપનાવે એ પૂર્ણપણે એની ઈચ્છા પર આધારિત છે. મન:લોકનું જે રીતે નિર્માણ કરવામાં આવે છે એવી જ બહારની દુનિયા બની જાય છે. મનમાં જે શાંતિ હોય તો બહાર શાંતિનું વાતાવરણ હશે. મનમાં જે વ્યાકુળતા હોય તો બહાર પણ વ્યાકુળતાથી ભરેલી ઘટનાઓ ચારેબાજુ જોવા મળશે. જેણે મન:લોકમાં સ્વર્ગની સ્થાપના કરી લીધી છે એના માટે આ સંસારમાં સર્વત્ર સ્વર્ગ છે, જેના મનમાં નરક છે એને બધી જગ્યાએ નરકની જવાળાઓ નજરે જોવા મળશે.

સંસારનાં બધાં જ દુઃખો મળીને મનુષ્યને એટલો દુઃખી નથી કરી શકતાં જેટલો દુઃખી એને પોતાની ભીતરના અંતર્દેહ કરે છે. મનુષ્ય પોતે દુઃખી બને છે. વેપારમાં નુકસાન થવાથી એક વેપારીની સામે એવી સ્થિતિ નથી આવતી કે એના જીવનનિર્વાહમાં અસુવિધા ઉત્પન્ન થાય. તેમ છતાં એ એટલી ચિંતા કરે છે જાણે દુઃખોના પહાડો એના પર તૂટી પડ્યા હોય. એ નુકસાનવાળા વેપારીની જે સ્થિતિ છે એનાથી પણ ખરાબ સ્થિતિમાં રહેતા મજૂરવર્ગના લોકો હસતાં રમતાં પ્રસન્નતાભર્યું જીવન વિતાવી શકે છે. નુકસાનવાળા વેપારીને વાસ્તવિક સાંસારિક વિપત્તિ નથી આવી. કેવળ એના મનમાં વિપત્તિની એક ઝાડીનું નિર્માણ થયું. ઈર્ષા, દેષ, ઘૃણા, શોક, ચિંતા, નિરાશા, ભય, આશંકા,

પ્રતિહિંસા, સ્પર્ધા વગેરે અનેક દુર્ભાવોના કારણે આજે કેટલાય મનુષ્યો વ્યાકુળ રહે છે. એમના મનમાં સદાય બેચેની, વ્યાકુળતા, અશાંતિ અને પીડા ઉત્પન્ન થયા કરે છે. જેથી એમનો મન:લોક ખૂબ જ નીરસ, ગંદો, શુષ્ક, ધૂંધળો અને અંધકારમય થઈ જાય છે. એમને હર સમયે અશાંતિ સતાવતી રહે છે.

કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, અહંકાર, છળ, પાખંડ, અસંયમ, શોષણ, અપહરણ, દુરાચાર, વ્યભિચાર વગેરે કુવિચારો એક પ્રકારના માનસિક શત્રુ છે, એ મન:લોકમાં નિશાચરોની પેઠે છુપાયેલા રહે છે અને જ્યારે પણ તક મળે ત્યારે પોતાની પૂર્ણ તૈયારી સાથે નીકળી પડે છે અને જીવનના કોમળ તંતુઓને અસ્તવ્યસ્ત કરી નાંખે છે. પેટમાં કોઈ વિષયુક્ત પદાર્થ પહોંચી જાય તો પેટમાં દાહ થાય છે, ઝાડા-ઊલટી થાય છે. રક્તમાં કોઈ વિષયુક્ત વિજાતીય પદાર્થ ભળી જાય તો ગૂમડાં, ફોડલી, ચકામાં, કોઠ વગેરે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. માંસમાં કાંટો ઘૂસી જાય તો જ્યાં સુધી એ ન નીકળે ત્યાં સુધી નિરંતર પીડા થતી રહે છે. એવી જ હાલત આ કુવિચારરૂપી તામસિક, નીચ, વિજાતીય, દાનવો મન:લોકમાં ઘૂસી જવાથી થાય છે. આ કુવિચાર કંઈને કંઈ પોતાની મેળે કરતા જ હોય છે. આંખમાં પડેલા કણની માફક અંતઃચેતનાને હરઘડી ધાયલ કરતા રહે છે. જેવી રીતે કોઈ મનુષ્ય લાલ મરચાંને આંખ, નાક, મુખ વગેરેમાં ભર્યા બાદ તરફડતો ફરે છે, એન આરામ એને માટે સ્વપ્ન થઈ જાય છે એવી જ રીતે દુર્ભાવોને અંતઃકરણમાં સ્થાન આપવાથી આત્મામાં તીવ્ર પીડા થતી રહે છે. શાંતિનાં દર્શન દુર્લભ થઈ જાય છે. આવી સ્થિતિને માનસિક નરક જ કહી શકાય.

માનસિક સ્વર્ગનો અર્થ છે પોતાના અંતઃકરણમાં સાત્ત્વિક વિચારો, સદ્ભાવો અને સદ્ગુણોને ધારણ કરવા. ઈમાનદારીની પવિત્રતા બરફ જેવી શીતળ, પુષ્પ જેવી કોમળ, ચંદન જેવી સુગંધિત અને નવનીત જેવી સ્વચ્છ હોય છે. એને ધારણ કરતાં જ આત્માને ખૂબ રાહત મળે છે. હિમાલયની તપોભૂમિમાં નયનરમ્ય પ્રાકૃતિક દૃશ્યોને જોતાં, કંદમૂળ ખાઈને, ભગવતી ભાગીરથીના તટ પર નિવાસ કરતાં તપસ્વીઓને જે શાંતિ મળે છે એ જ શાંતિ આપણે ઈમાનદારીની

પવિત્રતાને ગ્રહણ કરીને પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ. સાચો મનુષ્ય વિશ્વાસ રાખે છે કે “ઈમાનદારીનું પવિત્ર જીવન જ મારે જીવવું છે, હું મારા વિચારો સચ્ચાઈ અને નેકીથી ભરેલા રાખીશ, મારી જીવનની ન્યાયથી ભરેલી રહેશે, હું સત્યનો જ વિચાર કરીશ, સત્યના આધાર પર જ વિચાર કરીશ, ભલાઈ, નેકી, ઉદારતા અને જ્ઞાનનો આશ્રય ગ્રહણ કરીશ, કુવિચાર, પાપ, દેષ અને તુચ્છ વિચારોથી ઉપર ઊઠીને આધ્યાત્મિક જીવન જીવીશ.” આ ભાવનાઓ એના અંતઃકરણમાં સાત્ત્વિકતાનું શીતળ ઝરણું પ્રવાહિત કરી દેશે.

સત્ય, પ્રેમ અને ન્યાયના જીવનતંતુઓને છેડતાં જ આત્મામાં એક મધુર સંગીત ગૂંજવા લાગે છે. પવિત્રતાનું આધ્યાત્મિક સંગીત જ ભગવાન કૃષ્ણની ત્રિભુવન મોહિની મોરલીનો મધુર વેણુનાદ છે. આનો રસ જેમણે અનુભવ્યો છે, એ ધન્ય છે. આત્મા પવિત્ર છે, એના મનુષ્ય માટે સંદેશ છે કે, ‘પવિત્રતાને વિચારો અને કાર્યોમાં ભેળવી દો.’ આ ઈશ્વરીય સંદેશ જેમણે સાંભળ્યો એ ભાગ્યશાળી છે, જેમણે સાંભળી હૃદયંગમ કર્યો અને એવું આચરણ કરવાનો આરંભ કર્યો એ પરમાત્માનો સાચો ભક્ત છે.

જે બીજાને કષ્ટમાં જોઈ દયાથી દ્રવિત થઈ જાય છે, જે અસહાયોની સહાયતા કરવા માટે સદાય તત્પર રહે છે, જે સંસારનાં સુખોમાં પોતાના સુખનો અનુભવ કરે છે, બીજાઓને હાનિ પહોંચાડવાની જેને ક્યારેય ઈચ્છા નથી થતી, સત્યનો વિસ્તાર થતો જોઈ જેને આંતરિક સુખનો અનુભવ થાય છે, જેને પરસ્ત્રી માતા સમાન છે, જે પર-ધનને ધૂળ સમાન સમજે છે, ઈંદ્રિયોને જે મર્યાદા ઓળંગવા દેતો નથી, ચાડી-ચૂગલી, નિંદા, ઈર્ષા વગેરેથી જે દૂર રહે છે, સંયમ જેનું વ્રત છે પ્રેમ કરવો જેનો સ્વભાવ છે, મંધુરતા જેના હોઠથી ટપકતી રહે છે. સ્નેહ અને સજ્જનતાથી જેની આંખો ભરેલી રહે છે, જેના મનમાં કેવળ સદ્ભાવ નિવાસ કરે છે, અનીતિ સામે ઝૂકવાની લાલચ જેને ક્યારેય થતી નથી, સાદાઈ, સરળતા, શિષ્ટતા જેના આચરણનું અંગ છે, એવી પવિત્ર આત્માવાળી વ્યક્તિ આ લોકની દેવતા છે. તેઓ જ્યાં રહેશે ત્યાં એમનું સ્વર્ગ છાયાસમાન

એમની સાથે રહેશે.

જે ક્રોધી છે, એને બીજાઓ તરફથી ક્રોધપૂર્ણ વ્યવહાર થતો હોય એવું લાગશે. જેઓ ઉદાર નથી એમની સાથે બીજા વ્યક્તિઓનો વ્યવહાર અનુદારપૂર્વક રહેશે. જૂઠી અને લબાડ વ્યક્તિ જ્યાં જશે ત્યાં પોતાના ઉપર અવિશ્વાસ અને નિંદાની વર્ષા થતી જશે. વ્યભિચારી વ્યક્તિને સારાં ઘરોમાં પ્રવેશ નથી મળતો ચૂગલીખોર અને ખટપટી વ્યક્તિઓની સામે લોકો પોતાના મનની વાતો નથી કરતા. બેઈમાન વ્યક્તિનાં કાર્યોને લોકો અવિશ્વાસની નજરે જુએ છે અને જ્યાં સુધી બધી રીતે તપાસ નહીં કરી લે ત્યાં સુધી ભરોસો નથી કરતા. આ રીતે અપમાનજનક વ્યવહાર બીજાઓ તરફથી થતો જોઈ મોટેભાગે લોકો મનમાં ને મનમાં ગુસ્સે થતાં હોય છે અને દુનિયાને, લોકોને, યુગને દોષી માને છે પરંતુ તેઓ પોતાના દોષો જોવાનું ભૂલી જાય છે. ખરી રીતે જોતાં પોતાના દોષો અણગમતા, અપ્રિય, અપમાનજનક અને સંઘર્ષમય વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરે છે. જો પોતાનાં હૃદયમાં સાત્ત્વિકતા પૂરતાં પ્રમાણમાં વિદ્યમાન હોય તો દુનિયા તરફથી થતા મોટાભાગના હુમલાઓ પોતાની મેજે જ બંધ થઈ જાય છે. જે થોડાઘણા હુમલાઓ અતિદુષ્ટ લોકો તરફથી થાય છે. એ લગભગ અસફળ થઈ જાય છે. જો આવા હુમલાઓથી થોડુંઘણું કષ્ટ ભોગવવું પડે તો એ ધર્મની રક્ષા માટે સામનો કહેવાય છે. આવા હુમલાઓ અને સામનાઓથી એમની માનસિક શાંતિ જોખમાતી નથી.

જો આપણે પ્રેમ, ઉદારતા, ઈમાનદારી અને ભલાઈનો વ્યવહાર બીજાઓ સાથે કરીશું તો બીજાઓના મનમાં પણ એવી જ પ્રેરણા ઉત્પન્ન થશે. કસ્તૂરીમૃગની નાભિમાં કસ્તૂરી હોય છે એ પોતાની અંદર જ નંદનવનની સુગંધિઓનો રસાસ્વાદ કરે છે. એવી જ રીતે આપણાં મનમાં પવિત્રતા, નિષ્કપટતા, સચ્ચાઈ, સંયમ અને નિઃસ્વાર્થતાનાં ભાવો વિદ્યમાન હોય તો એ સદ્ભાવો જ આપણને સદાય પ્રકુલ્લિત અને સંતુષ્ટ રાખી શકે છે.

• • •

તપથી શ્રેષ્ઠ સેવા

“નહીં નહીં વિરોચન ! શ્રેષ્ઠતાનો આધાર એ તપશ્ચર્યા નથી. જે વ્યક્તિને ફક્ત સિદ્ધિઓ અને શક્તિઓ આપે. એનું તપ તો શક્તિ-સંચયનું સાધન-માત્ર છે. શ્રેષ્ઠ તપસ્વી તો એ છે જે પોતાના માટે કશું માગ્યા વિના સમાજના શોષિત, પીડિત, દલિત અને અસહાય જનોના નિરંતર ઉત્કર્ષ માટે પરિશ્રમ કરતો રહે છે. આ દષ્ટિએ મહર્ષિ કણ્વની તુલના રાજર્ષિ વિશ્વામિત્ર સાથે ન થઈ શકે. કણ્વની સર્વોચ્ચ પ્રતિષ્ઠા એટલા માટે છે કે એ સમાજ અને સંસ્કૃતિ, વ્યષ્ટિ અને સમષ્ટિના ઉત્થાન માટે નિરંતર પ્રયત્નશીલ રહે છે.” ભગવાન ઈંદ્રે વિનોદભાવથી વિરોચનની વાતનું ખંડન કર્યું.

વિરોચન પોતાની વાત પર દઢ હતાં. એમનું કહેવું હતું કે - તપસ્વીઓમાં શ્રેષ્ઠ તો વિશ્વામિત્ર જ છે. એ દિવસોમાં વિશ્વામિત્ર શિવાલિક શિખર પર સવિકલ્પ સમાધિ અવસ્થામાં હતા અને કણ્વ ત્યાંથી થોડેક દૂર આશ્રમમાં રહેતા હતા. કણ્વના આશ્રમમાં બાળકોને જ નહિ, બાળાઓને પણ સમાનાંતર આધ્યાત્મિક, ધાર્મિક તથા સાધનાત્મક પ્રશિક્ષણ આપવામાં આવતું હતું.

વિરોચને ફરી વ્યંગ કરતાં કહ્યું, “ભગવન્ ! આપને તો સ્પર્ધાનો ભય છે, પરંતુ આપ વિશ્વાસ રાખો કે વિશ્વામિત્ર પહેલાં ત્યાગી છે અને પછી તપસ્વી. એમને ઈન્દ્રાસનનો કોઈ લોભ નથી, તપ તો તેઓ આત્મકલ્યાણ માટે કરી રહ્યાં છે. એમણે અમોઘ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી છે. એ સિદ્ધિઓનો લાભ તો સમાજને ગમે ત્યારે આપી શકાય છે.”

વિશ્વામિત્રની સિદ્ધિઓને “હું જાણું છું વિરોચન !” ભગવાન ઈંદ્રે ફરીથી પોતાના તર્કને પ્રમાણિત કર્યો, “પરંતુ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કર્યા પછી એ જરૂરી નથી કે

એમનો ઉપયોગ એ વ્યક્તિ લોકકલ્યાણ માટે કરે. શક્તિમાં અહંભાવનો જે દોષ છે એ સેવામાં નથી. માટે સેવાને હું શક્તિથી શ્રેષ્ઠ માનું છું. તેથી જ કણ્વને વિશ્વામિત્રથી મોટો ગણું છું.”

વાત આગળ વધી જત પરંતુ મહારાણી શચિના આવવાથી વિવાદ અટકી ગયો. પણ તે વાતે એક નવો વળાંક લઈ લીધો. શચિએ હસતાં હસતાં કહ્યું, “આમાં ખોટું શું છે ? આ વાતની કેમ પ્રત્યક્ષ પરીક્ષા ન લઈએ ?”

વાત નક્કી થઈ. કણ્વ અને વિશ્વામિત્રની પરીક્ષા થશે, આ વાત કાનોકાન આખી ઈંદ્રપુરીમાં પહોંચી ગઈ. લોકો ઉત્સાહપૂર્વક પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યા કે જોઈએ સિદ્ધિનો વિજય થાય છે કે સેવાનો.

રાત પડવા લાગી. દીવા પ્રગટ્યા, દેવ આરતીથી એનું સ્વાગત થયું. દિવ્ય જ્યોતિઓથી આખી ઈંદ્રપુરી ઝગમગવા લાગી. એ વખતે ભગવાન ઈંદ્રે અનુચરને બોલાવી સ્વરૂપવાન અપ્સરા મેનકાને ઉપસ્થિત થવા માટે આજ્ઞા કરી. વિનાવિલંબે આજ્ઞાનું પાલન થયું. થોડા જ વખતમાં મેનકા ત્યાં આવી. ઈંદ્રે એને આખી વાત સમજાવી દીધી. એ રાત ઈંદ્રપુરમાં આ રીતે અનેક મંત્રણાઓમાં જ વીતી ગઈ.

સવાર થઈ. ભગવતી ઉષાનું સામ્રાજ્ય ઢળવા લાગ્યું. ભુવન ભાસ્કર દેવ પ્રાચીમાં પોતાની દિવ્ય પ્રભા સાથે ઊગવા લાગ્યા. ભગવતી ગાયત્રીની આરાધનાનો આ સર્વોત્કૃષ્ટ સમય હોય છે. તપસ્વી વિશ્વામિત્ર આસન, બંધ અને પ્રાણાયામ સમાપ્ત કરી જપ માટે બેઠા હતા. એમના હૃદયમાં વૈરાગ્યની ધારા અહર્નિશ વહવા કરતી હતી. જપ અને ધ્યાનમાં કોઈ કષ્ટ થતું નહોતું. બેઠાંબેઠાં એમનું ચિત્ત ભગવાન સવિતાના

ભર્ગથી આજ્ઞાદિત થયું. એક પ્રાણ- ભગવતી ગાયત્રી અને રાજર્ષિ વિશ્વામિત્ર. એમના મુખમંડળમાંથી દિવ્ય તેજ પ્રગટ થઈ રહ્યું હતું. પક્ષી અને વન્ય જંતુ પણ એમની સાધના જોઈ મુગ્ધ થઈ જતાં હતાં.

એમની આ ગહન શાંતિ અને સ્થિરતા જોઈ પક્ષીઓ કલરવ કરવાનું સાહસ કરતાં નહતાં. જંતુ પણ અવરજવર કરવાનું ભૂલી ગયાં. એમને ભય હતો કે જો ધ્યાનભંગ થઈ જશે તો તપસ્વીના ક્રોધનો ભોગ બનવું પડશે. સિંહ ગર્જના કરવાનું ભૂલી જતા. એ દિવસના ત્રીજા પહોરમાં જ ગર્જના કરતા અને એ પણ વિશ્વામિત્રને પ્રસન્ન કરવા માટે જ, કેમ કે એ સમયે તેઓ વન-વિહાર માટે આશ્રમમાંથી બહાર નીકળતાં હતાં.

પરંતુ આજે એ સ્તબ્ધતાને તોડવાનું સાહસ એક અબળાએ કર્યું. અબળા નહિ અપ્સરા-મેનકા. જેની છબી પર ઈંદ્રપુર દીપક પર પતંગિયાની માફક બળવા માટે તૈયાર રહેતું. આજે એણે અપ્રતિમ શુંગાર ધારણ કરી વિશ્વામિત્રના આશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. પાયલની મધુર ઝંકારથી ત્યાંનું વાતાવરણ આંદોલિત થઈ ગયું. લૌકિક પુષ્પની સુગંધ આખાય આશ્રમમાં છવાઈ ગઈ. જ્યાં અત્યાર સુધી શાંતિ હતી, સાધના હતી ત્યાં જોતજોતામાં માદકતા, વૈભવ અને વિલાસ રમવા લાગ્યાં.

વિશ્વામિત્રની સમાધિ નિશ્ચલ, અવિચલિત હતી. અંતરિક્ષમાં ગયેલા પ્રાણ જે સુખ અને શાંતિની અનુભૂતિમાં મગ્ન હતા. લાગે છે કે આ નવીનતા એની તુલનામાં નગણ્ય હતી, પરંતુ જેમ જેમ મેનકાના પગોની ચિરકન, કંઠનું સંગીત અને અંગરાગ ત્યાં ઝડપથી વિખરાવા લાગ્યાં તેમ વિશ્વામિત્રની ચેતનામાં વ્યાકુળતા વધવા લાગી. રૂપ અને સૌંદર્યની ઈંદ્રજાળે આકાશમાં વિલીન વિશ્વામિત્રની એકાગ્રતાને આશ્રમમાં લાવી દીધી. નેત્રપટલ ખૂલી ગયાં. મેનકા નૃત્યમાં ખોવાઈ ગઈ અને

વિશ્વામિત્રની સ્થિરતા ખોવાઈ ગઈ. એના અંગ-સૌજન્ય, રૂપસજ્જ અને પ્રબળ કામાસક્તિમાં.

દંડ અને કમંડળ ઋષિએ એક તરફ મૂકી દીધાં. કસ્તૂરીમૃગ જેવી રીતે શિકારીનાં સંગીત ધ્વનિથી મોહિત થઈ કાળનો કોળિયો થવા માટે ઊપડે છે. સર્પ જેવી રીતે વેણુનાદ સાંભળી લહેરાવા લાગે છે એવી જ રીતે મહર્ષિ વિશ્વામિત્રએ પોતાનું સર્વસ્વ એ રૂપવાન અપ્સરાનાં પાલવમાં ન્યોછાવર કરી દીધું. આખાય ભારતવર્ષમાં એ વાત ફેલાઈ ગઈ કે વિશ્વામિત્રનું તપ ભંગ થયું.

એક દિવસ, બે દિવસ, પખવારિયું અને માસ વીતવા લાગ્યા અને સાથે વિશ્વામિત્રનું તપ અને તેજ પણ સ્ખલિત થઈ ગયું. વિશ્વામિત્રએ મેળવેલું તપ કામના બે કોડીના દામમાં વેચાઈ ગયું અને જ્યારે તપની સાથે એમની શાંતિ, એમનો યશ અને વૈભવ નષ્ટ થઈ ગયાં. ત્યારે એમને સમજાયું કે ભૂલ નહીં અપરાધ થઈ ગયો. વિશ્વામિત્ર પ્રાયશ્ચિત્તની આગમાં બળવા લાગ્યાં.

ક્રોધિત વિશ્વામિત્રે મેનકાને દંડ આપવાનો નિશ્ચય કર્યો પરંતુ સવાર થતાં પહેલાં મેનકા આશ્રમ છોડીને જતી રહી, આટલા દિવસોની યોગસાધનાનું પરિણામ એક કન્યાના રૂપમાં છોડીને. વિશ્વામિત્રે રડતી દીકરી પાસે પણ મેનકાને ન જોઈ ત્યારે એમનું શરીર ક્રોધથી બળવા લાગ્યું પરંતુ હવે શું થઈ શકવાનું હતું? મેનકા ઈંદ્રપુરી ચાલી ગઈ હતી.

રડતી-કકળતી દીકરી જોઈને પણ વિશ્વામિત્રને દયા આવી નહિ. પાપ એમણે કર્યું હતું, પશ્ચાત્તાપ પણ એમણે જ કરવો જોઈતો હતો પરંતુ એમની આંખોમાં ક્રોધાગ્નિ છવાઈ ગયો હતો. આવા સમયે મનુષ્યને એટલો વિવેક ક્યાં રહે છે કે વિચાર કરીને પોતાની ભૂલ સુધારી શકે અને પોતાનાં સંતાન, પોતાની આગળની પેઢીના માર્ગદર્શન માટે તથ્ય અને સત્યને

પ્રકટ રાખી શકે. વિશ્વામિત્રને આત્મકલ્યાણની ચિંતા હતી. તેથી એમને એટલી પણ દયા ન આવી કે રક્તી દીકરી માટે દૂધપાણીની વ્યવસ્થા કરે. દીકરીને ત્યાં જ રક્તી છોડી તેઓ ત્યાંથી નીકળી ગયા.

બપોરની વેળા. ઋષિ ક્ષવ લાકડાં કાપી પાછા વળી રહ્યાં હતાં. રસ્તામાં વિશ્વામિત્રનો આશ્રમ આવતો હતો. બાળકીના રડવાનો સ્વર સાંભળી ક્ષવ નિર્જન આશ્રમમાં પ્રવેશ્યા. આશ્રમ સુમસામ હતો. એકલી બાળકી બંને હાથના અંગૂઠા ચૂસતી ભૂખ મટાડવાનો અસફળ પ્રયત્ન કરી રહી હતી.

ક્ષવએ ભોળી બાળકીને જોઈ. સ્થિતિનું અનુમાન

કરતાં જ એમની આંખો છલકાવા લાગી. એમણે બાળકીને ઉપાડી, ચૂમી, સ્નેહ કર્યો અને ગળે લગાડી પોતાના આશ્રમ તરફ ચાલવા લાગ્યા. પાછળ પાછળ એમના શિષ્યો પણ ચાલી રહ્યા હતાં.

ઈંદ્રે વિરોચનને પૂછ્યું, “તાત ! હવે બોલો ! જે વ્યક્તિના હૃદયમાં પાપ કરનારી વ્યક્તિ પ્રત્યે કોઈ દુર્ભાવ નથી, પાપથી તરછોડાયેલાં પ્રત્યે એટલો ગહન પ્રેમ છે કે માતાની જેમ એની સેવા કરવા માટે તૈયાર છે. એ ક્ષવ શ્રેષ્ઠ છે કે વિશ્વામિત્ર ?”

વિરોચન આગળ કશું બોલી ન શક્યા. એમણે લજ્જથી પોતાનું મસ્તક ઝુકાવી દીધું.

ભાગવતમાં લખ્યું છે કે, ત્યાગી શિવની ઉપાસના કરવાથી મનુષ્ય ધનવાન બને છે અને લક્ષ્મીપતિ વિષ્ણુનો ઉપાસક નિર્ધન રહી જાય છે. આમાં શિવની કે વિષ્ણુની મહત્તા કે લઘુતા દર્શાવવાનું પ્રયોજન નથી. શિવ અને વિષ્ણુ વસ્તુતઃ બંને એક જ છે, પરંતુ અભિપ્રાય એ છે કે જે લોકો હૃદયમાં શિવરૂપ ત્યાગ અને વૈરાગ્ય રાખે છે તેમની પાસે એશ્વર્ય, ધન અને સૌભાગ્ય સ્વયં આવવા માંડે છે અને જેના હૃદયમાં વિષ્ણુરૂપી લક્ષ્મીની અને ભોગવિલાસની લગની છે, તે દારિદ્ર્યને પાત્ર રહે છે. જગતમાં મહાન ભૂલ તો એ થાય છે કે, લોકો ‘લેવામાં-ગ્રહણ કરવામાં જ સુખ માને છે.’ પણ સુખપ્રાપ્તિનું ખરું રહસ્ય તેઓ સમજતા નથી કે, ‘લેવામાં નહિ પણ દાન કરવામાં – ત્યાગ કરવામાં જ સર્વ સુખ સમાયેલું છે.’ ફૂલ જે રંગનો ત્યાગ કરે છે એ રંગ જ એની પાસે રહી જાય છે. આ જગતમાં બધા જ રંગો સૂર્યના જ છે. જે ફૂલ સૂર્યના તમામ રંગોને શોષી લે છે તેનો રંગ કાળો છે. મતલબ કે ફૂલ પાછા મોકલેલા રંગવાળું જ જણાશે. વળી જે ફૂલ સાતે રંગોમાંના કોઈને પણ ગ્રહણ ન કરતાં, સર્વને સૂર્યની તરફ પાછા ફેંકી દે છે તે ફૂલનો રંગ શ્વેતવર્ણો થાય છે. આ જ પ્રમાણે મનુષ્ય તમામ રંગોનો, તમામ દુન્યવી ઈચ્છાઓનો ત્યાગ કરે છે, તેનો આત્મા સમસ્ત સંસારનો આત્મા બની જાય છે.

પ્રેમ સ્વરૂપ રહો એટલે તમારી મરજી પ્રમાણે બધાય નિયમો બંધાશે અને કાળ તમારી મરજી પ્રમાણે ચાલશે. હૃદયમંદિરમાં પ્રેમદીપિકા બળતી રાખો એટલે અંશુલ કે અમંગળ કંઈ તમારી પાસે આવી શકશે નહિ અને સર્વ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થશે. એ પવિત્ર પ્રેમને માટે એવો કયો ચમત્કાર છે કે જે અસંભવિત હોય ?

કર્તવ્યપાલનથી રાષ્ટ્રની પ્રગતિ સંભવ

મનુષ્ય સ્વતંત્ર જન્મે છે પરંતુ અહીં આવીને પરાધીનતાની બેડીઓમાં બંધાઈ જાય છે. સ્વતંત્રતા દરેકને પ્રિય હોય છે. પરતંત્રતા એટલી જ કષ્ટદાયક હોય છે. ગુલામીની બેડીઓમાં બંધાયેલ સમાજનો, રાષ્ટ્રનો વિકાસ રુંધાઈ જાય છે. ક્યારેક આપણો દેશ પ્રગતિની ચરમસીમા પર હતો. અહીં દૂધ-દહીંની નદીઓ વહેતી હતી. વિદેશીઓ આ દેશને સોનેકી ચિડિયા કહેતા હતા. આખા વિશ્વમાં ભારતનું વર્ચસ્વ હતું. દુર્ભાગ્યે રાજ્યોની અંદરોઅંદર મતભેદના કારણે વિદેશી હુમલાખોરો અને અત્યાચારીઓએ આ દેશને કેટલીય વખત કચડી નાંખ્યો. અગણિત ધનસંપત્તિ લૂંટીને જતા રહ્યા. મતભેદના કારણે જ આ દેશને હજારો વર્ષો સુધી ગુલામ રહેવું પડ્યું અને દેશનું શોષણ થયું.

રાજનૈતિક સ્વતંત્રતા મેળવવા કેટલીય સ્ત્રીઓ વિધવા બની, કેટલીય માતાઓના ખોળા સૂના થયા, કેટલાય આશ્રિતોના આશ્રય તૂટ્યા. ભારતને પોતાની આઝાદી માટે જે ભારે કિંમત ચૂકવવી પડી એ લોહીના બદલામાં જ મળી. મળેલી સ્વતંત્રતાની સાર્થકતા ત્યારે જ છે જ્યારે આપણે એને સાચી રીતે ઓળખીએ અને સ્વાધીનતાનો સાચી રીતે ઉપયોગ કરીએ. સામાજિક નિયમો, કાયદાઓની મર્યાદામાં રહી એનું પાલન કરીને પોતાના વિચારો વ્યક્ત કરવાની તથા સ્વતંત્ર રીતે કાર્ય કરવાની સુવિધાને જ સ્વતંત્રતા કહી શકાય. અનિયંત્રિત અને મર્યાદાહીન આચરણને સ્વતંત્રતા ન કહી શકાય. સ્વતંત્રતાની સાથે અનુશાસન અભિન્ન રીતે જોડાયેલું છે જે કર્તવ્યબોધની સતત પ્રતીતિ કરાવે છે.

સ્વાધીન થતાં જ રાષ્ટ્રના નાગરિકોને જ્યાં કેટલાંય પદોની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યાં સ્વેચ્છાએ અદા કરવાની

કેટલીક જવાબદારીઓનો ભાર પણ આવી પડે છે. આ કર્તવ્યોનું પાલન એ જ સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રના નાગરિક તરીકેની પાત્રતા સિદ્ધ કરવી તે છે. કોઈપણ સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રનો નાગરિક પોતાના અધિકારોનો ઉપભોગ કરવા તૈયાર રહે પરંતુ પોતાનાં કર્તવ્યોનું પાલન કરવામાં બેદરકાર રહે તો એ સ્વતંત્રતાનો અધિકાર નથી. સંત પોલે પોતાના અનુયાયીઓએ કહ્યું હતું, “મારા દોસ્તો ! તમે સ્વતંત્ર છો, પરંતુ પોતાના સ્વાર્થ ખાતર આ સ્વતંત્રતાનો દુરુપયોગ કરશો નહિ.”

સ્વતંત્ર વ્યક્તિ એ છે જે પોતાને સોંપેલી જવાબદારીઓ સમજી શકે છે. જેનું પોતાના ઉપર નિયંત્રણ છે, અનુશાસન છે. એને કોઈ બીજાના નિયંત્રણની આવશ્યકતા નથી. આ જ વાત સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રના નાગરિકોને લાગુ પડે છે.

સ્વતંત્રતા અને સ્વચ્છંદતામાં મોટું અંતર છે. સ્વતંત્રતામાં તંત્ર એટલે વ્યવસ્થા જેમ છે તેમ કાયમ રહે છે. પોતાની રીતે વ્યવસ્થા અને અનુશાસનનું પાલન કરવામાં જ સ્વતંત્રતા રહેલી છે. સાચી આઝાદી એ છે જે બીજાના અધિકારોમાં હસ્તક્ષેપ ન કરે. વ્યક્તિગત આઝાદી બહુ મોટી વસ્તુ છે પરંતુ જ્યાં બીજાના હિત અને અધિકાર વચ્ચે આવે છે ત્યાં એની સીમા પૂરી થઈ જાય છે. સ્વતંત્રતાનો અર્થ પોતાનું અનુશાસન છે જે પાત્રતાની શરતે મળે છે. આપણે બધાં સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રના સ્વતંત્ર નાગરિક છીએ. પરંતુ સ્વતંત્રતાનો અર્થ આપણે પોતપોતાની રીતે કર્યો છે. આપણે આપણા પાડોશીઓનું કેટલું ધ્યાન રાખીએ છીએ ? આપણા દેશવાસીઓ માટે આપણાં મનમાં કેટલી સહાનુભૂતિ છે ? રાષ્ટ્રીય સંપત્તિનાં સદુપયોગનો આપણો કેટલો ખ્યાલ રાખીએ

છીએ ? રાષ્ટ્રના હિત માટે આપણે પોતાના સ્વાર્થ પર કેટલું નિયંત્રણ રાખીએ છીએ ? આપણા ગરીબ અને વિકાસશીલ દેશના સાધારણથી સાધારણ નાગરિકનાં હિતોનું આપણે કેટલું ધ્યાન રાખીએ છીએ ? આ બધા પ્રશ્નોના જવાબો આપતી વખતે આપણે સમજી શકીશું કે આપણે સ્વતંત્રતાની જવાબદારીઓ કેટલી હદે સમજી શક્યા છીએ અને કેટલી નિભાવી શક્યા છીએ ?

આપણું પોતાનું એક રાષ્ટ્ર છે, એનો પોતાનો એક રાષ્ટ્રીય ધ્વજ છે. રાષ્ટ્રીય ગીત છે અને એના આદર માટે આપણે જ કેટલાક નિયમો બનાવ્યા છે. રાષ્ટ્રગાન ચાલતું હોય ત્યારે આપણામાંથી કેટલા એનું સન્માન કરવા માટે સાવધાનની સ્થિતિમાં ઊભા રહી જાય છે ?

રાષ્ટ્રની સંપત્તિને પોતાની સંપત્તિની જેમ સમજી એની રક્ષા કરવાની બાબતને કેટલા લોકો પોતાની જવાબદારી સમજે છે ? રાષ્ટ્રીય સંપત્તિ જેને આપણે સરકારી ખજાનો કહીએ છીએ એની તરફ આપણી કયા પ્રકારની દૃષ્ટિ છે ? સરકારી માલ જેટલો લૂંટી શકાય એટલું જ સારું છે આવું મોટાભાગના લોકો વિચારે છે અને એવું કરે પણ છે. ક્યારેય એમ નથી વિચારી શકતા કે છેવટે આ સરકારી સંપત્તિ છે કોની ? આપણી જ તો સરકાર છે.

આજે આપણે જોઈએ છીએ કે રાષ્ટ્ર તરફ આપણી કેટલી નિષ્ઠા છે ? નેવું ટકા રાષ્ટ્રીય ઉદ્યોગો અને કારખાનાંઓ ખોટમાં ચાલી રહ્યાં છે. એનું સૌથી મોટું કારણ એ છે કે રાષ્ટ્રની સંપત્તિને આપણે પોતાની નથી સમજતા. રાષ્ટ્રની ઈમારતોની ઈંટો ચોરી પોતાના ઘરની દીવાલો બનાવતાં જરાય શરમ આવતી નથી.

એક પ્રાઈવેટ બસમાલિક એક જ વર્ષમાં એટલું કમાઈ લે છે કે બીજા વર્ષે એવી જ બીજી બસ શરૂ કરી દે છે. જ્યારે સરકાર પાસે હજારો બસો હોવા છતાં, પોતાના વર્કશોપ અને પેટ્રોલપંપો હોવા છતાં લાખો રૂપિયાની ખોટ રહેતી હોય છે. એનું કારણ એ છે કે અનુચિત રીતે રાષ્ટ્રની સંપત્તિ પોતાની બનાવતાં આપણે

જરાય ખચકાટ અનુભવતા નથી.

આજે દરેક ક્ષેત્રમાં બેઈમાની, અનૈતિકતા, ભ્રષ્ટાચાર, રુશવતખોરી, ચોર-બાજરી વગેરે ખુલ્લેઆમ જોવા મળે છે. નેતાઓને જુઓ, વેપારીઓને જુઓ કે આમજનતાને જુઓ—બધાને પોતાની પ્રગતિની ચાહના છે પોતાના પાડોશીની, પોતાના દેશની, પોતાના સમાજની પ્રગતિની કોઈને ચિંતા નથી. આ ખોટા દૃષ્ટિકોણને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરનાર કોઈ દેખાતું નથી. કેટલા લોકો છે જે આવી ગેરરીતિઓ સામે અવાજ ઉઠાવે છે અને નૈતિક ઉત્થાન માટેનાં કાર્યોમાં સહયોગ આપે છે ? જે લોકો પોતાનું ઘર ભરવા માટે દેશ અને સમાજનું મોટું અહિત કરવાનું ચૂકતા નથી એવા લોકો સામે અવાજ ઉઠાવવા અને અનીતિનો પ્રતિકાર કરવાનું સાહસ કેટલા લોકો કરે છે ?

આઝાદી મળ્યાનાં પચાસ વર્ષ પછી પણ આપણા દેશમાં ગરીબાઈ એવી ને એવી જ છે. સમાજ-સર્વેક્ષણથી જણવા મળ્યું છે કે આપણે ત્યાં લગભગ ૨૦ કરોડ લોકો એવા છે જે ગરીબી રેખાની નીચે જીવે છે. શું આ લોકો માટે આપણે કોઈ જવાબદારીનો અનુભવ કરીએ છીએ ? આપણો વ્યક્તિવાદ આપણને દિવસેદિવસે કમજોર અને અસહાય બનાવતો જાય છે. આપણા દેશમાં સાધનોની એટલી ઊણપ નથી જેટલી ભાવનાઓની છે. આપણાથીય નાના નાના દેશ જ્યાં પ્રાકૃતિક સાધનોની પણ કમી છે છતાં પોતાના દેશવાસીઓની રાષ્ટ્ર પરત્વેની ભાવનાને કારણે આજે વિશ્વમાં શક્તિશાળી બની ગયા છે અને પોતાનું પ્રભુત્વ જમાવી બેઠા છે.

એમને પોતાના દેશને આગળ વધારવો છે. માટે તેઓ ખૂબ મહેનત કરે છે, પોતાની પાસે જે કંઈ સાધન છે તેનો એક એક કણ કામે લગાડે છે. એમને માટે કાગળની એક ચબરખી પણ નકામી નથી. બહારથી કાચો માલ મંગાવી, તૈયાર કરેલા માલને બહાર મોકલતું જાપાન, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ, હોલેન્ડ, ડેનમાર્ક આજે સુખી અને સમૃદ્ધ છે પરંતુ ભારત જેવો વિશાળ દેશ કે જેની પાસે પૂરતાં સાધનો છે છતાં બીજાના મોંઢાની સામે જોવું પડે છે.

આપણો વ્યક્તિવાદી દષ્ટિકોણ આપણને વિકસવા દેતો નથી. જો આપણે સ્વતંત્ર નાગરિક તરીકેની જવાબદારી નિભાવી શક્યા હોત તો આઝાદી મળ્યાનાં આટલાં વર્ષો બાદ આર્થિક, સામાજિક અને બૌદ્ધિક સ્વતંત્રતા પણ મળી ગઈ હોત.

આપણા પોતાના અધિકારો માટે આપણે હડતાળો કરવામાં સૌથી મોખરે છીએ. કામ ઓછામાં ઓછું અને પગાર વધુમાં વધુ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. આ રીતે ક્યાં સુધી ચાલી શકે? સમૃદ્ધિનો સંબંધ ન તો ઉત્પાદનથી છે કે નથી મુદ્દાપ્રસારથી. આનો અર્થ સમજવા ઈચ્છતા જ નથી.

જો આપણે સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રના જવાબદાર નાગરિક તરીકે વિચાર કરવાનો પ્રયત્ન નથી કરતા, એવું

આચરણ નથી કરતા તો આ સ્વતંત્રતાનો કોઈ વિશેષ લાભ મળવાનો નથી. આ વાત આજે પણ સાચી છે અને હજારો વર્ષો પછી પણ સાચી જ રહેશે.

વાસ્તવમાં રાષ્ટ્ર ત્યારે જ મહાન બની શકે છે જ્યારે દેશનો દરેક નાગરિક પોતાના આચરણને વધુ અનુશાસનયુક્ત બનાવશે તથા વ્યક્તિગત, સામાજિક જવાબદારીઓને પૂરી કરવાનો પ્રયત્ન કરશે. જો આપણે આપણાં કર્તવ્યો, જવાબદારીઓનું ઉચિત રીતે પાલન કરીએ તો આપણા અધિકારોનો સાચો ઉપયોગ કરી શકીશું કારણ કે કર્તવ્યોને પગલે પગલે અધિકાર ખુદ ચાલ્યો આવે છે. આવી સ્થિતિમાં બધા નાગરિક સુખી અને સમૃદ્ધ રહે છે અને રાષ્ટ્ર શક્તિશાળી અને મહાન બને છે.

જીવન એક રણક્ષેત્ર છે, પ્રશ્નો અને સમસ્યાનો વંટોળ છે. સંઘર્ષોની હારમાળા છે. જે કોઈ તેની સામે માનસિક સ્વસ્થતાથી ઊભો રહે છે, અભયતાથી તેનો સામનો કરે છે, અપમાન કે પ્રતિષ્ઠાની બીકે સંજોગોથી નાસી જતો નથી, તે હંમેશાં જીતે છે. તેમ કહેવા કરતાં વિજય સ્વયં તેની વરમાળા બને છે, તેમ કહેવું જ યથાર્થ છે. વિજય કે જય કદી કાયરને પસંદ કરતા નથી. જીવનની રણભૂમિમાં જે કોઈ જીવનરથની લગામ પ્રભુને સોંપે છે અર્થાત્ મનરૂપી લગામ પ્રભુને સોંપે છે, તેના જીવનના દરેક નિર્ણય પરમાત્મા જ લે છે અને સદાને માટે તે સંઘર્ષથી મુક્ત થાય છે અને સફળતાથી સંયુક્ત થાય છે. તે નિર્વિવાદ હકીકત છે. તેવી શરણાગતિને માટે પરમાત્મા જ ગુરુ છે, તે જ જ્ઞાન છે અને તે જ જ્ઞેય છે અને પોતાની અંદર બેઠેલો જ્ઞાતા પણ તે જ છે.

માન, પ્રતિષ્ઠા અને કીર્તિના મોહને લઈને માણસને તેનાથી અવનતિ ધ્યાનમાં આવતી નથી—જેથી પોતાને ઈશ્વર માનવા લાગે છે. એટલો નશો આ મોહમાં છે. પોતાના પરના આદરના કારણે અહંકારને ઉત્તેજન મળે છે. આ નશાથી બધા અનર્થો થાય છે—સત્ય પરની શ્રદ્ધા ઓછી થાય, દંભ વધે, ચમત્કારી શક્તિઓ પોતામાં છે તેવો ભાવ કરાવે છે; માટે ઉન્નતિમાં સાવધાન રહેવું. અહંકાર જાગૃત થયા પછી વિવેક રહેવો કઠણ છે, માટે માન, પ્રતિષ્ઠાના મોહમાં કદી ન પડવું.

અમે સાથે મળીને રહીશું મા !

“મા ! અમે બધા અલગ-અલગ દૂર એકાંતમાં તપ માટે જવા ઈચ્છીએ છીએ.” સમૂહમાંથી એક સંન્યાસીએ અચકાતા વિનમ્ર સ્વરમાં યાચના કરી. એના સ્વરમાં બધાના મનમાં ચાલી રહેલા ભાવો અભિવ્યક્ત થઈ રહ્યા હતા.

‘અલગ-અલગ’ બસ એ સિવાય માએ કશું જાણે સાંભળ્યું જ નહીં. એક તરફ કેટલાય દિવસો બાદ એ યાત્રા કરી પાછાં આવ્યાં હતાં અને ત્યારબાદ એ બહુ દુઃખી રહેતાં હતાં. જાણે તીર્થયાત્રામાં ફક્ત દુઃખ જ ભેગું કર્યું હોય. અરેરે! શું દશા થઈ રહી છે દેશની. દરેક જગ્યાએ એની ખરાબ હાલત જોવા મળે છે. એક એક દાણા માટે તલસતા ભૂખ્યા અને વસ્ત્રહીન લોકો. પૂરતો શ્રમ કરી જેમણે પોતાના હાડકામાંથી લોહીનાં ટીપાં નિચોવી નાંખ્યાં છે પણ એક રોટલી માટે તરસે છે. સ્ટેશનો પર એંઠવાડ માટે કૂતરાની જેમ તૂટી પડતાં ભૂલકાંઓ, સ્ત્રીઓ કે જેમના નસીબમાં આજન્મ કેદ, ગુલામી, લાચારી, આંસુ, પીડા સિવાય જાણે કશું જ બાકી રહ્યું નથી.

શું આ જ છે ભારત ? એ પોતાની કલ્પનાના ચક્ષુ સામે ઊભરી રહેલાં વર્તમાન ભારતની તુલના ભૂતકાળથી કરવા લાગ્યાં. નહીં, નહીં, હજી કશુંક બાકી છે. વર્તમાનના એ આલિશાન બંગલાઓ, એકથી એક ચઢિયાતા કીમતી આલિશાન વસ્તુના ઢગલા, એમને તો એનાં નામ પણ યાદ નથી. ક્યાંથી આવે છે આ બધું ? શું ખોટ છે આજના ભારતમાં ? એ જ ધરતી છે, એ જ રત્નગર્ભા, સ્વર્ણગર્ભા, લહેરતા પાકો, મીઠાં પાણીનાં ઝરણાંઓ, ગંગા, યમુના, નર્મદા બધું જ પહેલાં જેવું છે. વૃદ્ધ હિમાલય જેણે તો નહિ બદલાવાના શપથ લીધા છે. પોતાની અપૂટ જળરાશિ સર્વહિત માટે દાન કરતો એ સમુદ્ર પણ એ જ છે. બધાં એકસુત્રમાં રહેવા માંગે છે એક મનુષ્ય સિવાય. કેટલો બદલાઈ ગયો છે

મનુષ્ય, જેનું એક જ રટણ છે “અલગ- અલગ.”

માના મોને સંન્યાસીઓને ચિંતામાં ડુબાડી દીધા. જાણે કોઈ અપરાધ તો નથી થયો?

સવાલનો સીધો જવાબ આપવાને બદલે માએ સવાલ કર્યો, “દેશની આ નાંખી દીધેલી હાલતનું શું કારણ છે ? ડરી ગયેલા સંન્યાસીઓમાંથી નરેન્દ્રને જવાબ આપવો પડ્યો. “અજ્ઞાન, શોષણ, કુરિવાજો એ જ ને?”

“પરંતુ આ બધું કેમ થયું ? અજ્ઞાનતાનું શું કારણ છે ?” માએ આગળ પૂછ્યું.

“શરત, તું બોલ; શશી, તું બોલ; નિરંજન બેટા, તું કહે; રાખાલ, તું કહે, લાટૂ રે, તું તો બહુ વિચારે છે તું જ કંઈક કહે....”

“આ બધા સવાલોના જવાબ શોધી ન શક્યા હો તો સાંભળો. એ છે અલગપણું. આ જ બધી સમસ્યાઓનું મૂળ છે. અજ્ઞાનનું પણ એ જ કારણ છે.” સીધી સરળ પરંતુ ગૂઢ ભાષામાં એમણે સમાધાન આપ્યું.

બધાના મૂળમાં અલગપણું. કંઈ સમજમાં આવતું ન હતું. બધા પરસ્પર એકબીજાનાં મોઢાં સામે જોવા લાગ્યાં. સામે આવીને કોઈ કશું કહી શક્યું નહીં.

એમણે બધાનાં મનોભાવ વાચી લીધા. અને સમજી ગયાં કે હજી કોઈના ગળે વાત ઊતરી નથી. એમણે સમજાવતાં કહ્યું, “સૃષ્ટિએ તેની સૃષ્ટિમાં ક્યાંય વિભાજનની રેખાઓ નથી રાખી. આ તો પોતાને બહુ હોશિયાર સમજતા મનુષ્યના ખેલ છે, જેણે દુનિયાને દેશોમાં વહેંચી દીધો. દેશોને અલગ પ્રાંતોમાં, પ્રાંતોને ઉપપ્રાંતોમાં, ધરતી, સાગર, પર્વત અને છેવટે પોતાના પણ ભાગલા કરી નાંખ્યાં.”

‘પોતાને...!’ બધાને એવું લાગતું હતું જાણે એક સમસ્યામાંથી બીજામાં ગૂંચવાતા હતાં.

“હા, પોતાને.” માની વાણીમાં વેદના હતી. મનુષ્ય જાતિઓમાં વહેંચાયો, જાતિઓ ઉપજાતિઓમાં; એટલું જ નહીં ધર્મના નામે પણ ભાગલા થયા. હિન્દુ, મુસ્લિમ, શીખ, ઈસાઈ, પારસી એમાંથી દરેકની અંદર હજારો ભાગલા. કોણ જાણે કેટલાય પ્રકારના કુઠરાઘાત માનવતા ઉપર થયા ? માનવતાના શરીરને કેવી બેરહમી સાથે નવી- નવી આરીઓથી કાપવામાં આવ્યું છે. એમના ચહેરા પર બધું જ દર્દ ઊપસી આવ્યું અને વ્યથા બનીને આંસુના રૂપમાં સરી પડ્યું.

“પરંતુ આ બધું તો અજ્ઞાનના કારણે થયું.” એક યુવાને ધીમેથી કહ્યું.”

“અજ્ઞાન એટલે વધ્યું, કેમ કે તમારા જેવા અજ્ઞાનીઓએ ‘બ્રહ્મ સત્યં જગત્ મિથ્યા’ કહીને સમાજથી છુટકારો મેળવી લીધો. ગુફાઓ, વનોમાં જઈ પોતાનું કરવાનું મુનાસિબ માન્યું.” માના સ્વરમાં રોષ પ્રગટ થઈ રહ્યો હતો.

“મા ! મા !!” કહી બધાએ પોતાનાં મસ્તક નમાવી દીધાં. બધાના ચહેરા પર દેખાતી ગભરામણ જોઈ એમનો રોષ વાત્સલ્યમાં બદલાઈ ગયો. સ્નેહભર્યા સ્વરથી એ બોલ્યાં, “બેટા ! અજ્ઞાનીઓએ પોતાના જ્ઞાનને કંજૂસ વાણિયાની જેમ ન છુપાવતાં ખુલ્લા હાથે વહેંચી દીધું હોત તો શું લોકચેતના આ રીતે મડદાની માફક ઊંધી રહી હોત અને એના શરીરને આ માનવઘાતી, કૂતરાં, શિયાળ, કાગડા, ગીધોની જેમ ખાવાની હિંમત કરી શક્યા હોત ?”

“ના, ક્યારેય નહીં.” જવાબ ભાવનાશીલ શિષ્યોના મુખમાંથી સરી પડ્યા. એમની સામે બેઠેલા ઉત્તેજ મહાદેવીએ નતમસ્તક બાળકોને સંબોધન કરતાં ફરીથી કહ્યું, “આજની સ્થિતિમાં સમાજના આત્માને જાગૃત કરી એના શરીરને ફરીથી બળવાન બનાવવાનો એક જ ઉપાય છે- ‘સંગઠન’ એકતા અને સમન્વય એમાંથી પેદા થયેલાં છે. ઈશ્વર કરે બહુ મોટી મોટી વાતો કરવાવાળો મનુષ્ય કીડીઓ, મધમાખીઓ, ઊધઈ પાસેથી પણ કશું શીખ્યો હોત. એવી અક્કલ પર શરમ આવવી જોઈએ જે કાં તો મોટા મોટા ગ્રંથો કે મગજના

કબ્રસ્તાનમાં પડી રહેશે અથવા બની ગયેલાં ભવનોને પૂજા ભેગાં કરે છે.”

“અમે બધાં એક સંઘમાં રહીશું મા ! એક સ્વર સંભળાયો. એ બધા માનું દુઃખ વધારવા ઈચ્છતા નહોતા.”

“હા, બેટા! તમે સંઘબદ્ધ રહેજો, ઠાકુર એટલે જ આવ્યા હતા. એમણે આખું જીવન વિભિન્ન ધર્મો સંપ્રદાયોની વચ્ચે પડેલી ખાઈઓ દૂર કરવા ગાળ્યું છે. જાતિઓ વચ્ચેની ફાટફૂટને પોતાના પ્રેમથી પૂરી છે. બ્રાહ્મણ થઈને પણ ભોગવિલાસવાળી વ્યક્તિની સેવા કરવામાં કસર ન રાખી. એમના શિષ્ય થઈને તમે...”

“એમનાં કાર્યો કરવા અમે અમારો પ્રાણ અર્પીશું. અનેક કંઠ એકસાથે બોલી ઊઠ્યા.

“ધન્ય છો તમે બધા ! યાદ રાખો કે સંગઠનનું મૂળ છે - ‘આત્મીયતાભર્યો પ્રેમ’. મોટા સંગઠનમાં વ્યવસ્થાની દૃષ્ટિએ લોકો નાના મોટા દેખાતા હશે. પણ હકીકતમાં બધાં સમાન છે. મહેલને જોઈ લોકો સમજે છે કે નકશીદાર ઈંટો વધુ ઉત્તમ છે. પણ ના જે ઈંટો જેટલી નીચે છે એટલો જ એમના ઉપર ભાર છે. એક પણ ઈંટ ખસે તો મહેલ તૂટી પડે. લાટૂ એટલો જ મહત્વપૂર્ણ છે જેટલો નરેન્દ્ર. કેમ લાટૂ ? કહી એમણે સ્નેહપૂર્ણ દૃષ્ટિ એક યુવક પર નાંખીને સમજાવતાં કહ્યું- “હવે ક્યારેય જુદા થવાની વાત કરશો નહીં.”

“ના મા, ક્યારેય નહીં.” અનેક કંઠોમાંથી એકસાથે અવાજ આવ્યો.’

વં. માતા ભગવતીએ પણ પોતાના માનસ પુત્રો પાસે આ જ ઈચ્છવું છે અને તેઓ અમારા શબ્દોથી નહીં, આચરણથી જવાબ મેળવવા આજે પણ ઉત્સુક છે. અમે અમારા પિતા, અમારા ઈષ્ટ, અમારી ગુરુસત્તાને એ આશ્વાસન આપીએ છીએ, અમે સાથે મળીને ચાલીશું. એકતાની આડે પોતાના અહં, સ્વાર્થ, સન્માન, મોટાઈને આવવા દઈશું નહીં. ‘વડીલોને સન્માન અને નાનાને પ્રેમ’નું સૂત્ર સદા યાદ રાખીશું. યુગસત્તાના નિર્દેશોનું અક્ષરશઃ પાલન કરીશું.

કષ્ટ, કઠણાઈઓ સજ્જનો માટે કેમ ?

સુક્રાત આજીવન નૈતિક આદર્શોના દઢ અનુયાયી રહ્યા અને તેમની ચરિત્ર-નિષ્ઠા તથા સદાચારી પ્રવૃત્તિ સન્દેહરહિત હતી. પરંતુ એમનું મૃત્યુ જબરજસ્તીથી ઝેર પીવડાવવાથી થયું. ઈસુ ખ્રિસ્ત જાંદગીભર લોકોને નૈતિકતા અને સદાચારાનું શિક્ષણ આપતા રહ્યાં. કેટલાક દુષ્ટ પ્રકૃતિના લોકોને ખરાબ માર્ગેથી પાછા વાળ્યા અને સારા માર્ગે વાળવામાં સફળ થયા. આને તેમની વ્યાપક ક્રુણા અને લોકકલ્યાણની ભાવના જ કહેવાશે. પરંતુ આજીવન સારાં કર્મોમાં વ્યસ્ત રહેવા છતાં તેમને ફાંસી પર લટકાવી દેવામાં આવ્યા. શંકરાચાર્ય ૨૮-૩૦ વર્ષની ઉંમરે ભગંદર રોગના કારણે મૃત્યુ પામ્યા. રામકૃષ્ણ પરમહંસ ગળાના કેન્સરથી મૃત્યુ પામ્યા. વિવેકાનંદનું મૃત્યુ પણ નાની ઉંમરમાં ભયંકર રોગને કારણે થયું. શ્રદ્ધાનંદ અને મહાત્મા ગાંધીનું મૃત્યુ ગોળી વાગવાથી થયું.

આવા બનાવો જોતાં શંકા થાય છે કે જ્યારે સુખ શાંતિમય જીવન સારા માર્ગે પસાર કરી શકાય, તો જીવનભર સારા માર્ગ પર ચાલવા ઉપરાંત સમાજ જેને આદર્શ પુરુષ માનતા હોય છે તે દુઃખી અને ત્રસ્ત કેમ હોય છે. ભારતીય દર્શન આને પૂર્વજન્મનાં પાપોનું કારણ માને છે.

પાછલા જન્મનાં કર્મના પરિણામે આ જીવનમાં પ્રાપ્ત થવાની વાતને ખોટી સાબિત કરવામાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આગને અડવાથી તરત જ દાઝી જવાય છે, પાણીમાં ફૂંદવાથી તરત જ ડૂબી જવાય છે અને સર્કજમાં હાથ ફસાઈ જતાં તરત જ હાથ દબાઈ જાય છે. આ પણ કર્મો છે અને તેનાં પરિણામો તરત જ મળે છે. તો પછી પાછલા જન્મોનાં કર્મોનું ફળ આ જીવનમાં મળવાની વાત કેટલે અંશે સત્ય સિદ્ધ થાય છે?

વાત ઠીક લાગે છે કેમ કે આ જન્મનાં કર્મોનાં ફળ આવતા જન્મે મળવાનાં હોય તો એનો ઉદ્દેશ્ય

એવો હોવો જોઈએ કે આપણે આનાથી કંઈક શીખીએ અને શીખવા માટે એ જરૂરી છે કે આપણી સમજશક્તિનો થોડોક વિકાસ થયો હોય. પરંતુ બાળક કંઈ જ જાણતું નથી અને પ્રૌઢ વ્યક્તિઓની જેમ કંઈ જ અનુભવ કરી શકતું નથી. તો પછી તેને આ પ્રકારનાં કષ્ટો અને દુઃખો કેમ મળે છે? આ જન્મનાં સારાં કર્મો પાછલા જન્મના સારા સંસ્કારોથી જ ઉદ્ભવે છે. આનો અર્થ એ છે કે અત્યારે જે વ્યક્તિ સદાચારી દેખાય છે પાછલા જન્મોમાં એકદમ દુરાચારી તો નહિ જ હોય.

સારા માણસો સુખી થાય તેના બદલે દુષ્ટ અને દુરાચારી વ્યક્તિઓ તેમના કરતાં વધુ સુખી, સાધન-સંપન્ન અને સુવિધા-સંપન્ન જોવા મળે છે. ચોર, ડાકુઓ અને અપ્રમાણિક, ભણાચારીઓ સામાન્ય વ્યક્તિઓ કરતાં વધુ સુખી જણાય છે. આનું કારણ ?

સારા માણસો દુઃખી કેમ જણાય છે. આ પ્રશ્નનો જવાબ મેળવતાં પહેલાં ઉપરના તર્કો પર વિચાર કરવો જરૂરી છે. આગળ જણાવ્યું કે આગને અડવાનું ફળ તરત જ દાઝી જવાના રૂપમાં મળે છે તેમ કર્મોનું પરિણામ તરત જ મળી જવું જોઈએ. પરંતુ હવે જરૂરી નથી કે તરત પરિણામ મળવું જ જોઈએ. આગને અડ્યા પછી ઘણીવાર સુખી બળતરા અને ધા રહે છે. અહીં કર્મનું પરિણામ પોતાનો પ્રભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. ક્યાંક બીજા રોપવાથી તે તરત જ અંકુરિત થઈ નથી જતું કે નથી ફળ-ફૂલ આપવા માંડતું. ચાલવાનું પરિણામ પણ પગ ઉપાડતાં તરત જ મંજિલે પહોંચવાના રૂપમાં મળતું નથી. વિદ્યાર્થી ભણતી વખતે પોતાના કામને ભલે નીરસ અને ફાલતુ સમજે પણ મેળવેલું શિક્ષણ યોગ્ય સમયે જ પોતાનાં સારાં પરિણામો આપે છે. દંડ-બેઠક શરૂ કરતાં જ કોઈ હનુમાન કે ભીમ જેવો પહેલવાન નથી થઈ જતો અને ઘણા સમય સુખી અપથ્ય આચરકૂચર ખોરાક લેવાને કારણે શરીર થોડા દિવસો

પછી બગડી જાય છે. આગને અડવાથી તરત દાઝવાની વાત પોતાની જગ્યાએ યોગ્ય છે અને બીજને રોપ્યા બાદ સમયાંતરે તે અંકુરિત થવું તથા ફૂલ-પાંદડાં આપવાનું પણ પોતાનું મહત્ત્વ છે.

જ્યારે કહેવામાં આવે છે કે કર્મોનું ફળ કુદરતે તે સમયે આપવું જોઈએ કે જ્યારે વ્યક્તિ તેની પાસેથી કંઈક પાઠ જાણે કે તેને સમજી શકે. અહીં કુદરતના કેટલાક નિયમો જાણી લેવા જોઈએ. કુદરત પોતાના ન્યાય અને નિયમોમાં તલભાર પણ છૂટછાટ નથી મૂકતી પાગલ હોય કે વિદ્વાન અમુક ઊંચાઈએથી કોઈ પડે તો ચોટ બન્નેને બરાબર લાગે છે. અનુભવ બન્નેનો ઓછોવત્તો હોઈ શકે છે. આ બાબત બાઈબલમાં સ્પષ્ટ કરતાં લખ્યું છે કે ભગવાન કુદરત દ્વારા કોઈપણ વ્યક્તિની શરમ નથી રાખતો. એમનો સૂરજ પાપી અને પુણ્યશાળી બન્ને માટે તપે છે. તેમનું વાદળું ન્યાયી અને અન્યાયી બન્ને માટે સમાન રીતે વરસે છે, એટલે કે કારણ અને કાર્યનો સિદ્ધાંત બાબક કે વૃદ્ધ બન્નેને સમાન રીતે લાગુ પડે છે. ખરાબ કામની સજા માત્ર એ જ ઉદ્દેશથી નથી મળતી કે કોઈ તેમાંથી બોધપાઠ લે. બોધપાઠ લઈ શકાય તે બાબતનું પોતાનું મહત્ત્વ છે. પરંતુ કુદરત એક ચોક્કસ અને નિયત સમયનાં કાર્યોનાં પરિણામ રજૂ કરે છે.

આ જ બાબત રોગ, મૃત્યુ અને કષ્ટ કઠણાઈઓની બાબતમાં પણ લાગુ પડે છે. સંત હોય કે સંસારી બન્નેને કુદરતના નિયમ તોડવા બદલ કષ્ટ પડે છે. છૂતના રોગનો પ્રભાવ સારા અને ખરાબ બધી વ્યક્તિઓ ઉપર પડે છે. સ્વાસ્થ્યના નિયમોને તોડવાથી સારો માણસ પણ તે જ પ્રમાણે બીમાર પડે છે જે રીતે ખરાબ માણસ. ઈસુ ખ્રિસ્ત, સુક્રાત અને ગાંધીજીને પોતાની જાણકારીનું મૂલ્ય પોતાના પ્રાણ આપીને ચૂકવવું પડ્યું. કુદરત યોગ્ય મૂલ્ય લઈને જ અમુક જાણકારી આપે છે અને પ્રાણોના બલિદાનનો એ જ અર્થ છે કે લોકો એ જાણી શકે કે જે આદર્શો માટે તે નરપુંગવ જીવ્યા. તે જીવનની તુલનામાં પણ વધુ મૂલ્યવાન છે. સામાન્ય લોકો ભલે તેને ખોટનો સોદો સમજે, પરંતુ જેઓ સમજી શકે છે તેઓ તે આદર્શો

પ્રાપ્ત કરીને જ રહે છે.

સારા માણસોને સારાં કામ કરવા છતાં પણ દુઃખ મળવાનું એક કારણ એ છે કે તેમને એ જ સ્થિતિ રહેવા માટે મળે છે. જે અન્ય લોકોને મળેલી છે. જેમ કે, વાતાવરણ અને મોસમના પ્રભાવને લઈએ. શરીરની ક્ષમતા અથવા અશક્તિને કારણે તેમને પણ મોસમની તે જ પ્રતિકૂળતાઓ સહન કરવી પડે છે, જે તે જ સ્થિતિના ખરાબ માણસને સહન કરવી પડે છે, પણ તેમાં દુઃખાનુભૂતિની માત્રા ઓછીવત્તી હોઈ શકે. ખરાબ માણસો દુઃખ, પીડા અને મુશ્કેલીને રોઈ-કકળીને સહન કરે છે. તેને અથવા એ જ સ્તરની બીજી મુશ્કેલીઓને સારા માણસો ધીરજ અને આનંદપૂર્વક ખુશી ખુશી ઉપાડી લે છે.

બીજી સ્થિતિઓમાં અસફળતાનું એક કારણ તેના નિયમો અને રીતીનીતિની અસમાનતા છે. પ્રામાણિકતા કરનાર માણસ પણ અસફળ થઈ શકે છે. તેથી તેનો મતલબ એ નથી કે પ્રામાણિકતા કોઈ ખોટો ગુણ છે. બલકે સફળતા માટે પ્રામાણિકતાની સાથે અન્ય સારા ગુણોની પણ જરૂર છે. જેમ કે પરિશ્રમ, પુરુષાર્થ અને સંગઠિત શક્તિઓ. આ ગુણોને લીધે જ્યાં ખરાબ માણસો પોતાનાં ખોટાં કામમાં પણ સફળ થઈ જાય છે ત્યાં સારા માણસોને આભસ, સુસ્તી પ્રમાદ અને વિશ્વખંભાઓને કારણે દુઃખી, ત્રસ્ત અને અસફળ થવું પડે છે અને મુશ્કેલી એ થઈ જાય છે કે, “પ્રામાણિક લોકો ભૂખે મરે છે.”નો ઢંઢેરો પીટવા લાગે છે. જ્યારે સાચી વાત તો બીજી જ હોય છે.

સારા માણસોને અસફળ, દુઃખી કે પીડા પામતા જોતી વખતે આપણે તરત જ નિર્ણય ન આપવો જોઈએ કે સારપનો જમાનો નથી રહ્યો. સફળતા, સુખ, સ્વાસ્થ્ય અને સંપન્નતા વગેરે ઉપલબ્ધિઓ એક વૈજ્ઞાનિક રીતે કામ કરવાથી અર્જિત કરી શકાય છે. તેમાં ભૂલ થતાં જ કુદરતનો ન્યાય, દંડ અનિવાર્યપણે મળે છે જેમાં ખરાબ માણસો પણ દુઃખ પામે છે અને સારા પણ.

**સાત્ત્વિક ભોજન જેઓ કરે છે તેમનાથી
રોગ હંમેશાં ડરે છે.**

સ્વચ્છતામાં સૌની ભલાઈ

“ઈશ્વર પછી બીજું સ્થાન સ્વચ્છતાનું છે.”

સ્વચ્છતાનો અર્થ છે સભ્યતા, સ્વચ્છતાથી સભ્યતા, નાગરિકતા અને સારા વ્યક્તિત્વનો જન્મ થાય છે. અસ્વચ્છતા, અસ્વસ્થ વાતાવરણ અને અસભ્યતાનો પર્યાય હોય છે.

સ્વચ્છ વ્યવસ્થાથી સુંદરતા, સુરુચિ, સુવિધા અને સન્માન પ્રાપ્ત થાય છે. અવ્યવસ્થા, કૂવડપણા અને નવરાપણાની ઘોતક છે. તેનાથી દરેક ક્ષેત્રમાં અસુવિધાઓનો સામનો કરવો પડે છે.

સ્વચ્છતા વગર સુંદરતા રહી શકતી નથી. ગમે તેટલું ભવ્ય મકાન હોય પણ તેની સફાઈ અને સારસંભાળ ન લેવાય તો એ આકર્ષક લાગતી નથી કે લાંબું ટકતી નથી. ગમે એટલું સુંદર છોકરું હોય પણ ગોબરું હોય તો લોકો તેને હાથ લગાડતાં અચકાશે તથા મા અને સગાંવહાલાંઓને દોષ આપશે. તેથી જ સ્વચ્છતા અને સુવ્યવસ્થાની આદત દરેક મનુષ્યમાં હોવી જોઈએ.

ઘરના દરેક સભ્યોએ સવારે વહેલા ઊઠીને શૌઆદિ ક્રિયાથી પરવારીને દાતણ અને નાહવાનો નિયમિત અભ્યાસ રાખવો જોઈએ. સંડાસની અનિયમિતતા પેટસંબંધી ગરબડનું કારણ બને છે. દાતણ ન કરવાથી દાંત, પેઢાં ખરાબ થઈ જાય છે. યુવાનીમાં જ દાંતનો દુખાવો તથા દાંત પડવાની પીડા તો ભોગવવી પડે છે. તેથી યોગ્ય રીતે દાતણ કરવાની, યોગ્ય રીતે નાહવાની તથા મેલ કાઢવા માટે યોગ્ય રીતે શરીર ઘસી-ઘસીને લૂછવાની આદત દરેક વ્યક્તિને

હોવી જોઈએ.

કપડાં પણ હંમેશાં ચોખ્ખાં રાખવાં જોઈએ. શરીરને અડતાં આંતરિક વસ્ત્રો પણ ચોખ્ખાં હોવાં જોઈએ. બાહ્ય વસ્ત્રો પણ પોતાની શક્તિ અનુસાર સાદાં, સારાં તથા સ્વસ્થ હોય તેનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ. પોતાનાં જાજરૂ અને બાથરૂમ પણ ચોખ્ખાં રાખવાં જોઈએ. ફલશ સિસ્ટમથી સંડાસમાં પૂરતું પાણી નાખવું જોઈએ તથા વીમ પાઉડર અને બ્રશથી સફાઈ કરતા રહેવું જોઈએ. પેશાબ કર્યા પછી પણ પાણી નાખવાની આદત દરેક વ્યક્તિને હોવી જોઈએ. ગામડામાં પણ ખાડાલાળા સંડાસ તથા બાથરૂમ બનાવવાં જોઈએ કે જેથી જ્યાં ત્યાં ગંદકી ન થાય. જ્યાં ખાડા બનાવી ન શકાય ત્યાં લોટાની સાથે ખૂરપી લઈ જવાની પરંપરા ચાલુ કરવી જોઈએ અને ખૂરપીથી ખાડો ખોદીને સંડાસ કરવામાં આવે તથા તેને ઢાંકી દેવામાં આવે.

સ્નાનઘર હંમેશાં સ્વચ્છ રાખવાં જોઈએ કે જેથી ત્યાં ગંદકી ન રહે કે લીલ ન જામે. સાબુ કે સાબુનું ફીણ સ્નાનઘરમાં નાખવું જોઈએ નહીં જેનાથી ક્યારેક ક્યારેક મોટી મોટી દુર્ઘટનાઓ સર્જઈ જાય છે.

રસોઈઘરને યોગ્ય રીતે સાફ રાખવું જોઈએ. વાસણોને ધોવા, સાફ કરવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ અને વાપરતાં પહેલાં ફરીવાર જોઈ લેવું જોઈએ કે તે ચોખ્ખાં તો છે ને. ધૂળ, માટી લાગી ગઈ હોય તો તેને સાફ કરી લેવી જોઈએ. ચોકડી, રસોઈની સ્વચ્છતા અને ખાદ્યપદાર્થ મૂકવાના સ્થાનની સ્વચ્છતાનું ધ્યાન રાખવાથી જ ભોજન બનાવનારની સુઘડતાની જાણ

થઈ જાય છે. ખાદ્યપદાર્થ બંધિયાર જગ્યામાં ન રાખવા જોઈએ. તેમને ઢાંકીને રાખવા જોઈએ અને સમયાંતરે સૂકવવા જોઈએ. પીવાનું પાણી પણ ચોખ્ખું રાખવું જોઈએ તથા ટેબલ ઉપર રાખવું જોઈએ.

અઠવારિક સફાઈ રજના દિવસે કરવી જોઈએ. તે દિવસે ઘરના ખૂણાઓમાં, દીવાલ તથા છાપરામાં એકઠાં થઈ ગયેલ જાળાં, કંસારી-ભમરીનાં દર વગેરે સાફ કરવાં જોઈએ. આજુબાજુની સફાઈ કરવી જોઈએ. ગટર, કચરાપેટીઓને પણ સાફ કરી લેવાં જોઈએ. દરવાજાની સામેની ગલી કે સડકને સાફ કરવી જોઈએ. સડકના કિનારે બનેલી ગટરોની સફાઈ કરવી જોઈએ કે જેથી ત્યાં ગંદકી એકઠી ન થાય અને ખરાબ વાસ ન ફેલાય. આ ખરાબ વાસથી અનેક રોગો ફેલાઈ શકે છે. કૂવો કે હેન્ડપંપ હોય તો તેની આજુબાજુ પણ સફાઈ કરવી જોઈએ કે જેથી ગંદું પાણી શોષાઈને અંદર ન જાય. નહિતર એ જ પાણી આપણે પીવું પડશે.

ક્યારેક ક્યારેક સફાઈનું ખાસ અભિયાન પણ ચલાવવું જોઈએ. ચોમાસાની સમાપ્તિ પછી ઉનાળાની ઋતુમાં આખા ઘરની સફાઈ અને સમારકામ આવશ્યક હોય છે. નિયમિત સફાઈ પછી પણ ભેજ લાગતો રહેવાને કારણે તથા તડકો ઓછો હોવાના કારણે મકાન અને સામાનની હાલત ખરાબ થઈ જાય છે. તેથી વર્ષાની સમાપ્તિ પછી એક વખત ઘરની બહારની સફાઈ પૂર્ણપણે જરૂરી બને છે.

ખરી વાત એ છે કે જો સ્વચ્છતાનો સિદ્ધાંત મનમાં વસી ગયો તો દરેકની ગંદકી ખટકશે. કુરૂપતા, અસ્તવ્યસ્તતાને દૂર કરવાની ઈચ્છા જાગશે. તેમાં આભસ અને પ્રમાદને અવકાશ નહીં રહે. ક્યાંક થોડીક પણ અસ્વચ્છતા દેખાશે. અવ્યવસ્થા અનુભવાશે તો સમાજમાં રહેનાર દરેક સદસ્યને ખટકવા લાગશે અને ત્યારે ક્યાંય અસ્વચ્છતા અને અસ્તવ્યસ્તતાનું અસ્તિત્વ

શક્ય નહીં હોય, આપણે ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે આપણે આપણા ઘરનો કચરો-ગંદકી કચરાપેટીમાં કે બનાવેલા ખાડાઓમાં જ નાખીએ. પાડોશીની સામે ન નાખીએ, જેનાથી પાડોશીને ખરાબ લાગે અને ઝઘડો થવાની સંભાવના રહે. આ બહુ જ ગંદી અને અનૈતિક આદત છે. આજુબાજુમાં જે ખાડાઓમાં પાણી ભરાઈ જાય છે તે પાણીને વહી જવાની વ્યવસ્થા કરીએ તથા ખાડા, સૂકવવાની વ્યવસ્થા કરીએ. તેમાં ઘાસતેલ કે પેટ્રોલ વગેરે નાખીને આગ લાગવાતા રહીએ કે જેથી તેમાં મચ્છર કે અન્ય રોગો ઉત્પન્ન ન થાય. પશુઓના મળ-મૂત્રને ખાડાઓમાં ભરીને બંધ કરી દેવાં જોઈએ, જેથી ખાતર બની શકે અને ખેતી ઉત્પાદનમાં કામ આવી શકે.

આપણી પોતાની સફાઈની સાથે સાર્વજનિક સફાઈનું પણ ધ્યાન રાખવું જોઈએ. સડક પર કે રસ્તામાં ક્યારેક એવી વસ્તુ (કેળા વગેરેની છાલ) ન ફેંકો, જેનાથી પગ લપસવાની દુર્ઘટના સર્જાય. બગીચો વગેરેની પણ સફાઈ કરવી જોઈએ. જેનાથી આપણે ચોખ્ખો શ્વાસ લઈ શકીએ. એવું જોવા મળે છે કે આપણે બગીચામાં બેસીને મગફળી ફોલીને ખાતા હોઈએ છીએ. ગળ્યાં માર્યાં કરીએ છીએ અને ફોતરાં ત્યાં જ નાખીને જતા રહીએ છીએ. શેરડીના કૂચો પણ રસ ચૂસ્યા પછી ફેંકતા હોઈએ છીએ. રેલ-મુસાફરી દરમ્યાન જોવા મળે છે કે લોકો મગફળીનાં ફોતરાં તથા અન્ય પ્રકારની ગંદકી કરતા રહે છે. આપણે આ બધા પ્રકારની ગંદકી કરતા રહે છે. આપણે આ બધા પ્રકારની સફાઈનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ ત્યારે જ આપણે સમાજને સાફ અને સ્વચ્છ જોઈને ખુશ રહી શકીએ.

ઘર, બહાર, આંગણું, ઓરડો, રસોડું, સામેની ગટર, સડક વગેરે બધું સાફ તથા સ્વચ્છ છે. કપડાં, પલંગ, દીવાનખાનું, શરીર વગેરે બધું સાફ તથા સ્વચ્છ

હોમ તો આ સ્વચ્છ વાતાવરણથી મન પ્રસન્ન રહે છે, પવિત્ર વિચારો આવે છે અને અંતરઆત્મા પ્રફુલ્લિત રહે છે. પૂજા તથા યજ્ઞકાર્યમાં પણ આપણે બાહ્ય અને આંતરિક પવિત્રતાની ભાવના કરીએ છીએ.

સ્વચ્છતાને માણસની નમ્રતા અને સભ્યતાની સાક્ષી સમજવી જોઈએ. વ્યક્તિ કેટલી સજાગ, વ્યવસ્થિત, સુરુચિસંપન્ન છે. એની કસોટી એના ઘરના વાર્તાવરણ, પર્યાવરણમાં પ્રવેશ કરીને જ થઈ શકે છે. આથી આપણે સ્વચ્છતાના, સુરુચિના શિક્ષિત બનવું જોઈએ.

સ્વચ્છતા, સૌંદર્યપ્રિયતાની ઘોતક છે. બાળકોને

સારા સંસ્કાર તથા વ્યવસ્થાપ્રિય બનવાનો પાઠ ઘરમાં સ્વચ્છતા તથા સુવ્યવસ્થાના નિયમો અંગે આગ્રહ રાખીને શિખવાડી શકાય છે. નાનપણમાં પહેલા સંસ્કાર જીવનભર રહે છે. જેનાથી વ્યક્તિ, પરિવાર, સમાજ તથા રાષ્ટ્ર મહાન બને છે. સ્વચ્છતાથી આપણા વિચારો પવિત્ર બને છે, પવિત્ર વિચારોથી સારા ક્રિયા-કલાપો થાય છે. સારા ક્રિયા-કલાપોથી મહાન વ્યક્તિત્વનું નિર્માણ થાય છે. મહાન વ્યક્તિત્વથી કોઈપણ રાષ્ટ્ર મહાન અને શક્તિશાળી બને છે. એટલા માટે તો કહ્યું છે કે, 'ભગવાન પછીનું બીજું સ્થાન સ્વચ્છતા છે.'

માનસિક બ્રહ્મચર્ય

બ્રહ્મચર્ય એ ચિંતનની એક પદ્ધતિ છે. તે એવા વિચારોનું પ્રતીક છે, જે આપના જીવનનું એક અંગ બની ગયું છે. જે સંસ્કાર આપના જન્મજન્માંતરોથી ચાલતા આવે છે, તેનું એક રૂપ આપની કુદૃષ્ટિ અને વિચારોની ઝાંખીના રૂપમાં જોવા મળે છે. કોઈ જમાનામાં આપ ૮૪ લાખ યોનિઓમાં રહ્યા હતા એ વખતે એક કૂતરા સ્વરૂપે પણ હતા કે શું? હા ગુરુજી, ચોક્કસ રહ્યા હોઈશું. આગળ-વધતાં વધતાં તો આજે માનવી બન્યા છીએ. જ્યારે આપ કૂતરાની યોનિમાં રહ્યા હતા ત્યારે શું આપની સામે મા-બહેન જેવો કોઈ સંબંધ હતો? ના, એ યોનિમાં આપણને ન તો આપણી બેટીનો ખ્યાલ હતો, ન તો આપણી બહેનનો ખ્યાલ હતો કે પછી ન તો આપણી માતાનો ખ્યાલ હતો. એમની બિરાદરી એક વિશિષ્ટ પ્રકારની હોય છે. આમ અમુક જાતિ કે સમાજ એવો હોય છે કે આ બાબતો અંગે તેમને માટે કોઈ જ ફેર પડતો હોતો નથી. આપને માટે ફરક પડે છે, કારણ કે આપ માનવી છો, સમાજની મર્યાદાઓની ચાદર આપે તો ઓઠી લીધી છે. જો આ નકાબ આપની ઉપરથી ઉઠાવી લેવામાં આવે અને આપની મર્યાદાઓ વગરનું સ્વરૂપ જોવામાં આવે તો આપનો પણ એવી બિરાદરીમાં સમાવેશ થઈ જશે કે જેના વિશે હમણાં હું આપને કહી રહ્યો હતો. જો વારંવાર કહેવામાં આવશે તો કદાચ ખોટું લાગશે. પરંતુ આપની છાતી ઉપર હાથ રાખીને જુઓ તો ખરાં, કે આવી વાત છે કે નહીં?

યુવાન સ્ત્રીની બાબતમાં પવિત્ર દૃષ્ટિ રાખીને તેના યૌવન-સૌંદર્ય વિશેનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. પરંતુ કેટલાક લોકો બેહુદા હોય છે. નારીને માત્ર બાહ્યરૂપથી જ જોતા હોય છે. નારીમાં તેમને પોતાની માતા, બહેન અને બેટીનાં દર્શન નથી થઈ શકતાં. તેમને તો બધે જ માત્ર વાસના અને વાસના જ નજરે ચઢતી હોય છે. અમે આપની દૃષ્ટિ બદલવા માગીએ છીએ. કામુકતા-વાસનાપ્રધાન ચિંતનનાં મૂળ ઉખેડી નાખી અને એક નવી દૃષ્ટિ આપવા માટે ઈચ્છીએ છીએ. એને જ કહેવાય છે માનસિક બ્રહ્મચર્ય. આપે તેની મર્યાદાઓનું પાલન કરવું જ જોઈએ.

આ આંધળી દોટ અટકવી જોઈએ

બેરિક પાસ્તર નાકે લખ્યું છે, 'ભૌતિકવાદના વિકાસના કારણે આપણે વિશ્વયુદ્ધની ઉકળતી કઠાઈના તળિયા સુધી જવા માટે વિવશ થઈ રહ્યાં છીએ. આપણે ન ઈચ્છીએ તો પણ એના હાથમાં સાંકળની એ કડી છે. જે અનિચ્છાની પરવા કર્યા વગર ઘસડતી લઈ જશે. અસુરક્ષાની સાંકળોથી બંધાયેલું આપણું અસ્તિત્વ એ કેદી સમાન છે. જેને મોતની પ્રતીક્ષામાં થોડા શ્વાસો ગણવાની રાહત મળી છે.'

આ ભયાનક સ્થિતિથી છુટકારો મેળવવા માટે આપણે આખીય પરિસ્થિતિ પર ફરીથી વિચાર કરવો પડશે. આવું ચિંતન કરવું એ ઊંડી આંતરદષ્ટિ વગર બીજી કોઈ રીતે શક્ય નથી. સીધો સવાલ એક જ છે કે માનવીય અસ્તિત્વ અને સત્યતાના જીવન-મરણનો પ્રશ્ન શેના આધારે ઉકેલવો જોઈએ, શું એને ભવિષ્યમાં પણ જીવિત રાખવો છે? જો હા, તો આપણે વિચારવા માટેની નવી તરકીબો અને ચાલવા માટે નવા માર્ગો શોધવા પડશે.

વિનાશની દિશામાં આંધળી દોટમાં આપણે બધા વિવશ થઈ જોડાઈ ગયાં છીએ અને જલદી પહોંચવા, શરત જીતવા બેચેન થઈ રહ્યાં છીએ. વિવશતા એ છે કે શું આ ઘોડાદોડથી પાછા વળવું આપણે માટે શક્ય છે કે કેમ. જો પાછા વળવું શક્ય છે, તો એ રાહ શોધવો પડશે, જેથી માનવ-માનવ એકબીજાના સહયોગથી સંતોષપૂર્વક રહી શકે.

જો એવો કોઈ રસ્તો મળી જાય તો એ હશે ધર્મની સાથે મનુષ્યે કદ મિલાવી ચાલવું. અહીં ધર્મ એટલે વિવિધ માન્યતાઓ નહીં, પરંતુ એ ચેતના જે જાગૃત અને વિવેકશીલ આત્માઓમાં જોવા મળે છે. આ ચેતના એવી હશે જે મોતના સ્મશાનની સરખામણીમાં જીવનનો આનંદ આપી શકે. જે ધર્મની અહીં ચર્ચા થઈ રહી છે

એ આંતરિક ઉત્કૃષ્ટતા અને આદર્શવાદ સાથે સંબંધિત છે. જો આવા ધર્મની ઉપયોગિતા સમજી શકાય તો પૂર્વાગ્રહો પર ચાલવાથી નહીં, પરંતુ આત્માના અવાજના અજવાળામાં શોધવી પડશે. આવો ધર્મ પણ નવેસરથી શોધવો પડશે અને જો મળી જાય તો સંશોધિત કરવો પડશે.

આપણે મોતની આંધળી દોટમાં એટલે સામેલ થયા છીએ કે ભૌતિકવાદના વિકાસને આપણે સારો સમજી પસંદ કર્યો છે. હવે જોવાનું એ છે કે શું આટલી, સુવિધા અને સમૃદ્ધિની આપણને સાથે જ જરૂર છે, જેને માટે આત્મા વેચવો પડે અને એ ભૂલી જવું પડે કે બીજાઓને પણ જીવવાનો હક છે. ચતુર લોકો ભલે સમૃદ્ધિ શોધે અને વધારે પણ સાથેસાથે એનો વિચાર પણ કરે કે આ સમૃદ્ધિથી કરોડોના જીવનમરણની સમસ્યા તો ઊભી ન થાય.

શું ભૌતિકવાદનો વિકાસ એટલી હદે થવો જોઈએ કે જેથી મનુષ્યની જિંદગી અને સુખશાંતિ દાવમાં લગાડવી પડે? જો પાછલાં બે મહાયુદ્ધો અને અવારનવારની નાનીમોટી લડાઈઓથી આપણે પાઠ શીખ્યાં હોઈએ તો એક વિરામચિહ્ન ત્યાં મૂકવું પડશે, જ્યાં સંપન્ન લોકો અખૂટ સંપદા માટે બેચેન થઈ રહ્યા છે.

જો કોઈને નિરાંતથી રહેવા દેવાની ઈચ્છા જાગી હોય તો એણે બધાને કહેવું જોઈએ કે સમતા અને સંતોષના દિવસો પાછા લાવવા જોઈએ. જો એ પાછા આવશે તો એનો રસ્તો ફક્ત ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ શોધવું અને અપનાવવું એ જ હશે. એવો ધર્મ જે ન્યાય અને ઔચિત્યની કસોટી પર સાચો સાબિત થઈ શકે.

• • •

કિશોર – સ્તંભ

પ્રભાત, “વિનય ! આજે માસ્તર સાહેબે તને કહ્યું હતું જો કાલે ફી નહિ ભરી તો તારું નામ કમી કરવામાં આવશે.”

સુનીલ, “વિનય ! હવે શું કરીશ ? તારું શિક્ષણ અધવચ્ચે જ અટકી જશે.”

વિનય, “શું કહ્યું મિત્ર ! તું તો જાણે છે મારી બા બીજાનાં વાસણ સાફ કરે છે. પાછલા મહિને બીમાર હોવાથી કામ પર જઈ ન શકી અને પૈસા પણ ન મળ્યા. ફી ભરી નહોતી હવે હું ભરીશ.”

પ્રભાત, “તો ભણવાનું છોડી દે. કોઈ કામ કરી લે.”

સુનીલ, “હા, ઠીક જ છે, તું હવે નોટો અને ચોપડીઓ પણ લઈ શકવાનો નથી.”

વિનય, “(હસીને) ભાઈ સુનીલ, આ મુશ્કેલીઓથી ગભરાઈને હું ભણવાનું છોડી ન શકું. હું મુશ્કેલીઓમાં પણ ખુશ રહીને પાસ થવા માગું છું.”

પ્રભાત, “સુનીલ, જો પાછલી પરીક્ષામાં નોટો અને ચોપડી વગર પણ વિનયના ગુણ સૌથી વધુ હતા.”

સુનીલ, “(મોઢું ચઢાવીને) હશે, હવે વાર્ષિક પરીક્ષામાં મારા ગુણ જોજો.”

વિનય, “મને તમારા બધાથી કોઈ ઈર્ષા નથી. ઈશ્વર કરે તમે કલાસમાં પ્રથમ આવો. (આગળ વધીને) અરે જુઓ, આ નીચે શું પડ્યું છે ? (વિનય એક નાનકડું પર્સ ઉપાડી લે છે.) લાગે છે કોઈના ખિસ્સામાંથી પડી ગયું છે.”

પ્રભાત અને સુનીલ ખર્ચ ખોલવાની કોશિશ કરે છે.

વિનય, “જુઓ ભાઈ, ખેંચતાણ ન કરો, આ

કોઈ બીજાની અમાનત છે.”

સુનીલ, “રસ્તામાં પડેલી વસ્તુ કોઈની અમાનત નથી હોતી. આ મેં સૌથી પહેલાં જોઈ હતી.”

પ્રભાત, “આપણે ત્રણેય સાથે છીએ તેથી આ પર્સ પર આપણા દરેકનો સરખો હિસ્સો છે, જુઓ તો એમાં શું છે ?”

(વિનય પર્સ ખોલી જુએ છે કે એમાં પૂરા સો રૂપિયાની નોટો છે. સુનીલ અને પ્રભાત ખુશીથી નાચવા લાગે છે.)

વિનય, “જે કોઈના હશે એ બિચારો પરેશાન હશે.”

સુનીલ, “હવે આ આપણા છે. વિનય, તું આમાંથી ચાલીસ લઈ લે અને બાકી અમને બન્નેને આપી દે. કેમ પ્રભાત ! મેં ખોટું તો નથી કહ્યું ને ?”

પ્રભાત, “(માથું ખંજવાળતાં ફિક્કું હસીને) ઠીક જ છે. આમાંથી વિનય સ્કૂલની ફી પણ ભરી શકશે.”

વિનય, “આપણે ક્યારેય આવું વિચારવું ન જોઈએ. આ બીજાનું ધન છે. એને હડપ કરી લેવું તે બેઈમાની છે. આને તો એના માલિકને આપી દેવું તે ઠીક રહેશે. હું આમાંથી એક પૈસો પણ આમતેમ થવા દઈશ નહિ.” (પર્સ પોતાના ખિસ્સામાં નાંખતાં).

સુનીલ, “(આવેશમાં આવીને) તું મોટો ધર્માત્મા અને ઈમાનદાર છે તો રહે, એમાં અમને શું ? અમને અમારો ભાગ આપી દે.”

પ્રભાત, “જો વિનય ! આ પૈસા આપણને રસ્તા ઉપર મળ્યા છે. આપણે બધા એના હકદાર છીએ. આને પાછા આપવા તે મૂર્ખતા છે. તને એ પણ ખબર નથી કે આ કોનું છે ?”

વિનય, “(દઢતાથી) આપણું કર્તવ્ય છે કે આને એના માલિકને આપવામાં આવે. હું થોડીવાર એની અહીં પ્રતીક્ષા કરીશ. એ પોતે અહીં શોધતા આવશે. જો નહિ આવે તો આ નજીકના પોલીસ-સ્ટેશનમાં જમા કરાવી દઈશ.”

સુનીલ, “(આવેશમાં આવી વિનયને તરાપ મારીને) સીધી રીતે મને પર્સ આપી દે નહિ તો....”

વિનય, “(કોટના ખિસ્સાને દબાવતો વિનંતીથી) આ માટે ઝઘડવું ઠીક નથી.”

પ્રભાત, “સુનીલ તું સમજ્યો નહિ, આ આપણને ઈમાનદારીની આડમાં રાખી બધી જ રકમ પોતે હજમ કરવા માંગે છે. આવી રીતે આ માનશે નહિ.”

વિનય, “(આમાંથી બચવાનો ઉપાય કરતાં) જો મારી આવી દાનત હોય તો મને પાપ લાગશે. તમે તો બધા લાલચુ છો.”

(વિનય પોતાની વાત પૂરી કરે તે પહેલાં પ્રભાત એને લાત મારી નીચે પાડી દે છે અને એની છાતી પર ચડી બેસે છે. સુનીલ ખિસ્સામાંથી પર્સ કાઢી લે છે.)

વિનય, “(પોતાને છોડાવવાનો પ્રયાસ કરતાં) આવું ન કરો. જ્યાં સુધી મારા શરીરમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તમને તમારું ધાર્યું તો નહિ જ કરવા દઉં.”

(સુનીલ અને પ્રભાત વિનયને મારે છે. વિનયના નાકમાંથી લોહી નીકળે છે. સામેથી પોલીસ આવતો જોઈ બંને ગભરાઈને ભાગી જાય છે.)

પોલીસ, “(બૂમ પાડીને) ક્યાં જાવ છો ?” (બંનેને પકડવા માટે દોડે છે.)

(વિનય માર અને પીડાથી કણસતો ઊઠવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એ જ સમયે એક વ્યક્તિ હાંફળી ફાંફળી ત્યાં આવી વિનયને જોઈ.)

વ્યક્તિ, (આશ્ચર્યથી) “અરે ! વિનય તું....આ ચોટ કેવી રીતે લાગી ?”

વિનય, “(પીડાથી કણસતો) માસ્તરસાહેબ !

મને અહીં એક પર્સ પડેલું મળ્યું હતું. હું ઈચ્છતો હતો કે એ પોલીસમાં જમા કરાવી દઉં, પરંતુ સુનીલ અને પ્રભાત એ પર્સ છીનવી લેવા માંગતા હતા.”

વ્યક્તિ, “(પ્રસન્નતાથી વિનયને છાતીસરસો ચાંપીને) અરે ! બેટા, એ પર્સ તો મારું જ છે. થોડા વખત પહેલાં હું અહીંથી નીકળ્યો ત્યારે મારા ખિસ્સામાંથી પડી ગયું. એની શોધમાં હું અહીં આવ્યો છું.”

એ જ વખતે પોલીસ સુનીલ અને પ્રભાતને ત્યાં લઈ આવે છે.

પોલીસ, “આપ કોણ છો, મહાશય ! આ બંને આ છોકરાને મારી ભાગી રહ્યા હતા. હવે આ જેલની હવા ખાશે.” (પ્રભાત અને સુનીલ રડવા લાગે છે.)

વ્યક્તિ, “આ ત્રણેય સાથે ભણે છે અને હું એમની સ્કૂલનો આચાર્ય છું. આજે વિનયે મારું ખૂબ જ સારું કામ કર્યું છે.”

આચાર્ય, “(સુનીલ અને પ્રભાતને) તમે બંને બેઈમાન અને નિર્દય છો. હું તમને બંનેને મારી સ્કૂલમાં રાખીશ નહિ અને પોલીસને સોંપી દઈશ.”

વિનય, “નહીં, નહીં, એમને માફ કરી દો.” (સુનીલ અને પ્રભાત બંનેનાં મસ્તક શરમથી ઝૂકી જાય છે.)

આચાર્ય, “વિનય ! તું કેટલો સારો છે. ધન્ય છે ! તારી માતા ધન્ય છે ! બેટા, તું મનુષ્યના રૂપમાં દેવતા છે. આજે દેશને આવા જ છોકરાઓની, સારા નાગરિકોની આવશ્યકતા છે.”

વિનય, “આ તો મારું કર્તવ્ય છે.”

(સુનીલ અને પ્રભાત એકીસ્વરે કહે છે કે, “અમે તારા એહસાનમંદ છીએ અને પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ કે હવેથી આવું કાર્ય ક્યારેય નહિ કરીએ.”)

• • •

અમીરીનો અંત અતિ નિકટ

પાછલા દિવસોમાં અમીરીને ઇજજતના પ્રતીક તરીકે માનવામાં આવતી હતી. આબરૂ મેળવવાની દરેકની સ્વાભાવિક ઇચ્છા હોય છે. પ્રવર્તમાન માન્યતાઓ મુજબ દરેક મનુષ્ય અમીરીનો ઇચ્છુક રહે છે; જેથી એને બીજા લોકો મોટો માણસ સમજે અને માન આપે. અમીરી સીધે રસ્તે આવતી નથી. એ માટે આડા રસ્તાઓ અપનાવવા પડે છે. દરેક સમાજ અને દેશની અર્થવ્યવસ્થાનો એક સ્તર હોય છે. ઉત્પાદન, શ્રમ અને ક્ષમતાના આધાર પર દોલત વધે છે. દેશમાં એવાં સાધનોની અછત હોય તો સર્વસામાન્ય લોકોને ખાવા-પીવા પૂરતું તો મળી રહે છે. આપણા દેશની સ્થિતિ એવી છે કે જેથી જીવનનિર્વાહ થઈ શકે. સાધારણ દેશવાસીની પરિસ્થિતિથી પોતાની તુલના કરી જે કંઈ મળે એમાં સંતોષ રાખવો જોઈએ. આપણે બધા એક ચોક્કસ મર્યાદાવાળું જીવન જીવીએ અને એમાં ઈર્ષા, અસંતોષને સ્થાન ન મળે એટલું જ વિચારવું પૂરતું છે. અમીર બનવાની ઇચ્છા રાખવી એ સીધો રસ્તો છોડી કુમાર્ગ પર પ્રયાણ કરવા જેવું છે. પાછલા દિવસોમાં અનૈતિક માર્ગ અપનાવનારાને ધન ભેગું કરનારને ઇજજત-આબરૂદાર વ્યક્તિ માનવામાં આવતી હશે, પરંતુ હવે એ દિવસો જતા રહ્યા. વધુ પૈસો એ બેઈમાનીની નિશાની બનવા લાગી છે. લોકો વિચારે છે કે આ ખોટા ધંધા કરનારો માણસ છે. જો સીધે રસ્તે કમાતો હોય તો પણ ઈમાનદારીનો તકાજો છે કે એક સામાન્ય દેશવાસીની જેમ રહે અને વધેલી બચતને લોકમંગલ માટે આપી દે. જો આવું કરવામાં ન આવે અને વધેલી કમાણીને એશ-આરામ, મોટાઈ અને અહંકારનું પ્રદર્શન કરવામાં ખર્ચ કરે અથવા પુત્ર-પૌત્રો માટે જમા કરી રાખે તો એ વિચારશીલતાની કસોટીમાં

અનિચ્છનીય જ માનવામાં આવશે. અમીરી હવે નિસ્સંદેહ બેઈજજતીની નિશાની બનવા લાગી છે અને એ દિવસો દૂર નથી જ્યારે અમીર લોકોને સમાજના એક અનૈતિક અને નિષ્કૃર વર્ગ તરીકે માનવામાં આવશે. અમને શંકા છે કે હવે અમીરી વીસ વર્ષ પણ જીવિત રહી શકશે. વિવેકશીલતા એને છોડી દેવા માટે વિવશ કરશે નહિતર કાયદો અથવા વિદ્રોહ એનો અંત આણી દેશે.

કોઈ વિરલો જ ધન ભેગું કરી શકે છે, પરંતુ એની નકલ કરનારા વિદૂષકો બધી જગ્યાએ જોવા મળે છે. અમીરી એક આબરૂનું પ્રતીક બની ગઈ હતી. તેથી સન્માન મેળવવા માટે ધન ભેગું કરવું જ જોઈએ અને ધન ન મળે તો ધનિક હોવાનું નાટક તો કરવું જોઈએ એવી માન્યતા વિચારહીન લોકોના મનમાં પેસી ગઈ અને આવા લોકો નકલ કરવામાં પોતાને બરબાદ કરી નાંખે છે અને મોટા આર્થિક સંકટમાં ફસાઈ જાય છે. લોકો સમજે છે કે આપણે મોજથી રહીએ છીએ. કપડાં, ઘરેણાં, સરસામાન, ઘરનું રાચરચીલું વગેરેનું પ્રદર્શન કરવામાં એટલો ખર્ચ કરી નાંખે છે કે આર્થિક રીતે એ પાયમાલ થઈ જાય છે. મિત્રોની સામે પોતાની અમીરીનું પ્રદર્શન કરવા માટે પાન, સિગારેટ, સિનેમા, ખાણીપીણી વગેરેમાં ખર્ચ વધારે છે અને એમાં બીજાઓને પણ સામેલ કરે છે. જેથી બીજા પર એમની અમીરીનો રોફ પડે અને ઇજજત મળે. કેવી નાદાન સમજ છે અને કેવી અણસમજ તરકીબ છે ! કોઈપણ સમજદાર માણસ આવી મૂર્ખતા પર હસશે, છતાં અસંખ્ય લોકો આવા ખોટા વહેમમાં ફસાઈ નકામા ખર્ચાઓ અને ફેશનમાં પૈસા ઉડાવે છે અને પોતાની આર્થિક સ્થિતિ ખુવાર કરી નાંખે છે.

સાધારણ આવકવાળા લોકો પોતાની પત્નીનાં કબાટો કીમતી સાડીઓથી ભરે છે અને ઘરેણાઓમાં ધન ગુમાવે છે ત્યારે એની પાછળ આવી અણસમજ હોય છે કે આવી રીતે સજીવજીને પોતાની પત્નીને જોઈ લોકો અમીર માનવા લાગશે. પુરુષો સાડી, દાગીના તો નથી પહેરતા પણ સૂટ-બૂટ, ઘડિયાળ વગેરે તો એમનાં કીમતી હોય છે, જેથી મિત્રોમાં પોતાનો રુઆબ બતાવી શકે. વિવાહ-લગ્નોમાં આવું હલકાપણું તો છેલ્લી હદે પહોંચી જાય છે. સ્ત્રીઓ એવાં કંપડાં પહેરીને ફરે છે જેવી સિનેમા-નાટકની નટીઓ પહેરે છે. જાનૈયાઓનું પ્રદર્શન તો જોવાલાયક હોય છે. એવો ઠાઠમાઠ બતાવે છે જાણે કોઈ મોટો મિલમાલિક, જમીનદાર, ઓફિસર અથવા શેઠ હોય. લોકો જ્યારે જાણે કે થોડીક આવકવાળા આવા ઢોંગ કરતા ફરે છે ત્યારે દરેક જણ તથ્ય શું છે તે સમજી જાય છે અને બે અનુમાન લગાવે છે કે કાં તો એ દેવાદાર રહેતા હશે અથવા બેઈમાનીથી કમાતા હશે. આ બન્ને વાતો અપમાનજનક છે. ઢોંગ કરનારને લાગે છે કે ઈજ્જત વધશે પણ એથી ઊલટું થાય છે. આ રીતે સજીવજીને ફરનાર વ્યક્તિને હલકા અને અવિશ્વસનીય માનવામાં આવે છે. ઠાઠમાઠવાળા કારકુનને બિનસરકારી નોકરી મળતી નથી. માલિક જાણે છે કે પગાર ઠાઠમાઠમાં જ ઊડી જશે અને કુટુંબના ભરણપોષણ માટે અમારે ત્યાં ચોરી કરવા લાગશે. આ જ વાત સ્ત્રીઓને પણ લાગુ પડે છે. બહુ ફેશનેબલ સ્ત્રીઓ બે પ્રકારની છાપ પાડે છે. એક તો ઘરમાં અનુચિત રીતે ધન આવે છે અથવા એમનું ચરિત્ર અથવા સ્વભાવ હલકાં છે. આ બન્ને કલંક કોઈ સુશીલ સ્ત્રીની ઈજ્જત વધારતી નથી પણ ઘટાડે છે.

કુટુંબમાં આ રીતે બિનજરૂરી ખર્ચ કરીને ફેશન કરવાની પ્રવૃત્તિ મતભેદ પેદા કરે છે. બિનજરૂરી ખર્ચ બધાંને ખરાબ લાગે છે. જે પૈસા કુટુંબના શિક્ષણ,

શિક્ષણ, વ્યવસાય, મનોરંજન, પૌષ્ટિક આહાર વગેરેમાં કામ આવવાના હતા એ ફેશનમાં ખર્ચ થવા લાગે તો આ દેખીતી રીતે કુટુંબના અન્ય સભ્યોની સુવિધા ઝૂંટવી લે છે. ઠાઠમાઠની કોઈ ઉપરથી પ્રશંસા કરી દે, કોઈને થોડા વખત માટે ભમમાં નાંખી દે આવું બની શકે, પરંતુ એથી ઈજ્જત વધવાને બદલે મિત્રોમાં ઘૃણા અને ઈર્ષ્યા જ વધે છે. વધતા જતા ખર્ચાઓ પૂરા કરવા માટે રસ્તાઓ અપનાવવા પડે છે. દેવાદાર બની નિષ્કુર જિંદગી જીવવી પડે. કમાણી વધારે હોય તો પણ વ્યક્તિગત મર્યાદામાં રહી સામાજિક સ્તર પ્રમાણે ખર્ચ કરવો જોઈએ. વધુ ખર્ચ એ લોકમંગલનાં કાર્યોમાં બાધારૂપ છે.

સારું તો એ છે કે આપણે સમજદારી અને સજ્જનતાથી ભરેલી સરળ જિંદગી જીવીએ. પૌતાના વધુ ખર્ચાઓ તરત ઘટાડી એ બચત પોતાના કુટુંબ અને સમાજની વાસ્તવિક જરૂરિયાતો પૂરી કરવા માટે ખર્ચ કરવી જોઈએ. સાદાઈ સજ્જનતાનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. જેની વેશભૂષા સાદગીયુક્ત છે એને અધિક પ્રમાણિક અને વિશ્વાસુ માની શકાય છે. જે જેટલી ઉદ્વેગતાઈ બતાવશે એટલી એની ઈજ્જત સમજદાર લોકોની દષ્ટિમાં ઓછી થઈ જશે. માટે યોગ્ય તો એ જ છે કે આપણે પોતાનાં વસ્ત્રો સાદાં રાખીએ, વસ્ત્રો સજ્જન માણસોને શોભે એવાં સીવડાવીએ, ઘરેણાં શરીર પર ન લાદીએ, નખ અને હોઠ ન રંગીએ, કેશભૂષા એવી ન રાખીએ કે જેથી બીજાને બતાવવા સંભાળતા રહેવું પડે. નર-નારી વચ્ચે માનસિક વ્યભિચારનું પ્રમાણ થોડા ઘણા અંશે ફેશનબાજીથી વધે છે.

સાદાઈ અને શાલીનતા સજ્જનતાનું નિર્માણ કરે છે અને એમાં ગંભીરતા, પ્રમાણિકતા, વિવેકશીલતા અને બૌદ્ધિક પરિપક્વતાનાં દર્શન થાય છે. વાસ્તવમાં આમાંથી જ ઈજ્જત મળે છે. સાદાઈ એ દર્શાવે છે કે

આવી વ્યક્તિ બીજાને આકર્ષિત કે પ્રભાવિત કરવાનો ઢોંગ નથી કરતી પણ પોતાની વાસ્તવિકતા પ્રકટ કરવામાં જ સંતુષ્ટ છે. ઈમાનદારી અને સચ્ચાઈનો આ જ રાજમાર્ગ છે. કમાણી વધારવાની પણ આ એક તરકીબ છે. વ્યર્થ ખર્ચ રોકવો એટલે કમાણી વધારવી. વિવાહ-લગ્નો, ઉત્સવ, આયોજન, પ્રીતિભોજ અને બીજા સમારંભોમાં 'પુષ્કળ પૈસો વપરાય છે. એની પાછળ એ જ હલકી પ્રવૃત્તિ કામ કરે છે કે જેટલો વધુ ખર્ચ થશે એટલો અમીરીનો રોક જામશે અને ઈજ્જત વધશે. આવી બાળકબુદ્ધિ છોડીને પરિપક્વ દષ્ટિકોણ અપનાવવાનો સમય હવે પાકી ગયો છે. આપણે ગરીબ દેશના નાગરિક છીએ. સાધારણ લોકોને ઓછી સગવડ અને ઓછા ખર્ચમાં ગુજરાન ચલાવવું પડે છે. આપણી વસ્તુસ્થિતિ આ જ છે. જેમ આપણા કરોડો દેશવાસીઓ જીવન જીવે છે, એમના જેવું આપણે પણ જીવન જીવવાની રીત અપનાવવી જોઈએ. આવી સમજદારીમાં

જ ઈજ્જત મેળવવાનાં સૂત્ર સમાયેલાં છે. ફેશનબાજી અને ખોટા ખર્ચાઓ કરી આપણે આર્થિક સંકટને નિમંત્રણ આપીએ છીએ.

સ્વચ્છતાની સાથે સંકળાયેલ સાદાઈ પોતાની રીતે એક ઉત્તમ ફેશન છે. એમાં ગરીબાઈ નહીં, મહાનતા સમાયેલી છે. સાદી વેશભૂષા અને સાદી રહેણીકરણીવાળો મનુષ્ય પોતાની આગવી પ્રતિભા અને સ્વતંત્ર ચિંતનનો પરિચય આપે છે. ઘેટાંઓની ચાલને તોડી જે વિવેકનો રસ્તો અપનાવે છે એ બહાદુર છે. પોતાની સંસ્કૃતિ અને પરંપરા મુજબ જો આપણું આચરણ હોય તો કોઈપણ પારખુ માણસ આપણને દૂરદર્શી, વિવેકશીલ અને દઢ ચરિત્રવાળો જ કહેશે. સાદાઈ આપણને વ્યર્થ ખર્ચામાંથી બચાવી આર્થિક સ્થિરતા જ નહીં, પરંતુ આપણા ચરિત્રમાં દઢતા પણ આણે છે. વિના કારણ પેદા થતી ઈર્ષ્યા અને લાંછનથી બચવાનો આ જ એક સરળ માર્ગ છે.

લોકકલ્યાણની દૈષ્ટિ

સ્વામી રામાનુજાચાર્ય – શઠકોષ સ્વામીના શિષ્ય હતા. ગુરુજીએ એમને પ્રાણીમાત્રના કલ્યાણ અને ઈશ્વરપ્રાપ્તિનાં ગૂઢ રહસ્ય સમજાવી કહ્યું, “ખેટા ! આ રહસ્યને ગુપ્ત રાખજે.”

પરંતુ રામાનુજાચાર્ય ગુરુજીના આદેશનું પાલન કરી ન શક્યા. ગુરુજી પાસેથી જે અમૂલ્ય જ્ઞાન મળ્યું એ બધાને બતાવવા લાગ્યા.

સ્વામી શઠકોષજીને જ્યારે ખબર પડી ત્યારે એમણે તત્કાળ રામાનુજાચાર્યને બોલાવી કડકાઈથી પૂછ્યું, “તું મારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી ધર્મનાં ગુપ્ત રહસ્યોને પ્રગટ કરી રહ્યો છે ? એનું પરિણામ જાણે છે ?”

રામાનુજાચાર્યે વિનમ્રતાથી કહ્યું, “હું જાણું છું ભગવન્, ગુરુની આજ્ઞા ન માનવાનો દંડ છે – ઘોર નરક.”

શઠકોષજીએ ફરીથી તીખા સ્વરે કહ્યું, “તો તે જાણીજોઈને આવું કેમ કર્યું, જેથી તને નરક ભોગવવું પડે.”

રામાનુજાચાર્યે બોલ્યા, “ભગવન્ ! પરોપકારના સમયે સ્વાર્થનું ધ્યાન ક્યાં રહે છે. મેં જે કર્યું છે તે લોકકલ્યાણની દૈષ્ટિથી કર્યું છે. આપે મને જે અમૂલ્ય જ્ઞાન આપ્યું છે એ બધા માટે ઉપયોગી છે. તેથી એને મારી પાસે ગુપ્ત રાખવું ઉચિત ન માન્યું. જો આ માટે મારે ઘોર નરકમાં જવું પડે તો પણ મને આનંદ થશે.”

શઠકોષ સ્વામીએ ખુશ થઈ રામાનુજાચાર્યને છાતીએ લગાડ્યા અને લોકોમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર થાય તે માટે પ્રોત્સાહિત પણ કર્યા.

યજ્ઞોના જ્ઞાન-વિજ્ઞાન પ્રત્યે ખંચાયું છે સૌનું ધ્યાન

સાધના-વિજ્ઞાનમાં યજ્ઞોના રૂપમાં જે સૂક્ષ્મ સ્થાનોનો ઉલ્લેખ થયો છે તે બાબતે જાણકારોનું કહેવું છે કે વાસ્તવમાં આ દિવ્ય શક્તિકેન્દ્ર છે. તે કેન્દ્રોને સાધના-ઉપચારોના માધ્યમ વડે જ્યારે ઉત્તેજિત કરવામાં આવે છે ત્યારે તે જાગૃત થતાં સાધકોને એવી ઊર્જા અને અનુભૂતિથી ઓતપ્રોત કરે છે, જેને સાધારણ કહેવું જોઈએ. આ ક્ષેત્રમાં લાંબા સમયના સંશોધન પછી હવે વિજ્ઞાન પણ તેમને એવા સંસ્થાનના રૂપમાં સ્વીકારવા લાગ્યું છે. જ્યાંથી ઉત્સર્જિત શક્તિને મન જ નહીં, પદાર્થ સ્તર ઉપર પણ પારખી શકાય.

શરીરવિજ્ઞાનીઓનું કહેવું છે કે સ્થૂળ દૃષ્ટિથી યજ્ઞો ઉપર વિચાર કરીએ અને શરીરમાં તેમની શોધ-ખોળ કરીએ તો તો કદાચ નિરાશ થવું પડશે, કારણ કે સાધના વિજ્ઞાનમાં તેમનું જે સ્વરૂપ દર્શાવવામાં આવ્યું છે, તે સ્થૂળ નહીં સૂક્ષ્મ છે. આટલું હોવા છતાં પણ શરીરશાસ્ત્ર દ્વારા કેટલાક નાડીગુચ્છ શોધી કાઢવામાં આવ્યા છે, જેમની યજ્ઞોના ગોચરસ્વરૂપના રૂપમાં ચર્ચા કરવામાં આવે છે, પરંતુ આ એમની સ્થૂળ અભિવ્યક્તિઓ જ છે- એવું કહેવું મુશ્કેલ છે. હા- તે તે કેન્દ્રો પર ઊર્જાના પ્રબળ સ્રોતનો સંકેત ઉપકરણોએ આપ્યો છે. આના આધારે એવું કહી શકાય કે યજ્ઞોની અવધારણા કોઈ કલ્પના માત્ર ન હોઈ એક હકીકત છે.

“ઈન્ટરનેશનલ એસોસિએશન ફોર રિલીજીયન એન્ડ પેરાસાઈકોલોજી”ના અધ્યક્ષ તેમજ જાપાનના મૂર્ધન્ય પરામનોવિજ્ઞાની ડૉ. હિરોશી મોટોયામાએ લગભગ પંદર વર્ષથી આ ક્ષેત્રમાં ઉલ્લેખનીય કાર્ય કર્યું છે. શોધ દરમિયાન તેમણે એ જાણવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે યજ્ઞોની વાસ્તવિક સત્તા છે કે નહીં ? જો છે તો

સ્વસંચાલિત વ્યવસ્થાતંત્ર તેમજ આંતરિક અંગો સાથે તેમનો શું સંબંધ છે ? આના માટે એવા સાધકોની પસંદગી કરવામાં આવી, જેઓ લાંબા સમયથી યોગાભ્યાસમાં નિરત હતા તથા સાધના દરમિયાન જેમને યજ્ઞોની અનુભૂતિઓ થઈ હતી. ઉપરોક્ત અધ્યયન દરમિયાન જાણવા મળ્યું કે જાગૃત ચક્રવિશેષથી સંબંધિત શારીરિક પ્રજ્ઞાલીઓની ગતિવિધિઓમાં પણ સ્પષ્ટ અંતર હોય છે આ પણ ઉપર્યુક્ત માન્યતાની જ પુષ્ટિ કરે છે કે યજ્ઞોનું અસ્તિત્વ છે.

પોતાના શોધપૂર્ણ નિબંધ ‘અ સાઈકો ફિઝિયોલોજિકલ સ્ટડી ઓફ યોગ’માં ડૉ. મોટોયામા લખે છે કે, ચક્ર ખરેખર તો ચેતનાના જુદા જુદા વિસ્તાર છે, કારણ કે જુદાં જુદાં યજ્ઞોમાં પ્રતિષ્ઠિત સાધક અલગ-અલગ પ્રકારની ચેતનાત્મક અનુભૂતિઓ કરે છે. આજ્ઞાચક્રમાં ધ્યાન કરનારનો અનુભવ અનાહતમાં આરૂઢ સાધક કરતાં જુદો હશે. આવું જ અન્ય યજ્ઞોની બાબતમાં પણ છે. તેઓ કહે છે કે આ સંસ્થાન જુદી-જુદી ચેતના આયામોનાં પ્રતિનિધિકેન્દ્ર તો છે, પરંતુ તેનો મતલબ એવો નથી કે આનો પ્રભાવ ફક્ત સૂક્ષ્મસ્તર સુધી જ સીમિત છે. સ્થૂળ સ્તરે પણ આ મનોશારીરિક ગતિવિધિઓને પ્રભાવિત કરે છે- એવું અધ્યયન દ્વારા જાણવા મળ્યું છે.

યોગવિદ્યાના નિષ્ણાતોનું કહેવું છે કે માનવી ચિંતન, ચેતનાથી પ્રભાવિત છે. વ્યક્તિનો ચેતનાત્મક સ્તર જેટલો ઉત્કૃષ્ટ અથવા નિકૃષ્ટ હશે, તેનું ચિંતન તથા ક્રિયાકલાપ પણ તદ્દનુસાર સારાખોટા હશે. શરીરશાસ્ત્રી આની વ્યાખ્યા શરીર-સંરચના અને તેની ગતિવિધિઓના આધારે કરે છે એટલે કે અંતઃઆવી

રસોમાં ન્યૂનાધિકતા, ગુણસૂત્રો અથવા બીજકોષોમાં જોવા મળતી અમાન્યતાઓ તે આધાર છે, જે વ્યક્તિના ગુણ, કર્મ, સ્વભાવને પ્રભાવિત કરે છે આવો તેમનો મત છે. ચેતનાવિજ્ઞાનીઓનો અભિપ્રાય છે કે આમ તો ચેતના, કાયાનું સર્વપ્રમુખ અને અવિનાશી તત્વ છે, એટલા માટે એ માનવું જ ઉચિત રહેશે કે શરીરના વિકાસનો સંચાલક અને નિયંત્રક એ જ છે. તે જો અણધર કે અપરિષ્કૃત હોય, તો સંભવ છે કે તેનાથી નિયંત્રિત અંગ-અવયવ પણ વિકારગ્રસ્ત હોય. આ રીતે સ્વસ્થ અવયવ પ્રકારાંતરથી એવું સિદ્ધ કરે છે કે તેમની ચેતના એટલી પરિષ્કૃત છે, જેટલી અંગોના સ્વસ્થ વિકાસને માટે ઈચ્છિત હોય. ડૉ. મોટોયામા કહે છે કે આનાથી આગળના વિકાસ-પરિષ્કારથી અંગોની ગતિવિધિઓ પણ તદનુરૂપ અને અધિક નિયમિત, સંતુલિત અને ઉચ્ચસ્તરીય થઈ જાય છે. વાસ્તવમાં આ બીજું કંઈ નહીં પરંતુ દિવ્યજાગરણની સ્થિતિ છે. આ રીતે શરીર સ્તરે સૂક્ષ્મ સંસ્થાનોના પ્રભાવને યોગ્ય રીતે રાખીને તેમણે એવું સાબિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે ચક્રોની સત્તા અને મહત્તા બંને યથાર્થ છે.

આના માટે ‘ચક્રચંત્ર’ નામના એક એવા ઉપકરણનો એમણે વિકાસ કર્યો, જેના માધ્યમ વડે ચક્રોની સક્રિયતા દરમિયાન શરીરના વિદ્યુત ચુંબકીય ક્ષેત્રની અંદર થનારા પરિવર્તનની જાણકારી મેળવી શકાય. આ ચંત્ર પ્રકાશ-પ્રતિરોધક અને સીસાના આવરણથી યુક્ત કોઈ ટેલિફોન બુથ જેવું હોય છે. આમાં ઉપર-નીચે, આગળ-પાછળ, ડાબે-જમણે ચારે તરફ ખસી શકતાં તાંબાનાં ઇલેક્ટ્રોડયુક્ત ખાનાં હોય છે, જેથી જરૂર પ્રમાણે આગળ-પાછળ કરી તેને વ્યક્તિના ઈચ્છિત સ્થાન ઉપર કેન્દ્રિત કરી શકાય. આ ઉપરાંત ઇલેક્ટ્રોડની વચ્ચે એક અતિસંવેદનશીલ વિદ્યુત ચુંબકીય ક્ષેત્ર ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે. શરીરમાંથી ઉત્સર્જિત કોઈપણ મહત્ત્વપૂર્ણ ઊર્જાના ફળસ્વરૂપે આ

અત્યંત સંવેદનશીલ ક્ષેત્ર પ્રભાવિત થાય છે, જેને માખીને ચક્રોની ઉપસ્થિતિ તથા તેની સક્રિયતા-નિષ્ક્રિયતાનું પ્રમાણ પ્રસ્તુત કરી શકાય છે.

કોઈ ચક્રવિશેષની તપાસને માટે ધ્યાન-મુદ્રામાં બેઠેલા સાધકથી લગભગ ૧૬ સે.મી.ના અંતરે ઉક્ત ચક્રની સામે તાંબાના ઇલેક્ટ્રોડનું ઉપકરણ રાખવામાં આવે છે. ઇલેક્ટ્રોડમાં વિદ્યુત ચુંબકીય ક્ષેત્ર ઉત્પન્ન કરવા માટે તેની પાછળના ભાગમાં એક ફોટો ઇલેક્ટ્રિક સેલ હોય છે. ધ્યાનસ્થ સાધક જ્યારે સંપૂર્ણ એકાગ્રતાની સાથે તે ચક્ર ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે, ત્યારે ચક્રચંત્રની સાથે જોડાયેલાં ઉપકરણોમાં સ્ક્રૂટ પરિવર્તન દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આ ફેરફારને ધ્યાન શરૂ કરતાં પહેલાં, વચ્ચે તેમજ ધ્યાન કર્યા પછી માખી લેવામાં આવે છે. ઉપકરણની સાથે અત્યંત સૂક્ષ્મપ્રવર્ધક જોડાયેલું હોવાના કારણે શક્તિના સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ ઉત્સર્જનને રેકોર્ડ કરવાનું શક્ય બને છે. આની સાથે જ ત્વચા, હૃદય, લોહી જેવા અવયવો અને તેની વિદ્યુતીય ગતિવિધિઓનું પણ અધ્યયન કરી શકાય છે, જેથી ચક્ર-ઉદ્દીપન દરમિયાન ઉત્પન્ન થનારી ઊર્જાના પ્રભાવોને જાણી શકાય અને તેની તુલના તથા વ્યાખ્યા કરી શકાય.

ડૉ. મોટોયામાએ પોતાના પ્રયોગો માટે ત્રણ પ્રકારના લોકોને પસંદ કર્યા. જે યોગાભ્યાસથી બિલકુલ અપરિચિત હતા તેમને પ્રથમ શ્રેણીમાં રાખવામાં આવ્યા. બીજી શ્રેણીમાં જે સામાન્ય કક્ષાના યોગનો અભ્યાસ કરતા કે જાણતા હોય તેમને મૂક્યા. ત્રીજી વર્ગ ખરા અર્થમાં સાધકોનો હતો. જ્યારે પ્રથમ શ્રેણીના લોકોને આજ્ઞાચક્ર ઉપર ધ્યાન કરવાનું કહેવામાં આવ્યું, તો જોવા મળ્યું કે તેમની સામે રાખવામાં આવેલ ચક્રચંત્રમાં કોઈ પણ પ્રકારની કોઈ હલચલ થઈ નહીં એટલે કે વિદ્યુતીય ગતિવિધિઓમાં કોઈ અંતર દૃષ્ટિગોચર થયું નહીં. બીજી શ્રેણીના લોકો ઉપર આ પ્રયોગમાં વિદ્યુત ગતિવિધિઓ સ્પષ્ટ જોવામાં આવી.

ધ્યાન પહેલાં, વચમાં અને આજ્ઞાયક પર ધ્યાન ક્યારે બાદ મોટી સંખ્યામાં વિદ્યુતીય તરંગો હોવાનો સંકેત મળ્યો, જે એ વાતનું પ્રમાણ હતું કે ચક્ર સક્રિય સ્થિતિમાં છે, પરંતુ તેમાં નિયંત્રણનો અભાવ હતો, એટલા માટે એકાગ્રતા દરમિયાન કોઈ પ્રકારનું પરિવર્તન દૃષ્ટિગોચર થયું નહીં. દીર્ઘકાલથી સાધના-ઉપચારોમાં સંલગ્ન સાધકો ઉપર જ્યારે આનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો, ત્યારે આજ્ઞાયકની વિદ્યુતીય ક્રિયાશીલતામાં ફેરફાર જોવા મળ્યાં. ધ્યાન દરમિયાન તેની સક્રિયતામાં ફેરફાર જોવા મળ્યો. એ પણ જોવા મળ્યું કે આ વૃદ્ધિ ફક્ત એકાગ્રતાની વચ્ચે જ છે, ધ્યાનભંગ થતાં જ તે વધઘટ દૂર થઈ જાય છે. આનાથી આ વાતની પુષ્ટિ થાય છે કે તે સાધકોનું આજ્ઞાયક ઉપર સંપૂર્ણ નિયંત્રણ હતું. આ સંપૂર્ણ પ્રસંગનું વર્ણન ડૉ. મોટોયામાએ પોતાના તત્સંબંધી શોધ નિબંધ ‘એન ઇલેક્ટ્રોફિઝિયોલોજિકલ સ્ટડી ઓફ પ્રાણ’માં કર્યું છે.

ઉપર્યુક્ત યંત્ર વડે કેનબરા યુનિવર્સિટી, ઓસ્ટ્રેલિયાના એક પ્રોફેસર ડૉ. એ. કે. ટેબેસીસનું પણ પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું. તેઓ લાંબા સમયથી યોગાભ્યાસ કરતા હતા અને તેમને ચક્રોના જાગરણ સંબંધી અનુભવ થયા હતા. તેમને પાચન-સંસ્થાન સંબંધી તકલીફ હતી તથા તેઓ અનાહતચક્ર ઉપર ધ્યાન કરતા હતા. જ્યારે તેમને યંત્રની નજીક લાવવામાં આવ્યા, ત્યારે પાચનસંબંધી નાડીઓ તથા મણિપુર અને સ્વાધિષ્ઠાન ચક્ર સાથે સંબંધિત અંગોમાં અસ્થિરતા જોવા મળી. આ સિવાય ઉપર્યુક્ત બંને ચક્રો ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતી વખતે ઉપકરણમાં કોઈ પ્રકારનું કાંઈ પણ પરિવર્તન દૃષ્ટિગોચર થયું નથી, પરંતુ અનાહત પર એકાગ્રતા કરતી વખતે ઊર્જાની તીવ્રતા એકદમ સ્પષ્ટ નોંધવામાં આવી. આ એ વાતનો સંકેત હતો કે તેમનું જણાવેલ ચક્ર યોગ્ય રીતે સક્રિય અવસ્થામાં હતું.

પોતાની શોધ દરમિયાન ડૉ. મોટોયામા એ નિષ્કર્ષ

ઉપર પહોંચ્યાં છે કે ચક્રોના ઊર્જા-વિતરણ અને શારીરિક અસ્વસ્થતાની વચ્ચે સુનિશ્ચિત સંબંધ છે. તેમનું કહેવું છે કે આના આધારે શરીરની અંદરના રોગોને શોધવા સંભવ છે તથા સમય પહેલાં તેમની ભવિષ્યવાણી પણ કરી શકાય છે. એક મહિલાના ગર્ભાશયના ટ્યુમરનો ઉલ્લેખ કરતાં તેઓ કહે છે કે તેને કાઢવાના એક સપ્તાહ પહેલાં મહિલાની તપાસ ચક્રયંત્ર દ્વારા કરવામાં આવી, તો તેના ગર્ભાશયની આસપાસના સ્વાધિષ્ઠાનચક્રવાળા ભાગની ઊર્જામાં એક અવ્યવસ્થા જોવા મળી. આ એ વાતનું સૂચક હતું કે તે ક્ષેત્ર રોગગ્રસ્ત છે, ત્યાંના કોઈને કોઈ અંગમાં કશીક ખામી છે.

ચક્રસંબંધી આ શોધ દરમિયાન કંટલાંક અસાધારણ તથ્યો પણ જોવામાં આવ્યાં. જ્યારે એક સાધક ઉપર મણિપુર-ચક્રસંબંધી પ્રયોગ કરવામાં આવી રહ્યો હતો, ત્યારે એકાગ્રતા દરમિયાન તે વિસ્તારમાં વ્યાપક સ્તરે ઊર્જાની ઉપસ્થિતિ નોંધવામાં આવી. આના સિવાય તેમને એક અતીન્દ્રિય ઊર્જાની ઉત્સર્જનની પણ પ્રતીતિ થઈ, પરંતુ આ અસાધારણ અનુભૂતિ દરમિયાન શરીરની અંદર વિદ્યુતીય ક્રિયાકલાપ સૂચિત કરનારાં યંત્રોની હલચલ બિલકુલ સમાપ્ત થઈ ગઈ, જે આશ્ચર્યજનક હતું. અનુભૂતિ પૂર્ણ થતાં જ તેઓ ફરીથી ગતિશીલ થઈ ઊઠ્યા.

શોધકર્તા આ અંગેનું સંભવિત કથન કરતાં કહે છે કે કદાચ અનુભૂતિ દરમિયાન એટલી પ્રચંડ માનસિક ઊર્જા નીકળતી હશે કે ત્યાં અગાઉથી વ્યાપ્ત શારીરિક ઊર્જા તેના પ્રભાવમાં આવીને નિષ્પ્રભાવી થઈ જતી હોય, એટલા માટે ઉપકરણ કેટલીક ક્ષણો માટે તેની ઉપસ્થિતિ રેકોર્ડ કરી શકતાં ન હોય. અનુભૂતિ વિલુપ્ત થતાં જ જ્યારે મૂળસ્થિતિ થાય, ત્યારે યંત્રો પુનઃ સક્રિય થઈ ઊઠે.

આ વાતની પુષ્ટિ માટે એક અન્ય પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું. આને માટે અનાહત-ચક્ર ઉપર ધ્યાનના

અભ્યાસી સાધકની પસંદગી કરવામાં આવી. જ્યારે તે મન-શરીરથી પૂર્ણરીતે તાણમુક્ત થઈ ગયો, ત્યારે સંબંધિત ભાગોમાં વૈદ્યુત ક્રિયાશીલતામાં વૃદ્ધિ જોવા મળી. ત્યારબાદ તેને અનાહતચક્ર ઉપર ધ્યાન કેંદ્રિત કરવાનું કહેવામાં આવ્યું, સાથેસાથે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી કે જેથી તેને અતીન્દ્રિય ઉત્સર્જનનો અનુભવ થાય કે તરત જ તે બાજુના ઉપકરણની સ્વિચ દબાવી દે. આનાથી એક ચાર્ટ ઉપર નિયત ચિહ્ન અંકિત થઈ જતું હતું. જોવામાં આવ્યું કે આ ચિહ્ન ઉપસતી વખતે ચક્ર-ચંત્રના પ્રકાશક નિરોધક કક્ષમાં રહેલ ફોટો ઈલેક્ટ્રિક સેલ દ્વારા મધ્યમ પ્રકાશની ઉપસ્થિતિનો સંકેત મળ્યો. ચંત્રના મોનીટરે પણ અત્યંત ઉચ્ચ વિદ્યુતીય શક્તિની સૂચના આપી.

ઉપર્યુક્ત પ્રયોગ એ તથ્ય તરફ ઈશારો કરે છે કે ચક્રોની ઊર્જાનું રૂપાંતર પ્રકાશ, વિદ્યુત જેવાં ભૌતિક રૂપોમાં પણ સંભવ છે. આનાથી યોગીઓના એ કથનની પુષ્ટિ થાય છે કે ચક્ર મન:શક્તિને શારીરિક શક્તિમાં અને શારીરિક શક્તિને મન:શક્તિમાં રૂપાંતરિત કરવાનાં કેન્દ્ર છે. અહીં ડૉ. મોટોયામાનો મત છે કે જો આ દિશામાં વધુ ઊંડાણપૂર્વક શોધો કરવામાં આવે, તો ભૌતિકશાસ્ત્રના 'ઊર્જા સંરક્ષણ સિદ્ધાંત' (લો ઓફ કંજર્વેશન ઓફ એનર્જી)ની વર્તમાન માન્યતામાં સંશોધન અનિવાર્ય થઈ જશે.

યુ.સી.એલ.એ. અમેરિકાના કિનસિઓલોજીસ્ટ વૈલરી હન્ટ અને સહકર્મચારીઓએ પણ પોતાના સંશોધનમાં ચક્રોનાં સ્પષ્ટ પ્રમાણ પ્રાપ્ત કર્યાં છે. તેમના પ્રયોગોમાં એક વ્યક્તિને ખૂબ ઊંડાણથી પેશીય માલિશ કરવામાં આવી એટલે કે અવચેતનાની ઊંડાઈમાં રહેલી તાણ પણ નીકળી જાય. શોધકર્તાઓનો દાવો છે કે આ પ્રકારની માલિશથી ચક્રોની સક્રિયતા વધે છે. આ રીતે આઠ-નવ કલાકની સતત માલિશ વડે જ્યારે ચક્ર પૂર્ણરૂપે ઉત્તેજિત થઈ જાય છે ત્યારે આરંભ, મધ્ય અને

અંતમાં તેમના રંગોમાં થનારા ફેરફાર મશીનના પરદા ઉપર સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે. શોધકર્તા વૈજ્ઞાનિકોનું કહેવું છે કે પેશીય માલિશની શરૂઆતમાં ચક્ર અસમાન તથા નાનાં દેખાય છે. તે સમયે તેનો રંગ ઘેરો અથવા માટીના રંગ જેવો હોય છે. માલિશની સમયાવધિ વધવાની સાથે સાથે તેમનો આકાર-વિસ્તાર પણ વધતો ગયો, રંગ ચળકતો થતો ગયો અને તરંગો વધુ વ્યાપક તથા ઘનીભૂત થઈ ગયાં. લગભગ અડધા સમયની માલિશમાં ચક્રોના મૂળ રંગ-ભૂરો, પીળો, નારંગી, લાલ વગેરે ખૂલીને સામે આવી જાય છે. છઠ્ઠા કલાકમાં દરેક ચક્રોનો રંગ ભૂરો દેખાવા લાગે છે. સાતમા તથા આઠમા કલાકે તેનો મૂળ રંગ ફરી એકવાર ઝળકે છે, પરંતુ આ વખતે તે આછો તથા સમ્મિશ્રિત હોય છે. આ સમય સુધીમાં તેઓ પોતાની ઉચ્ચતમ આવૃત્તિમાં પહોંચી જાય છે. આ કાણ અદ્ભુત આનંદની હોય છે.

હન્ટનો આ પ્રયોગ અનેક દષ્ટિએ મહત્વપૂર્ણ છે. આનાથી ફક્ત એનર્જીલેવલ સ્તરનાં ચક્રોની પુષ્ટિ થતી નથી પરંતુ તે એ તથ્યને પણ સાબિત કરે છે કે વ્યક્તિની માનસિક અને ભાવનાત્મક અવસ્થાનો રંગો સાથે સુનિશ્ચિત સંબંધ છે. આના સિવાય યોગીઓ અને મનોવેત્તાઓના એ કથનને પણ સમર્થન મળે છે કે શરીર સાથે જ સંબંધિત પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનના અધિક સૂક્ષ્મ સ્તરોનું અસ્તિત્વ વાસ્તવમાં છે. આમ તો આને ઈન્દ્રિયાતીત જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે, પરંતુ વાસ્તવમાં આ સામાન્ય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની જ સૂક્ષ્મ સ્તર ઉપર વિકાસની એક અવસ્થા છે.

આ રીતે ષટ્ચક્રોની સિદ્ધિ શરીરસ્તરે સંભવી શકે છે. 'થિયોરિજ ઓફ ચક્રા-બ્રિજ ટુ હાય કોન્શસનેસ' નામના શોધ-પ્રબંધમાં ડૉ. મોટોયામા લખે છે કે આ એવાં કેન્દ્ર છે. જેનું કોઈ ભૌતિક અસ્તિત્વ કે આકાર ન હોવા છતાં તેમના પોતાનાં, વિશિષ્ટ કાર્યો છે, આ સશક્ત ભૌતિક તેમજ માનસિક ઊર્જાના ઉત્પાદનકર્તા

છે, જેનો મનુષ્યના શરીર, મન અને ભાવનાઓ ઉપર ઘેરો પ્રભાવ પડે છે. તે કહે છે કે ચક્ર વાસ્તવમાં એવાં એકઠાં થયેલાં ઊર્જાક્ષેત્ર છે, જેની ઘનીભૂત શક્તિ એક અદૃશ્ય આવરણની અંદર અત્યંત નાના પરિઘમાં સીમાબદ્ધ માની શકાય છે. મરઘીનાં ઈંડાંની જેમ જ્યાં સુધી તેના ઉપરના આવરણને તોડવામાં નથી આવતું. ત્યાં સુધી ઊર્જા ત્યાંથી મુક્ત થઈ શકતી નથી. ધ્યાનના માધ્યમથી સાધક જ્યારે એ ઘેરાવને તોડવામાં સફળ થાય છે, ત્યારે ત્યાં ઊર્જાનો તીવ્ર વિસ્ફોટ થાય છે. જે મનને ઈન્દ્રિયાતીત અનુભૂતિઓથી ભરી દે છે. શરીર અને તેના ક્રિયાકલાપ પણ આનાથી કાયમ અપ્રભાવિત નથી રહેતા અને તેમાં સ્પષ્ટ પરિવર્તન દૃશ્યમાન થાય છે.

ચક્ર શું છે? તેની અતીન્દ્રિય વ્યાખ્યા કરવી હોય, તો એ જ કહેવું પડશે કે આ ચેતનાને વ્યાપક અને વિસ્તૃત બનાવનારાં એવાં સંસ્થાન છે, જ્યાં એક અથવા અનેક સત્તાની પૃથક્તા સમાપ્ત થઈને અદ્વૈતનો ઉદય

થાય છે. આનું શરીર સ્તરે વિવેચન કરતાં વિજ્ઞાનીઓએ આને માત્ર ઊર્જા સ્તર માન્યો છે, પરંતુ અલગ અલગ માન્યતાઓ હોવા છતાં એક સમાનતા જરૂર છે, બંને જણ આને શક્તિના પ્રચંડ સ્ત્રોતના રૂપમાં સ્વીકારે છે. આ દૃષ્ટિએ એવું કહી શકાય કે વિજ્ઞાન હવે યોગીઓનાં તારણની વધારે નજીક પહોંચી રહ્યું છે. સંભવ છે તે પોતાના આગળના ચરણમાં શરીરશાસ્ત્રીઓ અને મનોવિજ્ઞાનીઓની એ જિજ્ઞાસાઓનું પણ નિરાકરણ લાવે કે ભૌતિક અને માનસિક સ્તરે આ શક્તિના પ્રાદુર્ભાવનો આધાર શું છે તથા આપણા મનોશારીરિક સ્તર, વ્યવહાર તથા અનુભવને નિયંત્રિત કરવાના હેતુ આ શક્તિઓ કઈ રીતે કાર્ય કરે છે? આ દિશામાં હજુ ઊંડા સંશોધનની જરૂર છે. આશા રાખીએ કે વિજ્ઞાન પોતાનાં વધતાં ક્ષેત્ર સાથે એ ઊંચાઈઓનો સ્પર્શ કરી શકે, જ્યાંથી આ ગૂઢ પ્રશ્નોનો જવાબ શોધી શકાય.

દરિદ્રતા

દરિદ્રતા પૈસાની તંગીનું નામ નથી, પરંતુ મનુષ્યની આંતરિક કંજૂસાઈનું નામ છે. આપણે રંગીન ચશ્માં પહેરેલાં હોય અને એના દ્વારા જોવામાં આવે તો દરેક જગ્યાએ એવો જ રંગ દેખાવા લાગે છે. જેને પીળિયો થયો હોય તેને બધી જ ચીજ પીળી દેખાવા લાગે છે. બરાબર તેવી જ રીતે વિકૃત દૃષ્ટિકોણને કારણે આપણને દરેક જગ્યાએ નરક જ દેખાવા લાગે છે, દ્વેષ દેખાવા લાગે છે, આશંકા અને ભય દેખાવા લાગે છે. ઝાડીમાંથી પ્રેત અને દોરડામાંથી સાપ નીકળે છે તે વાત આપ બધાએ સાંભળી હશે. આ આશંકાઓ માત્ર આપણા વિકૃત મગજનાં ચિહ્નો છે, જેઓને ઠીક કરવામાં ન આવે તો ઘણી બધી મુશ્કેલી ઊભી થાય છે. તેને આપણે દૂર કરવી જ પડશે.

જ્યાં મનની ઈચ્છાને અનુકૂળ પરિસ્થિતિઓ ઊભી કરવાની વાત હોય ત્યાં તેનાથી પણ વધારે મહત્વપૂર્ણ વાત એ છે કે આપણે આપણા મગજની ચિંતન કરવાની પદ્ધતિને સંપૂર્ણ રીતે સુધારી લઈએ. ચિંતન કરવાની પદ્ધતિને જો સુધારી લેવામાં આવે તો સામાન્ય પરિસ્થિતિમાં પણ હસી-ખુશીથી ભરેલી જિંદગી આપણે જીવી શકીએ છીએ. સંત ઈમર્સન કહેતા હતા કે અમને નરકમાં મોકલી દો. ત્યાં અમે અમારા માટે સ્વર્ગ બનાવી દઈશું. વાત ખિલકુલ સાચી છે. શાલીનતા અને વિવેકશીલતાનો દૃષ્ટિકોણ રાખનાર, ઊંચો દૃષ્ટિકોણ ધરાવનાર, વાસ્તવિકતાને સમજનાર આ દુનિયામાં પ્રત્યેક ક્ષણે હસતા-હસાવતા જોવા મળે છે.

વિજ્ઞાનનાં યુગમાં કરીએ ઇલેક્ટ્રોનિક ધ્યાન

માનવીના શરીરમાંથી એકધારા વિવિધ પ્રકારના વિદ્યુતમય સંકેતો નીકળીને બાહ્ય વાતાવરણમાં વિસર્જિત થતા રહે છે, જેમને વિવિધ ઉપકરણોના માધ્યમથી તપાસી- માપી અને તેમાંથી ઉત્પન્ન થતા સંકેતોને સાંભળી કે જોઈ શકાય છે. તદુપરાંત એ પણ જાણી શકાય છે કે શરીર સ્વસ્થ છે કે અસ્વસ્થ. હૃદયમાંથી નીકળેલા વિદ્યુતમય તરંગો સૌથી વધુ શક્તિશાળી હોય છે. એના નબળા પડવાથી કે વધારે પડતા વધી જવાથી જીવનના સંકટનો સામનો કરવો પડે છે અને ધબકારા બંધ થતાં જ વ્યક્તિને મૃત ઘોષિત કરી દેવામાં આવે છે.

મસ્તિષ્કમાંથી માનસિક સ્થિતિને અનુરૂપ વિદ્યુત તરંગો લગાતાર નીકળતા રહે છે. પરંતુ હૃદયમાંથી નીકળનારા તરંગોની તુલનામાં આ અપેક્ષાકૃત કમજોર અને જટિલ હોય છે. આનાથી ભિન્ન ત્વચા અને માંસપેશીઓમાંથી નીકળતા સંકેતોની આવૃત્તિ ઉચ્ચ હોય છે. આ બધા જ સંકેતો એ દર્શાવે છે કે મનુષ્યની વાસ્તવિક મનઃસ્થિતિ અને તેની સાથે સંચાલિત શારીરિક સ્થિતિ કેવી છે? માનસિક સ્થિતિ અનુસાર જ વ્યક્તિત્વનું નિર્ધારણ થાય છે.

આ સંદર્ભે અમેરિકાના પ્રખ્યાત મનોવૈજ્ઞાનિક જે. કમિયા તથા ડૉ. બારબરા બ્રાઉન દ્વારા ગહન સંશોધન કર્યા બાદ કહેવામાં આવ્યું કે જો શરીરમાંથી નીકળનારા વિભિન્ન વિદ્યુતીય સંકેતોમાં કોઈ રીતે આવશ્યક પરિવર્તન કે પરિવૃદ્ધિ કરી શકાય, તો ફક્ત શારીરિક-સ્વાસ્થ્યને અખંડ રાખી શકાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ માનસિક ચેતનાને પણ પરિષ્કૃત કરીને ઉચ્ચસ્તરીય બનાવી શકાય છે. એનો મત છે કે જ્યાં સુધી આપણે આપણી આંતરિક કે બાહ્ય પ્રક્રિયાઓ તથા તેની ઉપર

પડનારા વિચારો અને સંકલ્પોના પ્રભાવને સારી રીતે સમજી નહીં લઈએ ત્યાં સુધી ચેતનાના ક્ષેત્રમાં ઈચ્છિત પરિવર્તન કરી શકવામાં સમર્થ થઈ શકીશું નહીં, ક્રિયાકલાપો પ્રત્યે જાગૃતતા ન હોવાથી તેનું નિયંત્રણ થઈ શકતું નથી. તેના માટે બાયોફીડબેક પદ્ધતિને ઘણી ઉપયોગી ગણવામાં આવી છે.

યોગવિદ્યાના નિષ્ણાત જાણે છે કે યોગાભ્યાસની વિવિધ પ્રક્રિયાઓ શારીરિક અને માનસિક ક્રિયાકલાપોના નિયંત્રણમાં પ્રભાવકારી ભૂમિકા ભજવે છે. તેની સાથે વિચારણાઓ, ભાવનાઓના પરિષ્કારનો ઉપક્રમ પણ જોડાયેલો રહે છે. આના સિવાય સમાધિસ્તરના સુખ અને ચેતનાના ઉચ્ચ આયામોની ઉપલબ્ધિ નથી થતી, પરંતુ આ એક સમય અને શ્રમસાધ્ય પ્રક્રિયા છે. આધુનિક વિજ્ઞાનવેત્તાઓએ યોગાભ્યાસને લગતી પ્રથમ જરૂરિયાતની પૂર્તિને નિમિત્ત બાયોફીડબેક પદ્ધતિને સર્વોત્તમ ગણી છે. આના દ્વારા ઉપલબ્ધ પરિણામોને મશીન ઉપર ચર્મચક્ષુઓ દ્વારા સીધાં જોઈ શકાય છે, જ્યારે પહેલાની પ્રક્રિયા અનુભૂતિમૂલક છે. સામે ચાલતા સંકેતો અથવા ચમકતા વિભિન્ન લાઈટબારને જોઈને સાધક પોતાના માનસિક સ્તરને સ્વયં સમજી શકે છે અને તદનુરૂપ તેમાં ફેરફાર કરી શકે છે એટલું જ નહીં, આના દ્વારા સમસ્ત શારીરિક હલચલ, હૃદય, માંસપેશીઓ, ત્વચા, રક્ત ઉપરાંત પ્રત્યેક કોશિકાની ગતિવિધિને જાણી અને સ્વસંકેત દ્વારા તેની ઉપર નિયંત્રણ સાધી શકાય છે.

સુપ્રચ્છિદ્ધ મનોવિજ્ઞાની એલ્મરગ્રીનનું કહેવું છે કે કાયા ઉપર મનનું આધિપત્ય છે, એટલે તેને પ્રશિક્ષિત કરીને સમસ્ત શારીરિક અંગ-અવયવો, કોશિકાઓને વશવર્તી બનાવી શકાય છે, કેમ કે આ બધા જ મન

સાથે સંચાલિત છે એટલા માટે માંસપેશીઓમાં ઉત્પન્ન તાણ તેમજ માથાના દુઃખાવા જેવી સામાન્ય બીમારીઓને બાયોફીડબેક દ્વારા સરળતાપૂર્વક દૂર કરી શકાય છે. આનાથી સંબંધિત વ્યક્તિ ઈલેક્ટ્રોમાયોગ્રાફ ઉપર પોતાની પેશીઓ દ્વારા છોડવામાં આવેલ વિદ્યુત ચુંબકીય વિકિરણને જોતાં અને ઈચ્છાશક્તિનો પ્રયોગ કરીને ઈચ્છા પ્રમાણે સંકોચવાનો- પ્રસરવાનો નિર્દેશ આપે છે. અભ્યાસ દ્વારા આનાથી પ્રશિક્ષિત મસ્તિષ્કમાંથી શાંતિદાયક આલ્ફા તરંગોના નિર્માણથી મળે છે, તેના જેવાં જ સુખદ પરિણામ નીકળે છે. આ ઉપચારમાં કોઈ બાહ્ય ચિકિત્સકની જરૂરિયાત નથી પડતી, પરંતુ વિશેષજ્ઞ દ્વારા ઈલેક્ટ્રોડ વગેરે લગાડવાની પ્રક્રિયા જાણી લેવાથી એકલાં પણ કરી શકાય છે. આ પૂર્ણપણે 'ઓટોસજેશન' પ્રક્રિયા ઉપર આધારિત છે. રોકફેલર વિશ્વવિદ્યાલયના મનોવિજ્ઞાની ડૉ. એડમંડ ડેવને આ પ્રકારની વિધિ દ્વારા વિકલાંગ વ્યક્તિઓની સંકલ્પશક્તિને જગાડીને બેકાર બનેલ અંગોને સક્રિય બનાવવામાં આશાતીત સફળતા મેળવી છે. તેમના અનુસાર, આનાથી માંસપેશીઓની નિષ્ક્રિયતા અને તાણને પણ સફળતાપૂર્વક દૂર કરી શકાય છે.

હૃદયની ગતિવિધિઓ પર સામાન્ય મનુષ્યનું કોઈ નિયંત્રણ નથી હોતું, પરંતુ યોગનો અભ્યાસ કરનારાઓ માટે નાડીની ગતિ, હૃદયની ધડકન આદિને ઈચ્છાનુસાર વધારવી, ઘટાડવી, લયબદ્ધતાને સુસ્થિર બનાવી દેવી એક સામાન્ય ક્રિયા હોય છે. અભ્યાસ દ્વારા અનૈચ્છિક પેશીઓને પણ નિયંત્રિત કરી લેવામાં તે સમર્થ હોય છે. હૃદય-ગતિની અનિયમિતતા 'સાયનસ ટૅકિકાર્ડિયા'થી માંડીને હૃદય-ગતિ રોકાઈ (હાર્ટબ્લોક) જવાનું નિમિત્ત બને છે. જો આને લયબદ્ધ બનાવી શકાય, તો ફક્ત આકસ્મિક મરણથી છૂટકારો મેળવી શકાય, એટલું જ નહિ પરંતુ દીર્ઘજીવનની ઉપલબ્ધિ પણ શક્ય છે. સંશોધનકર્તા ડૉ. એલ્મર ગ્રીન દ્વારા હૃદયરોગીઓ ઉપર કરવામાં આવેલ બાયોફીડબેક અધ્યયનમાં જોવા મળ્યું છે કે જે વ્યક્તિઓની હૃદયગતિ

પ્રતિ મિનિટ ૧૧૦ની હતી, ત્રણ માસના અભ્યાસથી તે પ્રતિ મિનિટ ૭૦ સુધી ઓછી કરવામાં સફળ થયા. તેમના અનુસાર આ રીતનાં બાહ્ય ઉદ્દીપન, જે યંત્ર ઉપર લાલ-લીલા આદિ પ્રકાશના રૂપમાં દેખાતાં રહે છે, વ્યક્તિને પોતાના સંકલ્પબળને પ્રખર બનાવવા અને વધુમાં વધુ કુશળતા પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે. ઈચ્છાશક્તિના વિકાસની સાથે જ અંતઃ પ્રક્રિયાઓ ઉપર નિયંત્રણ સધાતું જાય છે.

'હાઈપરટેન્શન' એટલે કે લોહીના ઊંચા દબાણની બીમારી આ સદીમાં સૌથી વધુ છે. વિશ્વમાં આવા લોકોની સંખ્યા કરોડોમાં છે, જેમને 'હાઈ બી.પી.'ની ફરિયાદ છે. એકલા ભારતમાં જ લગભગ પાંચ કરોડથી વધુ વ્યક્તિ આ રોગથી પીડિત છે. આ શ્રેણીમાં પ્રતિવર્ષ લાખોની સંખ્યામાં નવા રોગીઓ જોડાતા જાય છે. ચિકિત્સકો કે દવાઓ પણ આમાં કોઈ સ્થાયી રાહત અપાવી શકતી નથી. ખરેખર આ એક મનો-શારીરિક રોગ છે, જે ચિંતનક્ષેત્રની વિષમતા અને તનાવના કારણે ફૂલેફાલે છે, આનો ઉપચાર પણ તદનુરૂપ જ શોધાવો જોઈએ. વિશેષજ્ઞોએ આલ્ફા ઈ.ઈ.જી. બાયોફીડબેકને આના માટે ઘણું જ યોગ્ય ગણ્યું છે. એક તરફ આ ઉપક્રમમાં જ્યાં મનને વિધેયાત્મક વિચારણાઓ વડે પરિપૂરિત કરવાનો અવસર મળે છે, સામે ભાવના ક્ષેત્રનું પરિશોધન કરી સંકલ્પબળને વધારી શકાય છે. હૃદયની ગતિવિધિઓ તથા બ્લડપ્રેશરને નિયંત્રિત કરવામાં આ યુક્તિ ઘણી જ કારગત સાબિત થઈ છે.

આ એક સર્વવિદિત તથ્ય છે કે, વર્તમાન સમયની અધિકાંશ બીમારીઓના જનક ટૅનિક જીવનમાં વધતી રહેતી તાણ છે. આનાથી શરીરની ઉપરની ત્વચાથી માંડીને રક્તવાહિનીઓ સાથેની આંતરિક સંવેદનશીલ માંસપેશીઓ સુધ્ધાં પ્રભાવિત થયા વગર નથી રહેતી. શવાસન, શિથિલાસન જેવો યોગ-અભ્યાસ પૂરક પ્રક્રિયાઓ દ્વારા દૂર કરવાનું વિધાન યોગશાસ્ત્રમાં છે, તો પણ હવે નવી શોધોની સાથે જ મસ્તિષ્કીય શક્તિ અને યાંત્રિક સુવિધાઓના સમ્મિલિત પ્રયોગથી ઓછા

સમયમાં સરળતાપૂર્વક આને સંપન્ન કરી શકાય છે. આ રીતે થર્મલ સેન્સર દ્વારા શારીરિક તાપમાનના ઉતાર-ચઢાવને જોઈ પારખી શકાય છે અને સ્વસંકેત દ્વારા તેને નિયમિત સ્તર ઉપર લાવી શકાય છે.

આ રીતે જી.એસ.આર. બાયોફીડબેક દ્વારા ત્વચાની વિદ્યુતીય પ્રતિરોધી ક્ષમતાને વધારી-ઘટાડી શકાય છે. વધેલી ત્વચા પ્રતિરોધી ક્ષમતા તાણમંદતા અને સક્રિયતાનું ચિહ્ન છે. મનની ઉત્તેજના, વ્યગ્રતા સૌથી પહેલાં ત્વચા પ્રતિરોધમાં જ પરિલક્ષિત થાય છે. શરીરના પ્રતિરોધી સામર્થ્યને શક્તિશાળી બનાવવાના હેતુથી સ્વસંવેદન, ધ્યાનપ્રક્રિયાનો પ્રયોગ કરી શકાય છે અને વિધેયાત્મક પ્રતિક્રિયાનો સંકેત આ ઉપકરણ આપતું રહી શકે છે. આને એકવીસમી સદીના 'ઇલેક્ટ્રોનિક મેડીટેશન'ની ઉપમા આપવામાં આવી છે.

આ સિવાય અનેક એવાં ઉપકરણ પણ છે, જેનાથી મનને લગતા વિદ્યુતીય સંકેતોને પકડી શકવા તો સંભવ નથી, પરંતુ તે અવસ્થાનું અનુમાન કરવું સરળ છે, જેના વડે એ નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય કે શરીર-મન કેટલાં સક્રિય-નિષ્ક્રિય છે. મનની ઉત્સાહહીનતા શરીર ઉપર બોજ બની રહે છે, જે કાર્યના પરિણામને મોટાપાયે પ્રભાવિત કરે છે. મનુષ્ય આજે પોતાની જ સમસ્યાઓનાં કારણોને લીધે એટલી વ્યગ્રતા અનુભવે છે કે તેનાથી તેની માનસિક સજાગતા અને તત્પરતા મંદ પડી ગઈ છે. પરિણામે એવું થાય છે કે વ્યક્તિને ઘણી વાર ભારે નુકસાન ભોગવવું પડે છે. લાભની સંભાવનાઓ ઓછી થઈ જાય છે. અસફળતાનાં ચિહ્નો વધી જાય છે અને સફળતા મેળવનારાઓનો આંક ઘટી જાય છે, અનેક પ્રસંગોએ જીવનસંકટ પણ ઉપસ્થિત થઈ જાય છે.

બર્લિન યુનિવર્સિટીના મનોવિજ્ઞાની જે. એ. વેડનો અભિપ્રાય છે કે વર્તમાન સમયમાં સડક દુર્ઘટનાઓમાં જે એકાએક વૃદ્ધિ થઈ છે, તેનું એક મુખ્ય કારણ સામાન્ય માનવીની માનસિક સજાગતામાં છવાયેલ ઊણપ છે.

જેમ જેમ જીવનમાં જટિલતા વધી છે, તેમ તેમ માનસિક જાગૃતતામાં 'ઓટ આવી છે અને આજે તે એ સ્થાને પહોંચી ચૂકી છે જેને ચરમ ન કહીએ તો કાંઈ નહીં જરાક તો ન જ કહેવાય. આ ઊણપને 'ઓરિયો-વિઝ્યુઅલ રિએક્શન ટાઈમ' દ્વારા માપી શકાય છે.

માનવીનું મસ્તિષ્ક સંપૂર્ણ વ્યક્તિત્વનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. તેનાં વિભિન્ન કેન્દ્રો અને હિસ્સામાં જેટલું અધિક સંતુલન, સક્રિયતા અને પ્રખરતા હશે, વ્યક્તિત્વ પણ તેને અનુરૂપ સંતુલિત, સફળ કે અસફળ હશે. અધિકાંશ વ્યક્તિઓમાં જોવા મળ્યું કે મસ્તિષ્કની ડાબા-જમણા બંને ગોળાર્ધની વચ્ચે સામંજસ્યનો અભાવ છે. આ અભાવનાં કારણે વ્યક્તિના જીવનમાં અનેક પ્રકારની કઠિનાઈઓ અને પરેશાનીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. વિશેષજો જણાવે છે કે મસ્તિષ્કનો ડાબો હિસ્સો અનુભૂતિ, અંતર્જ્ઞાન, ભાવના, સમજને માટે જવાબદાર છે, જ્યારે જમણો ભાગ તર્ક, બુદ્ધિ, વિચાર અને વિશ્લેષણ જેવી ભૂમિકાઓનો નિર્વાહ કરે છે. આમાં પરસ્પર તાલમેલ ન હોય, તો સ્થિતિ એવી જ ઉદ્ભવે છે. જેવી પરિવારના સદસ્યોની વચ્ચે ઉક્ત ગુણોના અભાવથી થાય છે. આ અભાવને જાણવા અને માપવા માટે જે યંત્ર ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે, તેને 'મિરર ઇલ્યુઝન' કહે છે. ઉપર્યુક્ત બંને સ્થિતિઓમાં સામંજસ્યને માટે જપ અને ધ્યાનનો અભ્યાસ ઘણો જ કારગત સિદ્ધ થયો છે.

'ન્યૂમાઈન્ડ-ન્યૂ બોડી' નામના પોતાના પુસ્તકમાં મનોચિકિત્સક ડૉ. બાર્બરા બ્રાઉન કહે છે કે- " 'બાયોફીડબેક' દ્વારા મન:સ્થિતિની ઉત્તેજનાને શિથિલીકરણમાં બદલવી તથા માનસિક સજાગતા અને મસ્તિષ્કીય સામંજસ્યને આંકવું આ યુગની સૌથી મોટી ઉપલબ્ધિ છે. સાચેસાચ જો મન:ચેતના ઉપર ભલે યંત્રોના માધ્યમથી જ મનુષ્યને યોગ-સાધના દ્વારા નિયંત્રણ કરવાની વિદ્યા શીખવાડી શકાય, તો આ માનવજગતને માટે ચિકિત્સા-વિજ્ઞાનની અદ્ભુત ભેટ કહેવાશે."

મંત્રસાધનાના આધાર અને ચમત્કાર

મંત્રસાધના પણ યંત્રસાધનાની માફક જ એક વિશુદ્ધ વિજ્ઞાન છે. યંત્રોના સિદ્ધાંત, ફેરફારમાં દક્ષતા પુરવાર કરવી તે યંત્રવિદ્યાનો આધાર છે. આ પ્રક્રિયા યોગ્ય રહે તો યંત્રોની ક્ષમતા વડે સમુચિત લાભ ઉઠાવી શકાય છે. પરંતુ જો આ પ્રકરણોમાં ત્રુટિ રહે તો મશીનો સમય ઝંને ધનની બરબાદી જ કરે છે. બસ આ જ રીતે મંત્રસાધનાના બધા પ્રયોગ, પ્રકરણ યોગ્ય હોય તો તેનો લાભ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, અન્યથા અધૂરો અને અસ્તવ્યસ્ત સધાનાક્રમ અપનાવવાથી નિરાશા અને ઉપહાસને યોગ્ય બનવું પડે છે.

ભૌતિકવિજ્ઞાન બાહ્યજગતને પ્રભાવિત કરે છે અને જડ પ્રકૃતિને પ્રદીપ્ત કરી તેનાંથી સર્વસમર્થ વ્યક્તિત્વનું નિર્માણ કરે છે. ભૌતિકવિજ્ઞાન સુખ-સુવિધાનાં સાધનોનું ઉત્પાદન કરે છે, શરીરને અધિક સુવિધાજનક સ્થિતિમાં રાખવાના આધાર ગોઠવે છે, આ જ એનો નિયત માર્ગ છે. અંતઃચેતના સુધી તેની પહોંચ નથી કે નથી તે સ્તરની ક્ષમતા ઉત્પન્ન કરી શકવાની શક્તિ.

આ જગત જડ અને ચેતનનું સંમિશ્રણ છે. પ્રાણધારીઓની અંદર ચેતના રહે છે અને બહાર પંચભૌતિક કલેવર ચઢેલું હોય છે. બંનેના સંમિશ્રણથી જ પ્રાણીજગતની વિવિધ હલચલો દેખાય છે. નદી, પર્વત જેવા સર્વથા જડ પદાર્થોની વાત જુદી છે—જ્યાં ચેતના છે, ત્યાં એ વાતની પણ આવશ્યકતા અનુભવાય છે કે વસ્તુઓ અને શરીરની જેમ જ ચેતનાને પણ સ્વચ્છ, સ્વસ્થ અને સુંવિકસિત રાખવામાં આવે. આ જ ક્રિયા-કલાપને ‘અધ્યાત્મ’ કહે છે.

જડ-પ્રકૃતિની શક્તિઓનો અધિકાધિક પરિચય ભૌતિકવિજ્ઞાને સર્વસાધારણ માટે સુલભ કર્યો છે. અગ્નિ, વિદ્યુત, ઇંધર, અણુશક્તિ તરંગો, ચુંબક જેવી ભૌતિક શક્તિઓનો ઉપયોગ કેટલું ચમત્કારી પરિણામ

પ્રસ્તુત કરે છે, એ સર્વવિદિત છે. ચેતન પ્રકૃતિનો સ્તર આનાથી પણ ઊંચો છે. પરેખર તો ચેતનાનો જ જડની ઉપર અધિકાર છે. જળયાન ગમે તેટલું મોટું કેમ ન હોય, ચેતન સંચાલક વગર કશું જ કરી શકાશે નહીં. અંતરિક્ષમાં માનવરહિત રોકેટ માત્ર સ્વસંચાલિત લાગે જ છે. પરેખર તેને પણ ધરતી ઉપર બેઠેલા વૈજ્ઞાનિકો જ દિશા બતાવીને નિયંત્રણ કરે છે. રેલગાડી ગમે તેટલી સુવિધાજનક કેમ ન હોય, જીવંત ડ્રાઈવર વગર તે ખડક જેવી નિરર્થક જ છે. પ્રાણ વગરના શરીરનો ઉપભોગ કેવો? ઉપભોક્તારહિત સંપદા તો સમુદ્રતલ અને પૃથ્વીના ગર્ભમાં કોને ખબર કેટલીય દબાઈને પડેલી છે. મહત્ત્વ એટલી જ સંપદાનું છે. જેટલી ચેતન-પ્રાણી ઉપયોગ કરી શકે છે. જડ-પદાર્થોની જેમ જડ-વિજ્ઞાન પણ ત્યારે જ ઉપયોગી બની શકે છે જ્યારે ચેતન-પ્રાણી દ્વારા તેનું નિયંત્રણ તેમજ ઉપયોગ કરવામાં આવે. તાત્પર્ય એ છે કે જડની તુલનામાં ચેતનનું મૂલ્ય-મહત્ત્વ અત્યાધિક છે. આ પ્રમાણના લીધે જ ભૌતિક-વિજ્ઞાન કરતાં અધ્યાત્મ-વિજ્ઞાનનું મહત્ત્વ અને ઉપયોગિતા વધારે છે.

ભૌતિકવિજ્ઞાનના પ્રત્યક્ષીકરણમાં પ્રયુક્ત ધનારાં ઉપકરણો ‘યંત્ર’થી ઓળખાય છે અને આત્મવિજ્ઞાન વડે લાભાન્વિત ધનારું માધ્યમ ‘મંત્ર’થી ઓળખાય છે. યંત્રો વગર વૈજ્ઞાનિક તથ્યોનો લાભ મેળવી નહીં શકાય. એ જ રીતે મંત્રરહિત અધ્યાત્મ માત્ર સિદ્ધાંત બનીને રહી જશે, તેને પ્રત્યક્ષ કરી નહીં શકાય.

સમગ્ર વિજ્ઞાનને બે ભાગોમાં વિભક્ત કરી શકાય છે. એક પિંડવ્યાપી; બીજું બ્રહ્માંડવ્યાપી; એક અંતરંગ; બીજું બહિરંગ; જે રીતે થિયરી અને પ્રેક્ટીકલના આધારે બહિરંગ શિક્ષણ-પદ્ધતિ ચાલે છે, તે રીતે અધ્યાત્મ પ્રગતિને માટે આસ્થા અને સાધના બે માધ્યમ છે. આસ્થા અંતર્ગત નીતિ, ધર્મ, દર્શન, આત્મજ્ઞાન, બ્રહ્મ

અને સૂક્ષ્મ જગતનું વર્ણન વિવેચન આવે છે. શાસ્ત્રોમાં એનું જ વર્ણન છે. આત્મબોધ, લોકવ્યવહાર, ચિંતન, પરિષ્કારને અધ્યાત્મના 'નિષ્ઠા' પક્ષમાં લઈ શકાશે. સંયમ, નિયમ, વ્રત, તપ, સાધન સંપદા ક્રિયાકલાપોને 'સાધના' માનવામાં આવશે. બંને એકબીજાનાં પૂરક છે. એકના વગર બીજું અપૂર્ણ રહી જશે. જ્ઞાન અને કર્મના સમન્વયથી જ ઉપલબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્ઞાન વગર કર્મ અને કર્મ વગર જ્ઞાન નિર્જીવ-નિષ્પ્રાણ રહેશે. તત્ત્વદર્શન વગર તપસ્યા અને તપ-સાધના વગર તત્ત્વદર્શન સમગ્ર અધ્યાત્મનું પ્રયોજન પૂરું કરી શકતું નથી.

વિશ્વવ્યાપી બ્રહ્મચેતનાની સાથે મનુષ્યનો સઘન અને સુનિશ્ચિત સંબંધ છે, પરંતુ તેમાં મળ-આવરણ-વિક્ષેપ જેવા અવરોધોએ એક પ્રકારે વિચ્છેદ જેવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરી દીધી છે. વીજળીઘર અને ઘરમાં લાગેલ પંખાની વચ્ચે લાગેલ તારમાં જો ક્વાંક ગરબડ ઉત્પન્ન થઈ જાય તો પંખા અને વીજળીઘર બંને પોતપોતાના સ્થાન ઉપર ત્યાં જ રહેતાં હોવા છતાં સૂનકાર છવાઈ જશે. પંખો ચાલશે નહીં, નિશ્ચેતન પડ્યો રહેશે. આવા અવરોધોને સાફ કરવા, એ જ મંત્રસાધનાનો ઉદ્દેશ્ય છે. નીકના પ્રવાહમાં કોઈ એક રોડું આવી જાય તો પાણી જ્યાં ત્યાં ફેલાઈ જશે અને નીક સૂકી પડી રહેશે. આ જ વાત આપણા જીવનપ્રવાહમાં પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. અન્ન, જળ ઉપર જીવિત રહેવાવાળું શરીર તો પોતાનો આહાર પ્રાપ્ત કરીને ગતિશીલ બની રહે છે, પરંતુ અંતઃચેતનાને ખોરાક ન મળવાથી તે દિન-પ્રતિદિન દુર્બળ અને મરણાસન થતી જાય છે. આ જ છે આપણી સૌની આંતરિક દુર્દશાનું દયનીય કારણ.

નવજાત શિશુ માતાના દૂધ ઉપર આધાર રાખે છે. આત્માનું પોષણ પરમાત્માની સાથે પ્રત્યાવર્તન કરતાં જ શક્ય બને છે. વાદળો પણ ત્યારે જ વરસે છે જ્યારે સમુદ્રમાંથી તેમને ભરપૂર પાણી મળે. જો સમુદ્ર સાથેનો સંબંધ તૂટી જાય તો વાદળોંઓનું વરસવાનું તો ઠીક, તેમનું અસ્તિત્વ જ સમાપ્ત થઈ જશે. ત્યારે ફક્ત રજકણો જ વાદળોના રૂપમાં અહીં-તહીં ધૂમતાં નજરે

પડશે. પરમાત્મા સાથે સંબંધ તૂટી જવાથી આત્મા પોતાનું વર્ચસ્વ ખોઈ બેસે છે, આત્મબળનું લક્ષણ દેખાતું નથી, મહાનતા અદૃશ્ય થતી જાય છે, ફક્ત શરીર જ ગરોળીની કપાયેલી પૂંછડીની જેમ કૂદા-કૂદ કરે છે. આપણામાંથી ઘણાખરાને તો માત્ર શરીર બનીને જ જીવવું પડે છે: આત્માની ગરિમા માટે વર્ણવેલ કોઈ ચિહ્નનો પોતાનામાં દેખાતાં નથી. આને આત્મા અને પરમાત્માની વચ્ચે ગતિરોધ જ સમજવો જોઈએ. પરિત્યક્તા પત્નીના જેવી ઉદાસીનતા તેની ઉપર છવાયેલી રહે છે.

સાધના આ શિથિલ સંબંધોને પુનઃ પ્રસ્થાપિત કરવાની સુનિશ્ચિત પદ્ધતિ છે. મંત્રસાધના તેનો કર્મપક્ષ છે. આમ આત્મજ્ઞાનનું મહત્ત્વ પણ ઓછું તો નથી, તેની પોતાની પરમ ગરિમા છે, છતાં પણ તે પૂર્ણ નથી. કોઈ વ્યક્તિ વિદ્વાન, જ્ઞાની, દાર્શનિક, શાસ્ત્રજ્ઞ, વેદાંતી હોવા માત્રથી આત્મબળસંપન્ન હોઈ શકતી નથી. આના માટે તેને સાધનાત્મક કર્મકાંડ અપનાવવાની અનિવાર્યપણે આવશ્યકતા હશે. વિશ્વ-ચેતનાની સાથે વ્યક્તિચેતનાને જોડવાનો આ એક જ માર્ગ છે. મંત્રસાધના આવા રાજમાર્ગ જેવી જ સમજવી જોઈએ.

મંત્રનું પ્રત્યક્ષ રૂપ ધ્વનિ છે. ધ્વનિ પણ ક્રમબદ્ધ, લયબદ્ધ અને વૃત્તાકાર. એક ક્રમથી નિરંતર એક જ શબ્દરચનાનું ઉચ્ચારણ કરવામાં આવે તો તેનું એક ગતિચક્ર બની જાય છે. ત્યારે શબ્દો-તરંગો સીધી ચાલવાને બદલે વૃત્તાકાર ધૂમવા લાગે છે. દોરીમાં પથ્થરનો ટુકડો બાંધીને તેને ઝડપથી ચારે બાજુ ફેરવવામાં આવે તો તેનાં બે પરિણામ આવશે- એક એ કે તે એક ગોળ ઘેરાવ જેવું દેખાશે. દોરી અને ઢેખલાનું એક સ્થાનીય સ્વરૂપ બદલાઈને ગતિશીલ ચક્રના રૂપમાં બદલાઈ જવાનું દૃશ્ય એક ચમત્કાર છે. બીજું પરિણામ એ હશે કે એ ગોળ ચક્રરના કારણે એક અસાધારણ શક્તિ ઉત્પન્ન થશે. આ ઝડપથી ફરતા પથ્થરના નાના સરખા ટુકડા વડે કોઈ ઉપર પ્રહાર કરવામાં આવે, તો તેનો પ્રાણ જઈ શકે છે. આ રીતે તેને જો ફેંકી દેવામાં

આવે તો તીરની માફક સનસનતો દૂર સુધી નીકળી જશે. મંત્રજપથી આ જ થાય છે. કેટલાક શબ્દોને એકરસ, એકસ્વર, એક લય અનુસાર વારંવાર દોહરાવતા રહેવાથી ઉત્પન્ન થયેલ ધ્વનિતરંગ સીધા અથવા સાધારણ નથી રહેતા. એમને વૃત્તાકાર ફેરવવું તે અંતરંગ પિંડમાં તથા બહિરંગ બ્રહ્માંડમાં એક અસાધારણ શક્તિપ્રવાહ ઉત્પન્ન કરે છે. તેના ફળસ્વરૂપ ઉત્પન્ન થયેલ પરિણામોને મંત્રનો ચમત્કાર કહી શકાય છે.

મંત્રોનું શબ્દચયન યોગવિદ્યામાં નિષ્ણાત તત્ત્વવેત્તાઓ દ્વારા દિવ્યચેતના અને ઠોસ અનુભૂતિઓના આધારે કરવામાં આવે છે. આમ આ શબ્દોની ગોઠવણીમાં કેટલાંક પ્રેરણાપ્રદ અર્થ અને સંદેશ પણ હોય છે, પરંતુ તેનું એટલું મહત્ત્વ નથી, જેટલું શબ્દગૂંથનનું હોય છે. અર્થની દૃષ્ટિએ તેનાથી પણ વધુ ભાવપૂર્ણ કવિતાઓ છે અને હોઈ શકે છે. પાછી સૂત્ર જેવા નાના મંત્રોમાં એટલી વિસ્તૃત ભાવશૃંખલા ભરી પણ નથી શકાતી, જેટલી મનઃક્ષેત્રને પ્રભાવિત કરવા માટે જરૂરી છે. ખરેખર તો મંત્રનું મહત્ત્વ તેના સ્ફોટમાં છે. 'સ્ફોટ'નો અર્થ છે-ઈશ્વરતત્ત્વમાં થનારા ધ્વનિવિશેષનો અસાધારણ પ્રભાવ. તળાવમાં નાનુસરખું ઢેકું ફેંકવાથી નાની અને થોડી લહેર ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ ઘણી ઊંચાઈથી ઘણો મોટો પથ્થર ફેંકવામાં આવે તો તેનો શબ્દ (અવાજ) અને સ્પંદન બંને અપેક્ષાકૃત મોટાં હશે અને તેની પ્રતિક્રિયા-પ્રતિધ્વનિ પણ મોટી લહેરોની સાથે દેખાશે. મંત્રવિદ્યાના સંદર્ભમાં આને જ 'સ્ફોટ' કહેવામાં આવે છે. આની તુલના દારૂ, કારતુસ, વિસ્ફોટથી ઉત્પન્ન ધ્વનિની સાથે અથવા અણુબોમ્બ ફૂટવાની સાથે થઈ શકે છે. મંત્રસાધકે આ જાણવું અને જાણાવવું પડે છે કે સ્ફોટ કેટલા પ્રમાણમાં અભિષ્ટ છે. અસંતુલિત વિસ્ફોટ બંદૂક કે તોપ સુધ્યાને ફાડી શકે છે. અસંગત સાધના વડે લક્ષપ્રાપ્તિ તો દૂર ઊલટું અનિષ્ટ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

મંત્રની ત્રીજી ધારા છે- લય. તેનું કેવા સ્વરમાં, કેવા પ્રવાહમાં ઉચ્ચારણ કરવામાં આવે છે, આને લય

કહે છે. સાધારણ રીતે માનસિક, વાચિક અને ઉપાંશુ નામથી લયની ન્યૂનાધિકતાનું વર્ગીકરણ કરવામાં આવે છે. વેદમંત્રોમાં આને ઉદાત્ત, અનુદાત્ત અને સ્વરચુક્ત કહે છે. સામગાનમાં સપ્તસ્વરો તથા તેના આરોહ-અવરોહને ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે. આ લયક્રમ જ સંગીતનો મૂળ આધાર છે. આની વ્યાખ્યા શબ્દબ્રહ્મથી ઓળખાય છે. જાણકાર જાણે છે કે શાસ્ત્રસભર સંગીતનો શરીર અને મન ઉપર જ નહીં, બાહ્ય વસ્તુઓ અને પરિસ્થિતિઓ ઉપર પણ પ્રભાવ પડે છે, દીપક રાગથી ઓલવાયેલા દીપક પ્રગટાવવાની કે મેઘરાગથી વર્ષા થવાની કથા-વાર્તાઓ સર્વથા અવિશ્વસનીય નથી. સંગીતની વૃક્ષ-વનસ્પતિઓ, પાક અને દૂધાળાં પશુઓ ઉપર થનારા પ્રભાવને વૈજ્ઞાનિક માન્યતા મળી ચૂકી છે. રોગોની નિવૃત્તિમા સંગીતની ભૂમિકા નજીકના ભવિષ્યમાં ઘણી જ અગત્યની હશે અને ચિકિત્સાપદ્ધતિમાં તેને મુખ્ય ગણવામાં આવશે. વૈદિક અને તાંત્રિક મંત્રોનું સંપૂર્ણ સાહિત્ય લયતત્ત્વને પોતાના ગર્ભમાં છુપાવીને બેઠું છે. કોઈ પણ રીતથી, કોઈ પણ અવાજમાં મંત્રસાધના ભાવાત્મક આકાંક્ષા ભલે પૂરી કરે, તેનાથી વૈજ્ઞાનિક લાભોનું પ્રયોજન પૂરું નહીં થાય.

ચુંબક લોખંડને પોતાની તરફ ખેંચે છે, લાકડાને નહીં. વીજળીનો પ્રવાહ પણ ધાતુના તારને આધારે જ ચાલે છે. રબર જેવા અધાતુ પદાર્થમાં વીજળી દોડી શકતી નથી. આ જ રીતે મંત્રસાધકે પોતાની શારીરિક અને માનસિક સ્વચ્છતા તેમજ સ્મર્યતા માટે પ્રયત્ન કરતા રહી પોતાનું વ્યક્તિત્વ એ પ્રકારનું ઘડવું પડે છે કે અંતરિક્ષમાંથી અવતરિત થનારા શક્તિપ્રવાહને ધારણ કરવાનું શક્ય બની શકે. રાજયોગથી યમ-નિયમોની સાધના, માનસિક પરિષ્કારને માટે અને આસન, પ્રાણાયામનો અભ્યાસ શારીરિક સુવ્યવસ્થાને માટે છે. જો આ શરૂઆતનાં ચરણોને પૂરાં કરવામાં ન આવે તો પછી પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિની ઉચ્ચસ્તરીય સાધના સંભવ જ નથી. આહાર-વિહારના પ્રતિબંધ-વ્રત. સંયમનું વિધાન વ્યક્તિત્વના પરિષ્કારને

માટે જ છે. સ્વચ્છ દર્પણમાં જ મોં ચોખ્ખું દેખાય છે, સ્વચ્છ કાપડ ઉપર જ રંગ બરોબર ચઢે છે. જો જીવનક્રમ દુષ્ટ અને દુરાચારી બનેલો હોય, તો પછી મંત્રસાધનાના કર્મકાંડ ગમે તેટલાં વિધિ-વિધાનયુક્ત કેમ ન હોય, તેનું પરિણામ મનગમતું તો નહીં જ હોય.

આના સિવાય ચોથી શરત છે- ભાવભરી મનઃસ્થિતિ. આને બીજા શબ્દોમાં 'શ્રદ્ધા' કહી શકીએ. જે રીતે ભૌતિક જગતની મુખ્ય શક્તિઓમાં વિદ્યુત અગ્રગણ્ય છે એવી જ રીતે આત્મિક જગતમાં સમસ્ત ઉપલબ્ધિઓ શ્રદ્ધાની ઉત્કૃષ્ટતા ઉપર નિર્ભર છે. મનોવિજ્ઞાનના જાણકારો વિચારોની ક્ષમતા અને સંકલ્પશક્તિનાં ગુણગાન મુક્ત કંઠે કરતા રહ્યા છે. મનુષ્યને ઊભો કરવા, નીચે પાડવા અને કંઈક બનાવવામાં નિષ્ઠા અને આસ્થાનું મહત્વ અસાધારણ છે. આત્મબળ અને મનોબળનો ચમત્કાર સામાન્ય વ્યક્તિને મહામાનવના રૂપમાં પરિણત કરી દેવામાં સમર્થ હોય છે. સંસારની મહાન ઘટનાઓની પૃષ્ઠભૂમિ ઘણાં સાધનોથી નહીં, પ્રચંડ સંકલ્પશક્તિ ઉપર જ રચાઈ છે. સફળતાઓનો સમગ્ર ઇતિહાસ દૃઢનિશ્ચયની સાથે જોડાયેલા પ્રચંડ પુરુષાર્થની કલમથી જ લખવામાં આવ્યા છે. મેક્સેરિઝમ હિપ્નોટીઝમ, કલેરોવાયેન્સ, ટેલીપથી જેવી યોગવિદ્યાના નાના મોટા ખેલ સંકલ્પશક્તિની જ ફૂલઝરો છે. આ તથ્યને જ સાધનાના પ્રાણ કહેવામાં આવે છે.

અવિશ્વાસી અને અન્યમનસ્ક વ્યક્તિ ઉપેક્ષા અને ઉદાસીનતાની સાથે કોઈ સાધના કરતા રહે તો લાંબો સમય પસાર થઈ જવા છતાં અને લાંબુ કષ્ટસાધ્ય અનુષ્ઠાન કરવા છતાં પણ ઈચ્છિત લાભ થશે નહીં, પરંતુ જો ભાવભરી મનોભૂમિમાં ધોડી પણ સાધનાવિધાન અતૂટ શ્રદ્ધા-વિશ્વાસની સાથે સંપન્ન કરવામાં આવે, તો તેનું પરિણામ તરત જ દૃષ્ટિગોચર થશે. શંકાશીલ અને આશંકાગ્રસ્ત મનોભૂમિ માનસિક સપાટીને ઘણી જ છીછરી બનાવીને રાખે છે. તેનાથી કોઈ મોટા દૈવી અનુદાન મેળવી શકાતાં નથી. સાધનાત્મક વિધિ-વિધાનનું પોતાનું મહત્વ છે. પરંતુ

એ તથ્ય ધ્યાન રાખવા યોગ્ય છે કે શ્રદ્ધાને આત્મિક ઉપલબ્ધિઓની 'પ્રાણ' જ માનવામાં આવશે. પ્રાણરહિત શરીરની કેટલીય સારસંભાળ રાખવામાં આવે, તેના થકી કોઈ પણ કામ થશે નહીં. ભાવનારહિત મનોભૂમિ મરુસ્થળ સમાન છે, જ્યાં સફળતાની હરિયાળી ખેતી લહેરાતી જોવાનું સ્વપ્ન કદાચિત જ સફળ થાય છે. અસ્તુ સાધનાની સફળતા ઈચ્છતા સાધકોએ પોતાની પ્રકૃતિ અને પ્રવૃત્તિને શ્રદ્ધાસભર જ બનાવવી પડે છે.

અધ્યાત્મવિજ્ઞાનની ગરિમા ભૌતિક-વિજ્ઞાન કરતાં અસંખ્ય ગણી વધારે છે. મંત્ર અસરકારક હોઈ શકે છે, પરંતુ મંત્રોની મહત્તા વડે તેનું માપ નીકળી ન શકે. સંસારની સંપદાઓ- આત્મિક વિભૂતિઓની તુલનામાં નગણ્ય છે. જડ અને ચેતનની ગરિમામાં જમીન-આસમાન જેટલું અંતર છે. આને ધ્યાનમાં રાખીશું તો એ નિષ્કર્ષ ઉપર પહોંચીશું કે આપણે ફક્ત ભૌતિક સંપદાઓને માટે જ લાલચુ રહેવું ન જોઈએ, પરંતુ આત્મિક વિભૂતિઓનું પણ ઉપાર્જન કરવું જોઈએ, આત્મબળ સંગ્રહ કરવા માટે આગળ વધવું એ સૂર્યની તરફ મોં કરીને ચાલવા બરોબર છે. આનાથી સંપત્તિ-રૂપી છાયા પાછળ પાછળ ચાલશે. પરંતુ જો છાયા તરફ મોં રાખીને દોડવામાં આવે તો તે પકડાશે નહીં અને જેટલી ઝડપી દોડ આપણી હશે, તેટલી જ ઝડપથી તે પણ આગળ દોડતી ચાલી જશે. વિભૂતિવાન સંપત્તિનો લાભ અનાયાસ જ ઉઠાવી લે છે, જ્યારે સંપત્તિવાનને ભૌતિક વિશોભ અને આત્મિક અસંતોષનું બેવડું નુકસાન ભોગવવું પડે છે.

આપણે આત્મિક પ્રગતિના પથ ઉપર વધીએ. આત્મવિજ્ઞાનની સહાયતા લઈએ. આત્મબોધ વડે દૃષ્ટિકોણ પરિષ્કૃત કરીએ અને સાધનામાં નિરત રહીને વિભૂતિઓના અધિકારી બનીએ. આ સંદર્ભમાં મંત્ર-સાધનાનો આશ્રય લેવો એક રીતે અનિવાર્ય જ છે.

**ખરાબ વ્યસનોની ટેવને કારણે
પસ્તાવાનો વખત આવે છે.**

આપણો પ્રગતિશીલ બનીએ

પ્રગતિશીલનો અર્થ છે - એક નવચેતના, એક જાગૃત વિવેક, જેના આધાર ઉપર કોઈ પોતાનું હિત-અહિત યોગ્ય રીતે જોઈ-સમજી શકે. જે રાષ્ટ્ર ગુણ-દોષ, હાનિ લાભના દષ્ટિકોણથી કોઈ વાતનો નિર્ણય કરી પોતાના માટે માર્ગ નિર્ધારિત કરે છે, તેવું રાષ્ટ્ર નક્કી પ્રગતિશીલ કહેવાશે. જે પોતાની અહિતકારી પ્રથાઓ, કુરીતિઓ અને પરંપરાઓને છોડવા માટે અને તેના સ્થાને નવી ઉપયોગી તથા સમયાનુસાર પ્રથા-પરંપરા પ્રચલિત કરવામાં આનંદ અનુભવતો હોય, તેવો સમાજ જ જાગૃત ચેતનાનો પૂજ કહેવાશે.

આનાથી વિપરીત જો કોઈ સમાજ અથવા રાષ્ટ્ર પોતાના જૂના સંસ્કારો અને પછાતપણાને બળપૂર્વક પકડીને કોઈ ખોટા રસ્તા ઉપર ચાલતો હોય તો તેનું કારણ તે આ માર્ગ ઉપર ઘણા લાંબા સમયથી છે તે જ છે. આને પ્રગતિશીલ સમાજ કહી શકાય નહીં, અહિતકારી પ્રથા-પરંપરાઓને છાતીએ વળગાડી રાખવી એ અમુક સમાજ હજી પછાત છે, તેનું સ્પષ્ટ પ્રમાણ છે.

ઘણું બધું પ્રાચીન હોવા છતાં પણ પ્રગતિશીલતાની દૃષ્ટિએ આપણા ભારત દેશની ગણના હજી નવોદિત રાષ્ટ્રોમાં જ છે. જેણે અત્યાર સુધીમાં ફક્ત રાજનૈતિક સ્વતંત્રતા જ મેળવી છે. ઉન્નતિ તથા વિકાસના નામે હજી સુધી કાંઈ ખાસ ઉપલબ્ધિઓ મેળવી શક્યો નથી. એ વાત અલગ છે કે દેશની ઉન્નતિના પ્રયત્નો આજે પણ ચાલુ છે, પરંતુ તે દરેક પ્રયત્નોની પૃષ્ઠભૂમિ તો ફક્ત આર્થિક જ છે. માત્ર આર્થિક ઉન્નતિ વડે કોઈ રાષ્ટ્ર સમુન્નત

રાષ્ટ્ર બની શકતું નથી. કોઈ પણ રાષ્ટ્રની વાસ્તવિક ઉન્નતિ તો તેની સામાજિક ઉન્નતિમાં જ સમાયેલી હોય છે.

આપણો આ સમાજ પ્રગતિશીલતાના નામે બિલકુલ નકામો છે એ કડવા સત્યનો સ્વીકાર કરવામાં વાંધો કોને હોઈ શકે? આનું અસ્તિત્વ હજી આજે પણ જાતીય દ્વેષ, સાંપ્રદાયિક વેરના કાદવમાં ખૂંપેલું છે. હજી સુધી તેમાં સ્વતંત્ર ચિંતન કે નવચેતના આવી શક્યાં નથી. પરંતુ જો આપણા ભારતીય રાષ્ટ્રને શક્તિશાળી બનવું હશે, પોતાની સ્વતંત્રતાને સુરક્ષિત રાખવી હશે, તો તેણે વાસ્તવિક પ્રગતિના પંથમાં અવરોધક ઘર્ષને પડેલી જણાય છે, તેવી પોતાની આંતરિક દુર્બળતાઓને દૂર કરવી પડશે.

આખો સંસાર એ જાણે છે કે ભારતીય સમાજ પાસે નથી બુદ્ધિની ઊણપ, નથી જ્ઞાનની અને વીરતાની કે નથી બલિદાનની ઊણપ. જો કોઈ ઊણપ છે તો તે ફક્ત પ્રગતિશીલતાની, જેની આજના યુગમાં ઘણી જ જરૂરિયાત છે. આજે જ્યારે આપણા રાષ્ટ્રને, આપણા સમાજને અગ્રગામી બનાવવા માટે સંસારના બધા જ લોકો પ્રયત્નશીલ થઈ રહ્યા છે, ત્યારે કયું કારણ છે કે આપણે ભારતીયો જ આપણા પછાતપણાનો પીછો છોડીને પ્રગતિશીલતાના પથ ઉપર આગળ વધી ન શકીએ?

પ્રમાણના પાયા પર વાસ્તવિકતા અને શરીરના

જીવને ઈશ્વરનો અંશ કહેવામાં આવ્યો છે. આ અંશ પ્રત્યેક પ્રાણીમાં એટલા પ્રમાણમાં છે, જેનાથી તે પોતાની સામાન્ય જીવન-યાત્રાની ગતિવિધિઓ યોગ્ય રીતે ચલાવી શકે. ઉદરપોષણ, શરીરરક્ષા, વંશવૃદ્ધિ, વિશ્રામ, વિનોદ જેવાં પ્રયોજનો પૂરાં કરવા માટે કંઈક વિચારવું અને કરવું પડે છે. આના સિવાય શરીર અને મનને કાર્યરત રાખવા માટે પણ ઊર્જાની જરૂર પડે છે. પ્રાણધારીને શરૂઆતમાં આ જરૂરિયાતોને પૂરી કરવા માટે ક્રિયાશીલતા અને કુશળતાની જરૂર પડે છે. આને ભેગું કરવાની શક્તિ આપનાર ઈશ્વરીય અંશ પ્રત્યેક પ્રાણીમાં હયાત છે. આટલા આશીર્વાદ લગભગ દરેકને એકસરખા રૂપે મળ્યા છે. જેની કાયા જે સ્તરની છે તેની જરૂરિયાતનું સ્વરૂપ પણ તેવા પ્રકારનું જ હોય છે. તેને એકઠું કરવાની ક્ષમતામાં બાહ્ય અંતર જોઈ શકાય છે. પરંતુ તાત્વિક દષ્ટિએ દરેક પોતાની રીતે, પોતાનાં સાધનો વડે પોતાની જરૂરિયાતો પૂરી કરે છે. આ ક્ષમતા સમાનરૂપે પ્રત્યેક પ્રાણીને મળી હોવાથી એવું કહી શકાય કે દરેકને સમાન રૂપથી સમાન સ્તરના ઈશ્વરના આશીર્વાદ મળેલા છે. દરેક ઈશ્વરના એકસરખા અંશ છે. આ સ્વલ્પ અંશ શારીરિક અને માનસિક આવશ્યકતાઓ એ સ્તરે પૂરી કરે છે જેનાથી નિર્વાહનો સામાન્ય ક્રમ પૂરો થતો રહે.

આનાથી આગળ પ્રગતિ કરવી એ જીવધારીના પોતાના નિજના પુરુષાર્થ ઉપર નિર્ભર છે. સ્પષ્ટ છે કે ચેતનાત્મક પ્રગતિ જ ભૌતિક ઉન્નતિનાં સાધન એકત્રિત કરે છે. આને પ્રયત્ન કરીને વધારી શકાય છે. આનું નામ જ સાધના છે. સાધનાના બે સ્તર છે-એક સ્થૂળ અને એક સૂક્ષ્મ. સ્થૂળ સાધનામાં વ્યાયામ, અધ્યયન, અનુભવ, શિલ્પ, કલા, વાણિજ્ય જેવા વિષય આવે છે. સૂક્ષ્મ સાધનામાં પોતાના દષ્ટિકોણ, ક્રિયા-કલાપ, ગુણ, કર્મ, સ્વભાવને પરિષ્કૃત કરવામાં આવે છે. પ્રસુપ્ત શક્તિઓને જગાડવામાં આવે છે. સ્થૂળ સાધનામાં મસ્તિષ્કીય પ્રશિક્ષણ તથા શરીરને અભ્યાસ કરાવવાની ક્રિયાપદ્ધતિ ચાલે છે. સૂક્ષ્મ સાધનામાં આકાંક્ષાઓ, માન્યતાઓ તથા ભાવનાઓને ઉચ્ચસ્તરીય બનાવવામાં આવે છે.

શરીર પંચતત્ત્વનું બનેલું છે એટલા માટે તેના નિર્વાહ તથા પ્રશિક્ષણમાં ભૌતિક ઉપકરણ કામ આવે છે. મસ્તિષ્કમાં મન અને બુદ્ધિની હલચલ થાય છે. તેને અનુભવ, અધ્યયન અને ચિંતનના આધાર ઉપર વિકસિત કરી શકાય છે. લોકસાધનામાં આવી જ પ્રક્રિયાઓ અપનાવવામાં આવે છે. વ્યક્તિ પોતાની ક્રિયાશીલતા અને બૌદ્ધિક સ્થિતિમાં પ્રવીણતા ઉત્પન્ન કરીને ભૌતિક પ્રગતિનો પથ પ્રશસ્ત કરે છે. સૂક્ષ્મ સાધનામાં અંતરાત્માનો સ્તર ઊંચો ઉઠાવવો પડતો હોય છે. આના માટે પરમાત્મ સત્તાની સાથે સંપર્ક જોડવો પડે છે. ભૌતિક પ્રગતિ માટે ભૌતિક ક્ષમતા તથા આત્મિક પ્રગતિ માટે આત્મિક ક્ષમતા જોઈએ. આને માટે જે પ્રયોગ-પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, તેને અધ્યાત્મ સાધના કહે છે. આના માટે મુખ્ય આધાર ઈશ્વર છે. ચેતનાની ઉચ્ચ-સ્તરીય સંવેદનાને ઈશ્વર કહે છે. સાધનાનાં પ્રયોજનોમાં આની સાથે જ સંપર્ક કરવો જરૂરી થઈ પડે છે.

આમ સમસ્ત સૃષ્ટિનાં ઉત્પાદન, અભિવર્ધન અને પરિવર્તનના અગણિત ક્રિયા-કલાપો સાથે સંલગ્ન બ્રહ્માંડવ્યાપી ચેતનાનો વિસ્તાર અને સ્વરૂપ એટલું મોટું છે કે તેની આંશિક જાણકારી મેળવવી પણ સીમિત માનવીય બુદ્ધિને માટે સંભવ થઈ શકે તેમ નથી. એટલા માટે પરબ્રહ્મને અચિંત્ય, અનિર્વચનીય, અગમ્ય વગેરે કહ્યું છે અને તેના સંદર્ભમાં કરવામાં આવેલી બધી જ ચર્ચા, વિવેચનાને 'નેતિ-નેતિ' કહી અપૂર્ણ કહેવામાં આવી છે. પરંતુ અંતરાત્માના ભાવનાત્મક સ્તરને સ્પર્શ કરવાવાળા બ્રાહ્મી અંશને ઓળખી, પકડી કે અપનાવી શકાય છે. આ જ ઉપાસ્ય છે. આને જ ઈષ્ટદેવ કહે છે. સાધના અભ્યર્થના આની જ કરવામાં આવે છે. અનુગ્રહ અને વરદાન આના થકી જ પ્રાપ્ત થાય છે. ખરેખર આને વિશ્વાત્મા અથવા માનવીય ઉત્કૃષ્ટતાની ચરમાવસ્થા કહી શકીએ. પરબ્રહ્મની અસંખ્ય હલચલો પૈકી એક આ પરમાત્મ સત્તાતરંગ પણ છે, જેની સાથે સંપર્ક સ્થાપીને માનવીય અંતરાત્માને પોતાના વિકાસનો અવસર મળે છે. એટલા માટે ઉપાસનામાં આસ્તિકતાને, ઈશ્વર-

ભક્તિને, પરમાત્માની સાથે તાદાત્મ્ય સ્થાપિત કરનારા પ્રયોગ પ્રયોજનોને અનિવાર્ય માનવામાં આવ્યાં છે. ઉપાસના સાધનાની પૃષ્ઠભૂમિ આ જ કેન્દ્રબિંદુ ઉપર આધારિત છે.

આપણા ઉપાસ્ય ઈષ્ટદેવ પરમેશ્વર કોણ છે? આનું વિવેચન ઘણા પ્રકારે થઈ શકે છે. અંતઃકરણમાં ઉચ્ચસ્તરીય ભાવસંવેદનાઓ ઉત્પન્ન કરવાવાળી વ્યાપક ચેતનાને નિરાકાર ઈશ્વર કહી શકીએ છીએ. તે શરીરમાં સત્કર્મ, મનમાં સત્, ચિંતન તથા અંતરાત્મામાં સદ્ભાવ બનીને દિવ્ય પ્રેરણાઓ ભરે છે. આપણામાં વધુમાં વધુ પરિષ્કૃત તથા ઉદાર બનાવવાની આકાંક્ષાઓ જગાડવી તેની જ પ્રચુરતાનું પ્રમાણ છે. આમાં ભેવડો પ્રવાહ હોય છે. એક અવાંછનીયતાઓ સામે ઝઝૂમવું તે અને બીજાં ઉત્કૃષ્ટતાઓને વધારવી તે. ભગવાનના અવતારનું પ્રયોજન પણ આ જ છે. જ્યારે પણ જ્યાં પણ ઈશ્વરનું અવતરણ થયું છે, ત્યારે તેણે ધર્મની સ્થાપના અને અધર્મના વિનાશનો ભેવડો પ્રયત્ન કર્યો છે. અવતારોની કથા, વાર્તાઓમાં આજ બે ક્રિયા-કલાપ ઉપસેલા દેખાય છે. ગીતામાં 'યદા યદા હિ ધર્મસ્ય...' વાળા પ્રસિદ્ધ શ્લોકમાં આની જ ઘોષણા છે કે ઈશ્વરનો અવતાર આ જ બે પ્રયોજનોને માટે થાય છે. ફક્ત સંસારલીલાને માટે નહિ. પરંતુ વ્યક્તિના અંતઃકરણમાં આ જ બે હલચલને બહાર આવતાં જોઈને એવું કહી શકાય કે અહીં ઈશ્વરના અવતરણની પ્રક્રિયા ચાલી રહી છે. સંબેધમાં આદર્શવાદી જીવન માટે ઉદ્ભવતી ઉત્કૃષ્ટ અભિલાષા તથા પ્રબળ પુરુષાર્થ-પરાયણતાને ઈશ્વરદર્શનના રૂપે જાણી સમજી શકાય છે.

આંખો જડ-તત્ત્વોની બનેલી છે. તેની ક્ષમતા જડ પદાર્થોને જોવા પૂરતી સીમિત છે. ચેતના જડ નથી હોતી. પરમેશ્વર જડ તત્ત્વ ન હોવાના કારણે આંખોથી જોઈ શકાતા નથી. તેના સ્વરૂપની કલ્પના માત્ર કરી શકાય છે. યથાર્થરૂપે તેને કોઈ સ્વરૂપ - પ્રતીકની જેમ જોઈ શકાતા નથી. ચેતનાનો ગુણ જોઈને નહીં, અનુભવીને થઈ શકે છે. આત્મિક ચેતના તેને અનુભવી શકે છે તો ખરી, પરંતુ મૂર્તિમાન પ્રતીકના રૂપમાં જોઈ નથી શકતી. જોવાનો ગુણ નેત્રોનો છે, અનુભવવાનો ચેતનાનો. જીવ નેત્ર નથી, ચેતનાનો અંશ છે. તે

ઈશ્વરીય અનુભૂતિ કરી શકે છે. તેને આકૃતિના રૂપમાં જોઈ શકતો નથી.

છતાં પણ મસ્તિષ્કની સ્થિતિ ઝેંચી છે કે તેને કોઈ તથ્ય ઉપર નિષ્ઠાપૂર્વક કેન્દ્રિત થવા માટે કંઈક પ્રમાણ જોઈએ. આ સ્થૂળ રૂપથી જોઈ સાંભળી શકાય છે અને સૂક્ષ્મ રૂપમાં તર્ક અને પ્રમાણ. સામાન્ય રીતે કોઈ વાત ઉપર વિશ્વાસ ત્યારે જ બેસે જ્યારે તેને જોઈ અથવા સાંભળી હોય. શરીર-સંરચનામાં ઈન્દ્રિય સમૂહનો એક ઉદ્દેશ્ય રસાસ્વાદ અને બીજાં જ્ઞાનસંવર્ધન છે. અન્ય બધી જ ઈન્દ્રિયોની તુલનામાં નેત્રો દ્વારા વધુ જ્ઞાનસંવર્ધન થાય છે. એટલા માટે જોવું સૌથી આકર્ષક અને પ્રિય વિષય છે. સૌંદર્યની અનુભૂતિ પણ વધુ આકર્ષિત હોય છે. એમાં કંઈ કહેવાપણું નહીં હોય. ઈશ્વરદર્શનની ઈચ્છાને પણ આ આધાર ઉપર જ માન્યતા આપવામાં આવી છે અને તેને પ્રત્યક્ષ અથવા અપ્રત્યક્ષ પ્રતીકોના રૂપમાં સાકાર અનુભવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવી રહ્યો છે.

ઈશ્વરની સાકાર ઉપાસનાને માટે પ્રતીક પૂજા, મૂર્તિપૂજા, એક ચિર પ્રચલિત આધાર છે. આનાથી આપણી આસ્તિકતાને કેન્દ્રિત તથા વિકસિત કરવાનો આધાર ઊભો થાય છે. પુસ્તકના માધ્યમથી અધ્યયન તથા મગદળ જેવાં વ્યાયામ ઉપકરણોના આધારે સ્વાસ્થ્ય-સંવર્ધનની સુવિધા ઉપલબ્ધ થાય છે. આવી રીતે પ્રતીક પૂજાથી શ્રદ્ધા, સંવર્ધનનું પ્રયોજન પુરું થાય છે. આ કારણે જ સાકારવાદી જ નહીં નિરાકારવાદી પણ કોઈને કોઈ પ્રતીકમાં દિવ્ય સત્તાનો સમન્વય કરીને પોતાની શ્રદ્ધાનું પોષણ કરે છે. ખ્રિસ્તી ધર્મમાં ક્રોસ, ઈસ્લામ ધર્મમાં કાબાનો પથ્થર, પારસી અને આર્ય સમાજમાં અગ્નિમાં દિવ્યતાનું આરોપણ કરવામાં આવ્યું છે. અન્ય નિરાકારવાદી મત પણ ધ્યાનમાં પ્રકાશજ્યોતિ જેવાં પ્રતીકોનો સહારો લે છે. દેવમાનવોની પ્રતીક - પ્રતિષ્ઠાઓ, સમાધિઓ તથા પોત-પોતાના દેશના રાષ્ટ્રધ્વજો ઉચ્ચ સન્માનનાં કેન્દ્ર આ જ આધારે બનેલા છે. મૂર્તિપૂજાની પાછળ કોઈ અવાંછનીયતાઓ છૂપાઈને બેઠી હોય તો તેને દૂર કરવી જોઈએ. માથામાં જૂ પડે ત્યારે ટકો કરાવવાની કે ગરદન કપાવવાની ઉતાવળ કરવી જોઈએ નહીં.

પ્રતીક પૂજામાં પૂર્ણ માનવની કલ્પના છે. આને જીવનલક્ષ્યનું સ્વરૂપ કહી શકીએ. મહત્વપૂર્ણ ઈમારત બનાવવા માટે કાગળ ઉપર નકશો બનાવવો એટલું પૂરતું નથી હોતું; પરંતુ તેનું નાનું એવું 'મોડલ' નમૂનાના રૂપમાં તૈયાર કરવું પડે છે. તેને જોઈને પ્રમાણસર બનાવવામાં સુવિધા રહે છે. ભગવાન રામ, ભગવાન કૃષ્ણને પૂર્ણ માનવના અવતારના રૂપ માનવામાં આવે છે. એનાં પ્રતીકોને ધ્યાનમાં રાખીને પોતાની પૂર્ણાવસ્થાનું સ્વરૂપ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ અને તેના માટે કમબદ્ધ યોજના બનાવવી જોઈએ. અવતારો અને દેવતાઓની સાથે તેમના ચિત્ર-વિચિત્ર, નૈતિક-અનૈતિક જીવનવૃત્તાંત પણ જોડી દેવામાં આવે છે. ધ્યાન ધરવાને માટે સ્થાપિત ઈશ્વર પ્રતીકની પાછળ કોઈ ચરિત્ર જોડવું ન જોઈએ. પરંતુ તેને સમસ્ત સદ્ગુણસંપન્ન પૂર્ણ માનવનું સ્વરૂપ માત્ર સમજવું જોઈએ. અહીં એક વાતનું ધ્યાન રાખવાનું છે તે એ કે ઈશ્વરીય પ્રતિમાઓની આકૃતિમાં અંતર તો રાખી શકાય છે, પરંતુ તેને જુદી ગણવી ન જોઈએ. વ્યાપક ઈશ્વરીય સત્તા એક છે. અલગ - અલગ દેવીદેવતાઓની તેની સાથે ભાગીદારી નથી. સૂક્ષ્મ જગત અરાજકતાનું કેન્દ્ર નથી અને નથી ત્યાં સામંતશાહી જેવી જમીનદારી વહેંચાઈ. અમુક દેવતાઓનું આ લોક કે ક્ષેત્ર, અમુકનું આ, દરેક દેવતા પોતપોતાના પૂજનકર્તાની રક્ષા કરે છે.' લગભગ એવી જ ભ્રમભરેલી માન્યતા લોકોના મનમાં ધર કરી ગઈ છે. બહુદેવવાદની વિશ્રંખલતા આનાથી જ ફેલાયેલી છે. યથાર્થતા એટલી છે કે - એક વ્યાપક બ્રહ્મની વિભિન્ન શક્તિઓને દેવસંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. સૂર્યનાં સાત કિરણોને સવિતા દેવતાના રથમાં જોડાયેલા સાત ઘોડાઓના રૂપમાં ચિત્રિત કરવામાં આવ્યા છે. આ એક અલંકાર છે. ખરેખર તો સૂર્યનો કોઈ રથ નથી અને નથી જોડ્યા તેમાં તેમના કહેવાતા ઘોડા જેવાં પ્રાણી. દેવ-દેવતાઓનાં જુદાં-જુદાં વ્યક્તિત્વ ધારવા કે માનવા અને અમુક પૂજા-પાઠના આધારે તેમને ફોસલાવીને વશમાં કરી લેવા, તેમની પાસેથી ઈચ્છિત વરદાન પ્રાપ્ત કરવાની અપેક્ષા રાખવી એ બધી ભ્રમક ધારણાઓ છે. આંપણે ઈશ્વરીય પ્રતીક પ્રતિમાઓ પૂર્ણ માનવનું લક્ષ વિગ્રહ તેમજ શ્રદ્ધા અભિવર્ધનનું દિવ્ય ઉપકરણ માનીને જ ચાલવું જોઈએ. સંપ્રદાયના ભેદના કારણે ઉદ્ભવેલી અનેક

પ્રતિમાઓની વચ્ચે તાત્વિક એકતાનો જ અનુભવ કરવો જોઈએ.

સાકાર ઉપાસનાનું ઉચ્ચસ્તરીય દર્શન 'વિરાટ સ્વરૂપ'ના રૂપમાં જોઈ શકાય છે. આ સમસ્ત વિશ્વ બ્રહ્માંડ ઈશ્વરની સાકાર પ્રતિમા છે એવું માનીને ચાલવાથી લોકમંગળની, જનસેવાની, વિશ્વકલ્યાણની આકાંક્ષા ઊભરાઈ આવે છે. રામાયણની એક ચોપાઈમાં 'સિયારામમય સબ જગ જાની'ની સ્થાપના છે. 'ઈશાવાસ્યમિદં સર્વ' જેવી ઉક્તિઓ પ્રત્યેક અધ્યાત્મ-ગ્રંથમાં પાને પાને અંકિત છે. કેટલાંય ઉપાખ્યાનોમાં આ વિરાટ દર્શનની ચર્ચા છે. અર્જુન ઈશ્વરદર્શનનો આગ્રહ રાખે છે તો ભગવાન કૃષ્ણ કહે છે કે આવું દર્શન ચર્મચક્ષુથી નહીં, દિવ્ય ચક્ષુઓથી, જ્ઞાનનાં નેત્રો વડે જ સંભવી શકે છે. તેમણે વિરાટ રૂપનાં દર્શન કરાવ્યાં. માટી ખાવાના કારણે ઠપકો આપતી વખતે યશોદાને પણ કૃષ્ણનાં આવાં વિરાટ રૂપનાં દર્શન થયાં હતાં. રામને પારણામાં ઝુલાવતી વખતે કૌશલ્યાએ પણ તેમનું વિરાટ દર્શન માણ્યું હતું. કાકભુશુંડિજીની દર્શનની આકાંક્ષા આ પ્રકારના દર્શનથી જ તૃપ્ત થઈ હતી. અન્ય દેવકથાઓમાં પણ તેમના સ્તવનોમાં વિરાટ સ્વરૂપની ઝાંખી કરાવવામાં આવી છે. આ સમસ્ત સંસારને ઈશ્વરનું સ્વરૂપ માનવાથી એ પ્રતિક્રિયા ઉત્પન્ન થાય છે કે જડચેતનના પ્રત્યેક ઘટકની સાથે આપણે ઉચ્ચસ્તરીય માન્યતા રાખવી જોઈએ અને તેની સાથે શ્રેષ્ઠતમ સદ્વ્યવહાર કરવો જોઈએ.

દેવપૂજનની પ્રાચીન પરંપરા શિવ અને વિષ્ણુના પ્રતીક વિગ્રહો વડે આરંભ થાય છે. આ બંનેની પ્રતિમાઓ ગોળમટોળ પિંડના રૂપમાં ઘડવામાં આવી છે. શિવલિંગ અને શાલિગ્રામની પાષાણ પ્રતિમાઓ હજુ પણ લગભગ ગોળ દડા જેવી આકૃતિ જ હોય છે. આ વિશ્વબ્રહ્માંડનો જ એક નકશો છે. પૃથ્વી ગોળ હોવાને કારણે જ તેનું વિજ્ઞાન 'ભૂગોળ' કહેવાય છે. આ માન્યતા લોકસેવા તથા સમાજનિષ્ઠાની પ્રેરણા આપે છે. સમૂહવાદ, સહકારિતા, સમાજવાદ, પરમાર્થ - પરાયણતા, લોકમંગળને માટે ત્યાગ, બલિદાનને માટે ભાવભર્યા ઉમંગો ઉત્પન્ન કરવામાં આ વિરાટ બ્રહ્મની શ્રદ્ધા, ભાવના અત્યંત પ્રેરણાદાયી સિદ્ધ થાય છે.

આત્માના કષાય - કલ્મષરહિત આંતરિક ઉત્કૃષ્ટતાથી ભરેલા સ્વરૂપને 'પરમાત્મા' કહી શકાય છે. ખાણમાંથી નીકળેલું કાચું લોખંડ માટી સાથે ભળેલું હોય છે. તેને ભટ્ટીમાં તપાવીને શુદ્ધ કરવામાં આવે છે. આ શુદ્ધ લોખંડને જ પોલાદ કહેવાય છે. માટી સાથે ભળેલા કાચા લોખંડ અને શુદ્ધ પોલાદમાં જે અંતર છે, તેવું જ આત્મા અને પરમાત્માની વચ્ચે સમજી શકાય છે. જમીનમાંથી નીકળતું ખનીજ તેલ રગડો કે અશુદ્ધ રૂપમાં હોય છે. પાછળથી તેને શુદ્ધ કરીને પેટ્રોલ, કેરોસીન વગેરેમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે છે. ખનીજ તેલના રગડાને જીવ અને રૂપાંતરિત શુદ્ધ પેટ્રોલને ઈશ્વર કહી શકીએ છીએ. જીવ ઈશ્વર બની શકે છે અને ઈશ્વર જીવના રૂપમાં અવતાર. આ બંને વાક્યોમાં પૂર્ણ એકતા છે અને આ તથ્યનું પ્રતિપાદન છે કે, મળઆવરણ, વિક્ષેપરહિત, સદ્ભાવસંપન્ન સત્કર્મ સત્કર્મપરાયણ વ્યક્તિમાં એ બધી જ વિશેષતાઓ હોઈ શકે છે જે ઈશ્વરમાં જોવા મળે છે. કોલસા અને હીરાની તાત્વિક સંરચનામાં નામમાત્રનો ફરક છે. બંનેનું રાસાયણિક બંધારણ એકસરખું છે. માત્ર પરમાણુઓના આંતરિક સંગઠનમાં નજીવો એવો ફેરફાર હોય છે. જીવન જ્યારે પોતાની સંકીર્ણ સ્વાર્થવૃત્તિ અને અહમ્મી સીમા તોડીને, પોતાને વિશ્વની સંપદા માને છે, ત્યારે ભગવાન બનવાના રસ્તા ઉપર ચાલી નીકળે છે. તેનામાં જેટલી પણ ઉત્કૃષ્ટતા વધે છે - તેટલી પ્રગાઢતાથી દેવભૂમિકામાં પ્રવેશ મળતો જાય છે.

અન્યના સ્થાને તેની સ્થિતિમાં પોતાની જાતને ગોઠવીને વિચારવામાં આવે તો સાહજિક રીતે બીજાના દુઃખમાં મદદરૂપ થવા અને પોતાની પાસે જે કોઈ સુખસુવિધા છે તેનો લાભ અન્યને પણ મળે એવું કરવા જીવ વ્યાકુળ થઈ ઊઠે છે. વિરાટ બ્રહ્મનો ઉપાસક પોતાને વિશ્વનો નાગરિક માને છે અને ઈશ્વરીય સૃષ્ટિને વધુમાં વધુ સુવિકસિત બનાવવામાં જીવનલક્ષની પૂર્તિ અનુભવે છે. આસ્તિકતાના 'વિરાટદર્શન' ની માન્યતા ભક્તિદર્શનનું સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રતિપાદન છે. આને અપનાવનાર લોકમંગળની પરાયણતાને પ્રત્યક્ષ ઉપાસના માને

છે અને સત્કર્મમાં સંલગ્ન રહીને 'કર્તવ્યપાલનમાં ઈશ્વરપૂજા'ની ઉક્તિને સાર્થક કરે છે.

સર્વવ્યાપી, ન્યાયકારી, નિષ્પક્ષ ઈશ્વરની પ્રસન્નતા સત્કર્મો ઉપર આધારિત છે. કર્મના આધાર ઉપર જ તે ભક્ત અને અભક્તની ઓળખ કરે છે. તેની કસોટીમાં દેવમર્યાદાઓનું પાલન કરનાર આસ્તિક અને તેનું ઉલ્લંઘન કરવાની દુષ્કૃતિઓમાં નિરત રહેનાર નાસ્તિક છે. ભક્તિ જો સાચી છે, તો તેનો પ્રભાવ મનુષ્યના ચિંતન તથા કર્મ ઉપર છવાયેલો રહેવો જોઈએ. તેણે અનુભવ કરવો જોઈએ કે તેની દૃષ્ટિથી કોઈપણ વસ્તુ છુપાયેલી નથી. પ્રત્યક્ષ કર્મ અને અપ્રત્યક્ષ ચિંતન કોનું કયા સ્તરનું છે? તેને તે ઘણી જ સારી રીતે જાણે છે. આ કસોટી પર જ તે કોઈને પણ સાચો ખોટો, ભક્ત-અભક્ત માને છે. આના જ આધારે તેનો અનુગ્રહ અને દોષ દેખાય છે. આસ્તિકતાની આ માન્યતા મનુષ્યની સજ્જનતા અને શાલીનતા વધારે છે. સામાજિક વિરોધ અને રાજકીય દંડથી બચીને અનીતિના માર્ગ ઉપર ચાલતા રહેવાની ચતુરાઈ મનુષ્યમાં મોજૂદ છે. તેને દુષ્કર્મોમાં લાભ જણાય છે અને પડદાની પાછળ કુકર્મો કરતો રહે છે. જો સાચી આસ્તિકતાને અંતરાત્મામાં સ્થાન મળી શકે તો તે આત્માનું શાસનની, આત્મનિયંત્રણની દોરીથી બંધાયેલો રહીને મર્યાદાઓનું પાલન કરી શકે છે.

આસ્તિકતા વ્યક્તિ અને સમાજની સુવ્યવસ્થા તથા પ્રગતિની દૃષ્ટિએ બિલકુલ ઉપયોગી માન્યતા છે. ઉપાસનારત રહીને વ્યક્તિ પોતાનો સ્તર ઊંચો ઉઠાવે છે અને સર્વતોમુખી પ્રગતિનો પથ પ્રશસ્ત કરે છે. આસ્તિકતાને પરિપક્વ કરવામાં ઉપાસનાનું યોગદાન અસાધારણ હોય છે. આથી જ તત્ત્વદર્શીઓએ ઉપાસનાને અત્યંત જરૂરી નિત્યકર્મ માની છે અને તેને અપનાવવાથી થનારા અનેકાનેક લાભોનું વર્ણન પણ કર્યું છે. ખરેખર આ આધાર એવો જ છે. આને અપનાવીને દરેક વ્યક્તિ ઉજ્જવળ ભવિષ્યની દિશામાં અનવરત રૂપે વધતો રહીને પૂર્ણતાનું જીવનલક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી

સંકલ્પશક્તિ – મહિમા અને ગરિમા

(ગોકટોબર-૧૯૮૨ કલ્પશાસ્ત્ર સાધનામાં આપેલ પ્રવચન)

ગાયત્રી મંત્ર મારી સાથે સાથે-

ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય
ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ।

દેવીઓ, ભાઈઓ! પ્રકૃતિનો કંઈક એવો વિલક્ષણ નિયમ છે કે પતન સ્વાભાવિક છે. ઉત્થાનને કષ્ટસાધ્ય બનાવવામાં આવ્યું છે. પાણીને તમે છોડશો તો નીચે તરફ વહેવા લાગશે, તેમાં તમારે કશું કરવાનું રહેશે નહીં. એક ઢેકું તમે ઉપરથી જમીન તરફ ફેંકશો, તે ઝડપથી નીચે તરફ રગડાતું ચાલ્યું જશે. તમારે કશું કરવું નહીં પડે. નીચે પડવામાં કોઈ મહેનત કરવી પડતી નથી, કોઈ પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી. આવો જ કંઈક અસાધારણ નિયમ સંસારનો છે કે પતનને માટે, ખરાબ કર્મને માટે તમને ઢગલાબંધ સાધન મળી જશે, મંડળી-મિત્રો મળી જશે, પુસ્તકો મળી જશે બીજું કંઈ નહીં મળે તો તમારા પાછલા જન્મ-જન્માંતરના કુસંસ્કાર જ તમને આ બાબતમાં ઘણી મદદ કરશે. તે તમને પાડવા માટે એકધારા પ્રોત્સાહિત કરતા રહેશે. પાપની ખાઈમાં ઘસડાવાને માટે તમારું મન એકધારું ચાલતું રહેશે. આને માટે ન કોઈ અધ્યાત્મની જરૂર છે, ન કોઈની મદદની જરૂર છે. એ તો પોતાની પ્રકૃતિ 'નેચર'થી એવી જ થઈ ગઈ છે.

'ત્રેવિટી' - ગુરુત્વાકર્ષણ પૃથ્વીમાં છે. ત્રેવિટી શું કરે છે? ત્રેવિટી ઉપર રહેલી વસ્તુઓને નીચેની તરફ ખેંચે છે. ન્યૂટને જોયું કે સફરજનનું ફળ જમીન ઉપર પડ્યું. જમીન ઉપર શા માટે પડ્યું? જમીનની એક વિશેષતા છે, ખેંચાણ એ કે ઉપરની ચીજને તે નીચેની તરફ ખેંચી લે. નીચેની તરફ પાડવાવાળા ખેંચાણ આ

સંસારમાં એટલા ભયો પડ્યા છે કે તેનાથી તમારો બચાવ ન કરો, તેનો જો તમે વિરોધ ન કરો, તેનો જો તમે મુકાબલો ન કરો, તો નિશ્ચિતપણે તમે પડતા જ રહેશો. પડતી નક્કી જ છે. આજે આપણો સંપૂર્ણ સમાજ એ તરફ ચાલી રહ્યો છે. તમે નજર ઊંચી કરીને જુવો, ક્યાંય પણ એવો માણસ જોવા મળે છે જે સિદ્ધાંતોને અપનાવતો હોય અને આદર્શ ઉપર ચાલતો હોય. આપ જેને પણ જોશો, અધિકાંશ લોકો અવગુણ અપનાવતા જ જોવા મળશે. પાપ અને પતનના માર્ગ ઉપર જ તેમનું ચિંતન અને મનન કામ કરતું હશે. તેમનું ચરિત્ર અને તેમનું ચિંતન પડતીના માર્ગ ઉપર જતું જોવા મળશે. અત્યારે બધે આવું જ જોવા મળશે.

આવી સ્થિતિમાં તમારે શું કરવું જોઈએ? તમારે જો ઊંચા ઉઠવું હોય, તો તમારે તમારી અંદર હિંમત એકઠી કરવી જોઈએ. કેવી હિંમત કરીએ? એ હિંમત કરીએ કે ઊંચા ઉઠવા વાળા જે રીતના સંકલ્પબળનો સહારો લેતા રહે છે અને હિંમતથી કામ લેતા રહે છે, પ્રતબદ્ધ રહે છે, તમારે પણ એવી જ રીતે સંકલ્પવાન અને પ્રતબદ્ધ બનવું જોઈએ. તમે જોયું હશે, જ્યારે જમીન ઉપરથી ઉપર ચઢીએ છીએ, જીવવાનો પ્રબંધ કરીએ છીએ, સીડીની વ્યવસ્થા કરીએ છીએ, ત્યારે ધીરે ધીરે તકલીફથી ઉપર ચઢાય છે. પડવામાં ક્યાં વાર લાગે છે? તમારે કોઈ પથ્થર ઉપર ફેંકવો હોય ત્યારે જુઓ કે કેટલું જોર કરવું પડે છે? અને નીચે ફેંકવામાં? ફેંકવામાં કેટલી વાર લાગશે? અંતરિક્ષમાંથી ઉલ્કાઓ પોતાની જાતે જ જમીન તરફ પડતી રહે છે. રોકેટને ઉપર છોડવું હોય તો? તમે જોયું હશે કે કરોડો

રૂપિયા ખર્ચ કરે છે ત્યારે ક્યારેક રોકેટને અંતરિક્ષમાં મોકલવાનું શક્ય બને છે. પરંતુ પડવામાં ? પડવામાં તો પથ્થરના ટુકડા અને ઉલ્કાઓ પોતાની મેળે જમીન ઉપર આવી જાય છે, વગર કોઈના બોલાવ્યે અને વગર ખર્ચ કરે. પાણીને ફૂવામાંથી કાઢવાને માટે કેટલી મહેનત કરવી પડે છે અને ફૂવામાં નાંખવું હોય તો, કશી જ મહેનત નહીં, નાંખી દો. તમારે આવું જ કરવું પડશે.

ચોર્યાસી લાખ યોનિઓમાં ભટકતા રહીને તમે જે ઢગલા-ને-ઢગલા કુસંસ્કારો ભેગા કરી લીધા છે, હવે એ કુસંસ્કારોની વિરુદ્ધ બળવો શરૂ કરી દો. કેવી રીતે ? પોતે પોતાને મજબૂત કરીને. જે મજબૂત નહીં બનાવો તો જૂના કુસંસ્કારો પાછા આવી જશે. મનને સમજાવશો તો થોડીકવારને માટે તો સમજી જશે, પરંતુ ફરી એ જ રસ્તા ઉપર આવી જશે: એટલા માટે પોતાના મનોબળને મજબૂત કરવાને માટે તમારે કોઈ સંકલ્પ લઈ લેવો જોઈએ. તમારે સંકલ્પ-શક્તિનો વિકાસ કરી લેવો જોઈએ. સંકલ્પશક્તિ કોને કહેવાય ? સંકલ્પશક્તિ એને કહે છે, જેમાં એવો નિર્ણય લઈ લેવામાં આવે છે કે મારે આ તો કરવાનું જ છે, કોઈપણ રીતે કરવાનું છે. 'કરેંગે યા મરેંગે.' આ રીતનો સંકલ્પ જો તમે કરી લો, ત્યારે તમે વિશ્વાસ રાખો, તમારો જે માનસિક નિશ્ચય છે તે તમને આગળ વધારશે. જે તમારું મનોબળ કે નિશ્ચય દૃઢ નહીં હોય તો પછી તમે સપનાં જ જોતા રહેશો, કે આ કરીશ, પેલું કરીશ, આ ભણીશ, વ્યાયામ કરીશ, તો પછી તમે કલ્પના જ કર્યા કરશો, પરંતુ કશું જ કરી નહીં શકો. આજ સુધીમાં ક્યારેય કોઈની પણ કલ્પનાઓ સફળ થઈ નથી અને કોઈના પણ સંકલ્પ અધૂરા નથી રહ્યા.

એટલા માટે મિત્રો, સંકલ્પશક્તિનો સહારો લેવા માટે તમારે પ્રતશીલ થવું જોઈએ, તમે પ્રતશીલ બનો. બસ, નિશ્ચય કરી લો કે સારું કામ કરીશું, જે પણ હોય નાનું હોય કે મોટું હોય, આ કાર્ય અવશ્ય કરીશું. ખરાબ કામોને છોડવા માટે સંકલ્પ કરવા પડે છે. જેમ કે આજથી હું બીડી નહીં પીઉં. હવે એવું બહાનું નહીં

કાઢીએ કે નહીં સાહેબ, જે બીડી નહીં પીઉં તો મારું પેટ સાફ નહીં આવે. અરે! પેટ સાફ ન થાય તો તેના માટે કોઈ દવા લઈ લો, પરંતુ સંકલ્પ કરી લો કે હું બીડી નહીં પીઉં. જે તમે મનથી નબળા રહ્યા કે હું બીડી પીવાનું છોડું કે ન છોડું, આજે બસ પી લઉં, કાલથી છોડી દઈશ, પરમ દિવસથી છોડી દઈશ, આ રીતે તો તમે ક્યારેય છોડી નહીં શકો. શ્રેષ્ઠ કામ કરવાને માટે ઉન્નતિની દિશામાં આગળ વધવાને માટે તમારે સંકલ્પ જેમ બને તેમ જલદી લઈ લેવો જોઈએ કે હું આ કામ કરીશ. સંકલ્પમાં ઘણી મોટી શક્તિ છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ એવો સંકલ્પ કરી લે છે કે હું આ કામ કરીશ, ત્યારે તે એ કામને પૂર્ણ કરે જ છે. સંકલ્પવાન વ્યક્તિ જ્યાં સુધી સારું કાર્ય પૂરું કરી નથી લેતો, ત્યાં સુધી બીજું કોઈ કાર્ય કરશે નહીં, તેવો દૃઢ નિશ્ચય લઈ લે છે. આને માટે તે કોઈ પણ એક વ્રત-નિયમ લઈ લે છે- જેમ કે મીઠું નહીં ખાવું, ઘી ન ખાવું વગેરે. સામાન્ય નજરે જોવામાં આ કોઈ મોટી વાત નથી. તમારાં અન્ય કરવાનાં કાર્યો સાથે મીઠાને શી નિસ્ખત ? તમે જો ખાંડ નહીં ખાવ તો કઈ મોટી વાત થશે ? ઘી ખાવાનું બંધ કરશો તો શી મોટી વાત છે અને તેનાથી વળી તમારા કાર્ય કરવામાં ફાયદો શું ? બાહ્ય નજરે આ બધી બાબતોમાં કશો દમ નથી, પરંતુ દમ એ વાતમાં છે કે તમે એટલો કઠોર નિશ્ચય કરી લીધો છે અને તમે સુનિશ્ચિત યોજના બનાવી દીધી છે કે આ કાર્યને તો મારે કોઈપણ રીતે કરવું જ છે, ત્યારે તમે બિલકુલ વિશ્વાસ રાખો, તમારું કામ પૂરું થઈને જ રહેશે.

મિત્રો, ચાણક્યની વાત તમને નથી ખબર ? ચાણક્યએ એવો નિશ્ચય કરી લીધો હતો કે જ્યાં સુધી નંદવંશનો નાશ કરી ન લઉં, ચોટલી બાંધીશ નહીં અને વાળ છૂટા કરી નાંખ્યા હતા. આ એક પ્રતીક છે જે પોતાનું વ્રત કે પ્રતિજ્ઞાની યાદ અપાવે છે. લોકો પ્રતિજ્ઞાઓ ભૂલી જાય છે, પરંતુ પોતાની અંદર જે કોઈ એવું અનુશાસન ધારણ કરી લે તો મનુષ્ય ભૂલતો નથી, એટલા માટે કોઈને કોઈ અનુશાસન માની લઈએ

તો: સારું છે. જેમ કે એક વખત એવું થયું કે- ભગવાન મહાવીરની પાસે એક શિકારી ગયો. તેણે કહ્યું- મારે તમારી પાસેથી અધ્યાત્મની દીક્ષા લેવી છે, તો ભગવાને કહ્યું—તારે દક્ષિણામાં અહિંસાનું પાલન કરવું પડશે અને માંસ ખાવાનું છોડવું પડશે. ત્યારે તેણે કહ્યું કે હું તો શિકારી છું. આ બધું તો હું નહીં કરી શકું. પશુ-પક્ષીને મારીશ નહીં તો બાળકોને ખવડાવીશ શું ? મહાવીરે તેને સલાહ આપતાં કહ્યું કે- ઓછામાં ઓછું એક જીવનું માંસ ખાવાનું છોડી દે, ભલે પછી તે ગમે તે હોય. વધારે નહીં તો કોઈ પણ એક પ્રાણીને ન મારવાનો સંકલ્પ લઈ લે, તો પણ તારી અહિંસાની પ્રતિજ્ઞા માની લેવામાં આવશે. શિકારી ઘણો જ વિચાર કરતો રહ્યો, પછી તેણે એક જીવને માટે વિચાર્યું, જેની ઉપર તે દયા કરવા તૈયાર થઈ ગયો અને તેને ન મારવાની પ્રતિજ્ઞા લેવા તૈયાર થઈ ગયો. તેનું નામ હતું, કાગડો. કાગડાને નહીં મારું, ક્યારેય નહીં મારું, કાગડા ઉપર દયા કરીશ. બસ તેણે આ સંકલ્પ લઈ લીધો અને ગુરુદીક્ષા લઈ લીધી. રોજ વિચાર કરતો રહ્યો કે કાગડા ઉપર દયા કરવી જોઈએ. કાગડો બિચારો કેટલો નિરુપદ્રવી હોય છે. તે બિચારાને શા માટે કષ્ટ આપવું જોઈએ, તેનાં પણ બાળ-બચ્ચાં હશે, તેને પણ ભગવાને જ ઘડ્યો છે ને ! હું મારા નાના સરખા લોભને માટે કાગડાને શા માટે મારી નાંખુ ? બસ, આ પ્રકારનો વિચાર જ્યારે જડ જમાવવા લાગ્યો ત્યારે ધીરે-ધીરે શિકારી એવો થઈ ગયો કે દરેક પ્રાણીને માટે તે આવું વિચારવા લાગ્યો, દયા કરવા લાગ્યો અને અંતે તે જૈન ધર્મનો એક ઘણો મોટો તીર્થંકર બની ગયો. કેવી રીતે ? દિશા જે મળી ગઈ.

ખરાબ કાર્યો છોડીશું અને સારાં કાર્યો કરીશું, આના માટે મનનો સંકલ્પ નબળો પડવો ન જોઈએ અને આપણે ભુલભુલામણીમાં પડી ન જઈએ, એટલા માટે કોઈને કોઈ પ્રત લેવું ઘણું જરૂરી છે. અનુષ્ઠાનમાં આવું જ હોય છે. અનુષ્ઠાનમાં જપની સંખ્યા તો એટલી જ હોય છે, પરંતુ તેની સાથે સાથે પ્રત અને સંકલ્પ

લેવાં પડે છે. જેમ કે ઉપવાસનું એક, બીજું બ્રહ્મચર્યનું, ત્રીજું મૌનનું, જમીન ઉપર સુવાનું ચોથું, પાંચમું પોતાનું કાર્ય-સેવા પોતાની જાતે વગેરે. આવું શા માટે કરીએ છીએ ? આ વાત મનોબળની પ્રક્રિયાને વધારવા માટે છે. આનાથી મનુષ્યનો સંકલ્પ દઢ થાય છે. અધ્યાત્મનો પ્રાણ સંકલ્પ છે. જો જીવનમાંથી તમે સંકલ્પને દૂર કરશો તો પછી કાર્ય થશે કઈ રીતે ? રાજાપ્રતાપે નિશ્ચય કરી લીધો હતો કે તેઓ ભોજન થાળીમાં નહીં કરે. તેમણે સંકલ્પ લીધો હતો કે જ્યાં સુધી આઝાદી મેળવી લઈશ નહીં ત્યાં સુધી પાંદડામાં રાખીને ભોજન કરીશ. તમે ક્યારેય ગાડીવાળા લુહાર જોયા છે ? ગાડીવાળા લુહાર હજી પણ પતરાળામાં જ ભોજન કરે છે, થાળીમાં નથી કરતા. તેઓ પોતાને રાજાપ્રતાપના વંશજ કહેવડાવે છે અને એવું કહે છે કે મહારાજાએ પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે અમે ઘરમાં જઈશું નહીં, બહાર જંગલમાં ભટકીશું, પતરાળામાં ભોજન કરીશું, એટલા માટે અમે પણ ઘરમાં નહીં જઈએ, બહાર જ ફરતા રહીશું. જ્યારે તેમને આઝાદી ન મળી, તો પછી અમે સુખનું જીવન શા માટે જીવીએ ? આ રીતનો સંકલ્પ કરી લેવો, પ્રત ધારણ કરી લેવાનું ઘણી વખત ઘણું જ ઉપયોગી અને ઘણું જ સારું હોય છે. અનુષ્ઠાન સમયે મીઠું છોડી દેવાની વાત, ખાંડ છોડી દેવાની વાત, ચામડાનાં બૂટ-ચંપલ ન પહેરવાની વાત, આવી ઘણી વાતો એવી છે, જે મનુષ્યના સંકલ્પને વધુ મજબૂત કરે છે. તમારે તમારા સંકલ્પને દઢ કરવા જોઈએ.

સંકલ્પને પૂરા કરવામાં ઘણી વાતો, મુશ્કેલીઓ સામે આવે છે, એ કોઈ મોટી વાત નથી. આવી બાબતો સંકલ્પને વધારે મજબૂત બનાવે છે. સંકલ્પબળ ન હોય તો ? હિમ્મત ન હોય તો ? ત્યારે મનુષ્ય તળિયા વગરના લોટાની જેમ આમતેમ ભટકતો ફરે છે. મનોબળ વધારવાને માટે કોઈ-ને-કોઈ સંકલ્પ, અનુશાસન જીવનમાં રાખવા ઘણા જ જરૂરી છે. ગાંધીજીએ તેત્રીસ વર્ષની ઉંમરે બ્રહ્મચર્યની પ્રતિજ્ઞા લીધી

હતી અને એમ કહ્યું હતું કે હું તો આ નિભાવીશ. એ મહામાનવમાં પણ કંઈક તો નબળાઈ રહી હશે ને ! બીજાની માફક કદાચ તેમનું મન પણ અંદરને અંદર ડગમગતું રહ્યું હશે, પરંતુ તેમના સંકલ્પબળે કહ્યું- નહીં, અમે નિશ્ચય કરી લીધો છે કે 'રઘુકુલ રીતિ સદા ચલી આઈ, પ્રાણ જાય પર વચન ન જાઈ.' આ રીતનો સંકલ્પ જ્યારે તેમણે લઈ લીધો ત્યારે તેને નિભાવ્યો પણ. કમજોરીઓ સામે લડ્યા પણ ખરા. જો સંકલ્પ ન લીધો હોત તો ? વ્રત ન લીધું હોત તો ? નિશ્ચય ન કર્યો હોત તો ? તો પછી કશું જ સંભવ ન થાત. સંકલ્પ ધારણ કર્યા પછી તો મનુષ્યની અડધી મંજીલ પાર થઈ જાય છે. તમારે પણ તમારા મનોબળની વૃદ્ધિને માટે આત્માનુશાસન અપનાવવું જોઈએ. આત્માનુશાસન એ લાઠી છે, જેને વરસાદમાં લપસવાવાળા અને પહાડ ઉપર ચઢવાવાળા લઈને ચાલે છે અને તેનાથી જ્યાં પણ લપસાણું હોય છે, પોતાની જાતને બચાવી લે છે, સહારો મળી જાય છે. સંકલ્પ તે લાઠીના જેવો છે, જે તમને પડવાથી બચાવી લે છે અને તમને ઊંચાઈ ઉપર ચઢવા, આગળ વધવાને માટે હિમ્મત પ્રદાન કરે છે.

મિત્રો, શીરી-ફરહાદની વાત તો તમે સાંભળી છે ને ? રાજાએ ફરહાદને એમ કહ્યું કે જો તમે બત્રીસ માઈલ લાંબી નહેર ખોદીને અહીં સુધી લાવી શકશો, તો પછી તમારું લગ્ન શીરી સાથે શક્ય છે. પહાડની ઊંચાઈ ઉપર એક તળાવ તો હતું, પરંતુ તે શહેરથી એટલું દૂર હતું કે જેનાથી પાણીની ઘણી ખેંચ રહેતી હતી. ફરહાદે પણ કહી દીધું કે 'કરેંગે યા મરેંગે'. તેણે જ્યારે નિશ્ચય કરી લીધો કે મારે નહેર ખોદવી છે, તો ? ત્યારે તે પાવડો અને ત્રિકમ લઈને ચાલી નીકળ્યો. તેણે પહાડ તોડવાનું શરૂ કરી દીધું. આસપાસથી લોકો આવતા, થોડાક દિવસ મજાક થતી રહી, કેટલાક ઠેકડી ઉડાવતા રહ્યા. કોઈ ગાંડો કહેતું, કોઈ બેવકૂફ કહેતું રહ્યું, પરંતુ જ્યારે જોયું કે આણે તો નિશ્ચય કરી લીધો છે કે આ કામ હું કરીને રહીશ ત્યારે લોકોમાં સહાનુભૂતિ

પણ ઉત્પન્ન થઈ ગઈ. સંકલ્પ લેનારના પ્રત્યે લોકોમાં સહાનુભૂતિ પણ હોય છે અને તેઓ સહાનુભૂતિના અધિકારી પણ હોય છે. જેમની પાછળ સંકલ્પશક્તિ નથી તેઓ મશ્કરીને, ઉપહાસને પાત્ર પણ બને છે. ફરહાદને લોકોએ મદદ કરી. લોકો પોતપોતાનાં ઓજારો લઈને આવ્યા અને નહેર ખોદવામાં મદદ કરવા લાગ્યા. સમય લાગ્યો તો ખરો, પરંતુ ફરહાદે નહેરને ખોદીને ત્યાં સુધી લાવી દીધી, જ્યાં સુધી રાજાએ બતાવી હતી.

સાથીઓ, આ બધી સંકલ્પબળની વાત હું કરી રહ્યો છું. દરેક કામમાં તમારે સંકલ્પબળનો પ્રયોગ કરવાની જરૂર છે. બ્રહ્મચર્યના સંબંધમાં, ખાવા-પીવાના સંબંધમાં. સમયદાન અને અંશદાનના સંબંધમાં, તમારે કોઈને કોઈ કામ એવાં કરવાં જોઈએ, જેમાં એવું પ્રતીત થયું હોય કે કશોક એવો સંકલ્પ તમે લીધો છે, જેનો નિર્વાહ કરવામાં તમે લાગેલા છો. આ જ મનોબળ વધારવાની રીત છે. મનોબળ કરતાં વધુ યોગ્ય કોઈ શક્તિ તમારી પાસે નથી. પૈસાની તાકાત તેના પોતાના પૂરતી સીમિત છે, બુદ્ધિનું પણ તેવું જ છે, પરંતુ ઉપર ઉઠવાનો જ્યાં સુધી સવાલ છે, ત્યાં મનોબળ અને સંકલ્પબળને જ સર્વસ્વ માનવામાં આવે છે. સંકલ્પબળ અને મનોબળથી વધીને મનુષ્યના વ્યક્તિત્વને નીખારવાવાળી, પ્રતિભાને ઉપસાવવાવાળી, તેના ચરિત્રને નીખારવાવાળી બીજી કોઈ વસ્તુ છે જ નહીં. સંકલ્પબળની વૃદ્ધિને માટે એ જરૂરી છે કે તમે નાના-નાના કંઈક એવા નિયમો કે વ્રત થોડા સમયને માટે નિર્ધારિત કરી લો કે જ્યાં સુધી અમે આ કામ નહીં કરીએ ત્યાં સુધી અમે આ નહીં કરીએ, ઉદાહરણરૂપે સાંજે પુસ્તકનાં આટલાં પાન જ્યાં સુધી વાંચી નહીં લઉં, ત્યાં સુધી સૂઈશ નહીં. આ રીતે જ સવારે જ્યાં સુધી પ્રાર્થના-ઉપાસના પૂરી કરી ન લઉં, ખાઈશ નહીં. આ શું છે ? આ વ્રતશીલતાની સાથે જોડાયેલું થોડું ઘણું અનુશાસન છે.

અનુશાસન એ સંકલ્પનું નામ છે જેમાં કોઈ સિદ્ધાંતનો સમાવેશ તો થાય જ છે, પરંતુ એ સિદ્ધાંતની સાથે સાથે, તે કાર્ય પૂરું કરવાની સાથે, સાથે એવો પણ કશોક નિર્ણય કરવામાં આવે છે, જેના લીધે તેનું પોતાનું કોઈ સંભારણું રહે. જેમ કે જ્યાં સુધી અમે મેટ્રિક પાસ નહીં કરી લઈએ ત્યાં સુધી ચપ્પલ નહીં પહેરીએ. આનાથી શું થાય છે? આના લીધે એકધારું કંઈક કરવાનું યાદ આવ્યા કરે છે, જે હજુ સુધી આપણે કરી શક્યા નથી. ચપ્પલ પણ એટલા માટે જ તો નથી પહેરતા. આ વાત વારંવાર તમને એ યાદ કરાવતી રહેશે કે મારે મેટ્રિક કરવાનું છે, સારા નંબરથી પાસ થવાનું છે, આખો દિવસ વાંચવાનું છે. ચપ્પલ ઉપર જ્યારે પણ ધ્યાન જશે, અરે ! હું ચપ્પલ કેવી રીતે પહેરી શકું, મેં તો સંકલ્પ લીધો છે. વ્રત લીધું છે. વ્રત અને સંકલ્પ મનુષ્યની જીંદગીને માટે ઘણી મોટી વસ્તુ છે. તમે આવું જ કર્યા કરો. અહીંથી ગયા પછી તમારે ઘણાં કામ કરવાનાં છે, ઘણાં સારાં કામ કરવાનાં છે, પરંતુ એ ચાલશે નહીં. તમારું મન એકધારું ઢીલું પડતું જશે. તેને યોગ્ય કરવાને માટે તમે એક વિચારોની સેના અને વિચારોની શ્રૃંખલા બનાવીને તૈયાર રાખો. વિચાર જ વિચારને કાપે છે. ઝેર જ ઝેરને મારે છે. કાંટા વડે જ કાંટો કઢાય છે. તમારા મનને હર ઘડી જે કુવિચારો તંગ કરે છે, તેનો સામનો કરવા એક એવી સેના ઊભી કરી લો, જે તમારા ખરાબ વિચારો સામે લડવા માટે સમર્થ હોય.

મિત્રો, સારા વિચારોની પણ એક સેના છે. જ્યારે પણ ખરાબ વિચાર આવે છે, કામવાસનાના વિચાર આવે છે, તો પછી તમે એવું કરતા રહો કે તેનો સામનો કરવા માટે એક બીજી સશક્ત સેના ઊભી કરી લો, સારા વિચારોવાળી સેના. જેમાં તમારે એવો વિચાર કરવો પડે કે બ્રહ્મચર્યના કારણે હેનુમાનજી કેટલા સામર્થ્યવાન થઈ ગયા. ભીષ્મ પિતામહ કેટલા સમર્થ થઈ ગયા બ્રહ્મચર્યના કારણે. તમે શંકરાચાર્યથી લઈને

અનેક સંતો, મહાત્માઓની વાતો યાદ કરી શકો છો. જેમણે પોતાને સારા વિચારોમાં કાર્યરત કરી દીધા. જો તેમણે પોતાને કુવિચારોમાં લગાવી લીધા હોત તો પછી બિચારા સંકલ્પોની શી વિસાત હતી કે પૂરા થાત. કુસંસ્કાર જો વશમાં કરી લેત તો જે સંકલ્પ કર્યો હતો, તે એક ખૂણામાં રહી જાત. સદાચારને માટે તમે વિચાર કરો તો કેવો કરો ? તમે તેના માટે એક મોટી સામર્થ્યવાન સેના બનાવી લો, જે પણ ખરાબ વિચાર આવે તેને કાપવા માટે. લોભનો વિચાર આવે, લાલચનો અને બેઈમાનીનો વિચાર આવે તો તેને દૂર કરવાને માટે તમે ઈમાનદારીના સમર્થનને માટે તેનો ઈતિહાસ, ઉદાહરણ અને શાસ્ત્રોનો, મહાપુરુષોના વચનનો સંગ્રહ કરીને રાખો કે ઈમાનદારીની જ કમાણી ખાઈશું, બેઈમાનીની કમાણી અમે નહીં ખાઈએ. આ પ્રકારના વિચારોની સેના જો તમે તૈયાર કરી લીધી હશે તો તમારા માટે સ્વર્ગ હશે. ભલે બેઈમાનીના વિચાર આવે, કામ-વાસનાના વિચાર આવે, ઈર્ષાના વિચાર આવે, પતનના વિચાર આવે, તો તેને રોકવાને માટે તમે તમારી સેનાને તૈયાર કરી લો અને સામે જમાવી દો.

મિત્રો ! લડાઈ કર્યા વગર કામ કેવી રીતે ચાલશે ? દુર્યોધન સામે લડ્યા વગર પણ ક્યાં ચાલ્યું હતું ? રાવણની સામે લડ્યા વગર પણ ક્યાં ચાલ્યું હતું ? કંસ સામે લડ્યા વગર ચાલ્યું હતું ? લડાઈ પ્રેમની છે, હિંસાની છે અથવા અહિંસાની છે, કોઈની પણ હોય એ વાત હું કહી રહ્યો નથી. હું તો એ કહી રહ્યો છું કે તમારે તમારા અવગુણો અને કમજોરીઓના મુકાબલાને માટે પણ અને સમાજમાં ફેલાયેલ અનાચાર સામે બાથ ભીડવાને માટે પણ દરેક સ્થિતિમાં તમારે એવા ઊંચા વિચારોની સેના બનાવવી જોઈએ, જે તમને પણ હિમ્મત આપવામાં સમર્થ હોઈ શકે અને તમારા સમીપવર્તી વાતાવરણમાં પણ નવું વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ હોઈ શકે. ખરેખર તો એ સંકલ્પભર્યા વિચાર જ હોય છે, જે વ્યક્તિને ક્યાંથી ક્યાં પહોંચાડી દે છે. હજારી ખેડૂતે બિહારમાં એવો નિર્ણય કર્યો હતો

કે મારે આંબાની વાડીઓ કરવી છે. પોતાના આ સંકલ્પને પૂરો કરવા માટે તે ઘરેથી નીકળી પડ્યો. તેણે એવો નિયમ કર્યો કે જ્યાં સુધી ઉદ્દેશ્ય પૂરો થઈ નહીં જાય, હું જમીન ઉપર સૂઈ જઈશ, ખુલ્લા પગે જ ફરીશ. તેણે નિશ્ચય કરી લીધો કે દરેક ગામમાં ઓછામાં ઓછો એક બગીચો અવશ્ય કરવો જોઈએ. ગાંમડામાં પહોંચતો, લોકોને મળતો અને કહેતો કે લો, હું ક્યાંકથી છોડ લઈ આવું છું, ખાડા પણ હું કરી આપું છું. બસ, તમે છોડને એમાં રોપી દો. તેને સાચવવાની વ્યવસ્થા તમે કરી લો. તેને પાણી પાવાની જવાબદારી તમે ઉપાડી લો. આ રીતે તે દરેકને સમજાવતો રહ્યો અને લોકોએ તેની વાત માની લીધી. શા માટે માની ? કેમ કે તે સંકલ્પવાન હતો. જો સંકલ્પવાન ન હોત અને આમ જ વ્યાખ્યાન આપતો ફરતો કે ભાઈસાબ ! છોડ લગાવો હરિયાળી કરો તો ? તો કોઈ છોડ રોપત ખરું ? સરકાર કેટલો પ્રચાર કરે છે, પરંતુ કોઈ સાંભળે છે ખરું ? સાંભળવાને માટે એ ઘણું જરૂરી છે કે જે માણસ એ વાત કહેવાને માટે આવ્યો છે, તે સંકલ્પવાન હોય. સંકલ્પવાન જ જીવનમાં સફળ થાય છે.

સંકલ્પવાન કોણ હોય છે ? સંકલ્પવાનનો અર્થ ફરી એકવાર સાંભળી લો. સંકલ્પવાન એટલે ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોને અપનાવવાનો નિશ્ચય અને એ નિશ્ચયના રસ્તામાં કોઈ અડચણ ન આવે. એના માટે થોડા-થોડા સમયને માટે એવા અનુશાસન-પ્રત લેવાં, જેનાથી એ સ્મરણમાં રહે, મનોબળ વધતું રહે, પડી ન જઈએ. સંકલ્પને યાદ કરીને પોતાનું ગૌરવ-ગરિમા બનાવી રાખો, આના માટે તમારે પ્રતશીલ હોવું જરૂરી છે. પીળાં કપડાં પહેરવાને માટે તમને કહેવામાં આવ્યું છે. તો એ પ્રતશીલ હોવાની નિશાની છે. બીજા લોકો પીળાં કપડાં પહેરતા નથી પરંતુ તમારે પહેરવાં જોઈએ. એનો અર્થ એ છે કે તમારી ઉપર દુનિયાનું કોઈ દબાણ નથી અને દુનિયાની નકલ કરવામાં- અનુકરણ કરવામાં તમને કોઈ દિલચસ્પી નથી. આ શું છે ? આ પ્રતશીલતાની નિશાની છે. માગશર મહિનામાં

પ્રયાગમાં ત્રિવેણીના કિનારે એક મહિનાને માટે લોકો પ્રતશીલ થવાને માટે જાય છે અને કલ્પવાસ કરે છે, કલ્પસાધના કરે છે. ત્યાં તે એવો નિશ્ચય કરી લે છે કે અમે જ્યાં સુધી અહીંયાં રહીશું, અમુક કાર્યો નહીં કરીએ. તમે પણ આ કલ્પસાધના શિબિરમાં આવ્યા છો, તો પ્રતશીલ થઈને રહો. નિશ્ચયનું પાલન કરતા રહો. એ દઢ નિશ્ચય કરી લો કે જે નિયમ લીધો છે, તેનું પાલન યોગ્ય રીતથી કરતા રહીશું. ભોજન જેવું પણ છે, તેનાથી કામ ચલાવી લઈશું. એવું નહીં કે, સાહેબ! આનો સ્વાદ સારો નથી, અમે તો કચોરી ખાઈશું. ભાઈસાબ, એવું ન કરો. સંકલ્પવાન બનો.

મિત્રો, સંકલ્પમાં અખૂટ શક્તિ છે. સંકલ્પવાન જ સફળ થયા છે અને સંકલ્પવાનોએ જ સંસારની નાવને પાર ઉતારી છે. તમારે પણ સંકલ્પવાન અને પ્રતશીલ થવું જોઈએ. નેકી તમારી નીતિ હોવી જોઈએ અને ઉદારતા તમારી ફરજ હોવી જોઈએ. તમે જો આ અપનાવી લીધું તો બીજું પગલું એ ભરવાનું કે અમે આવું કામ નહીં કરીએ. સમયાંતરે નાના-નાના પ્રત લેવાનું રાખો. આપણા ગાયત્રી પરિવારમાં એવો રિવાજ છે કે ગુરુવારના દિવસે મીઠું નહીં ખાઈએ, બ્રહ્મચર્ય પાળીશું, બે કલાક મૌન રાખીશું. અહીં આ બંધાએ આ નિયમોનું પાલન કરવું પડે છે. તમે પણ કંઈક આવા જ પ્રતશીલ બનીને આવા નિયમોનું પાલન કરતા રહેશો અને સાથે સાથે કોઈ શ્રેષ્ઠ ઉત્તરદાયિત્વના તાજા-વાણા જોડીને રાખશો તો તમારું વ્યક્તિત્વ તેજ થશે, તમારા વિચારો સફળ થશે. તમારી પ્રતિભા નિખરશે અને તમારી ગણતરી એક સારા વ્યક્તિ તરીકે થશે. જો તમે આત્માનુશાસન અને પ્રતશીલતાનું મહત્ત્વ સમજશો અને તેને અપનાવવાની હિમ્મત કરશો ત્યારે જો આ રીતનું એક કદમ પણ તમે આગળ ભરી શકશો, તો તમે વિશ્વાસ રાખો કે અમે તમને આત્મોન્નતિની દિશામાં નિરંતર આગળ વધારતા જઈશું. આ શબ્દોની સાથે જ આજની વાત સમાપ્ત.

॥ ૐ શાંતિ ॥

આગામી બે વર્ષનો સમય યુગ સંધિની વિષમ પરિસ્થિતિઓથી ભરેલો છે. પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવે વર્ષ ૧૯૮૮ થી સન્ બે હજાર સુધી બાર વર્ષનો સમય યુગ સંધિનો સમય ઘોષિત કરી યુગ સંધિ મહાપુરસ્કરણની મહા સાધના ચોવીસ લાખ સાધકો દ્વારા પ્રારંભ કરી હતી, જેમાં સન્ ૨૦૦૦ ના અંત સુધી ચોવીસ કરોડ સાધક ભાગીદાર થવાની સંભાવના વ્યક્ત કરી હતી. વર્ષ ૧૯૯૯ ને વધુ પ્રાકૃતિક વિપદાઓ તથા ભીષણ સંકટોથી ભરેલો માનતા કેન્દ્ર દ્વારા એને સાધના વર્ષ ઘોષિત કરી સાધના પ્રધાન કાર્યક્રમ ચલાવવાનો નિશ્ચય કરવામાં આવ્યો છે. આ સાધનાત્મક પુરૂષાર્થ માનવ જાતિની રક્ષા માટે સુરક્ષા કવચનું કાર્ય કરશે તથા પ્રતિકૂળતાઓને અનુકૂળતામાં બદલીને સંભાવનાઓ વિનિર્મિત કરવામાં સહાયક થશે.

આ સાધનાત્મક મહાભિયાનમાં જાતિ-વર્ગ અથવા દરેક ધર્મના સાધકોએ નિશ્ચિત રૂપે ભાગ લેવો જ જોઈએ. આ વિષમ સમયને બાઈબલમાં સેવિત ટાઈમ્સ, કુરાન શરીફમાં કયામત અને ભવિષ્ય પુરાણમાં યુગ સંધિકાળ કહેવામાં આવ્યો છે. આ પરિવર્તનની વેળા છે. ચારેબાજુ અનેતિકતા, અસામાજિકતા, અદૂરદર્શિતા, પાપાચાર, અનાચારની પરિસ્થિતિમાં પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવનું યુગ પરિવર્તન અભિયાન અંધારામાં આશાની એક કિરણની માફક સાધકોનું પથ પ્રદર્શન કરી વિશ્વને સાહસ પ્રદાન કરી રહેલ છે. પ. પૂજ્ય ગુરુદેવનું આ કથન ધ્વંસ અને સૃજનનું કાર્ય એક સાથે ચાલતું રહેશે. આજે બંને પ્રકારની પરિસ્થિતિઓ પ્રત્યક્ષ દેખાઈ રહી છે. એક બાજુ ક્યાંક ભરતી, ભૂકંપ અતિવૃષ્ટિ તો ક્યાંક અનાવૃષ્ટિ અને ભયંકર બીમારીઓનો પ્રકોપ. સમાજમાં ક્યાંક સંપ્રદાય કે વર્ગ-જાતિ સંઘર્ષ તો ક્યાંક હડતાલ, અગ્નિકાંડ, ચોરી, ડકેતી, લૂંટફાટ જેવી ઘટનાઓ થઈ રહી છે. બીજી બાજુ કેટલીક પ્રતિભાઓ દેશ બચાવવા અને લોક કલ્યાણ માટે સક્રિય બની રહ્યા છે અને ગામડે-ગામડે વ્યસન મુક્તિ. આદર્શ વિવાહ, કુરીતિ નિવારણ અને આસ્તિકતા સંવર્ધન જેવા પ્રયત્ન જોરદાર ચાલી રહ્યા છે.

બધા ધર્મોના ભાઈ-બહેન વર્તમાન મુશ્કેલીઓના નિરાકરણ માટે તથા માનવમાત્રના કલ્યાણ માટે

પોતાની ઉપાસના પધ્ધતિ દ્વારા પોતાના ઈષ્ટ મંત્ર જપ દ્વારા ઉજ્જવળ ભવિષ્યની પ્રાર્થના કરશો. જે ગાયત્રી સાધના કરી રહ્યા છે અથવા કરવા માંગે છે. તે પણ પ્રાતઃકાળે સ્વર્ણિમ સૂર્યોદયનું ધ્યાન કરતા કરતા ઓછામાં ઓછી ત્રણ માળા અથવા પંદર મિનિટ ગાયત્રી મહામંત્ર જપ કરે અથવા ચોવીસ વાર ગાયત્રી મહામંત્ર લેખન કરે. આ સાધના અનેક સાધકો દ્વારા એક સમયમાં એક ઉદ્દેશ્ય માટે કરવાથી તેવું જ અનુકૂળ વાતાવરણ સર્જશે. દુઃખદ પરિસ્થિતિઓ સુખદ પરિસ્થિતિઓમાં બદલાશે. અનીતિ-અત્યાચાર સમાપ્ત થશે. વિવેકનો વિજય થશે. સતયુગી વાતાવરણ બનશે. ધરતી સદ્ગુણોથી સુવાસિત થશે.

સાધના તો કરવાની જ છે પરંતુ કેવળ સાધના એટલે કે જપ કરવાથી કામ નહીં ચાલે. પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવે સાધનાનો અર્થ પોતાની જાતને સાધી લેવી બતાવ્યો છે. આત્મ સુધાર કરવાથી જ સાધનાનું સુફળ દેખાશે. પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવે ચોવીસ વર્ષની કઠોર તપશ્ચર્યા કરી તેની સાથે તેમણે પોતાના મનને કૂટી-કૂટીને ધોબીની માફક ધોયું. પોતાની જાતનો સુધાર જ આત્મોન્નતિનો રાજમાર્ગ છે. પોતાના પરિજનો પાસે એ જ અપેક્ષા છે કે માત્ર સાધના એટલે કે જપને જ સર્વસ્વ ન માની, તેની સાથે પૂજ્યવરે આપેલ સૂત્રો અનુસાર આત્મ કલ્યાણ અને લોક કલ્યાણ બંને ક્ષેત્રમાં વિવિધ સેવા કાર્યોમાં પોતાની ક્ષમતા લગાડશો. શરીરથી કાર્ય અને મનથી જપ તો નિરંતર થઈ શકે છે. પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવથી જ્યારે અમે સાધના વિષે ઉદ્ભવતી શંકાઓનું સમાધાન પુછ્યું પૂજ્ય ગુરુદેવ આપના જેવા ચોવીસ મહા પુરસ્કરણ કેટલાય લોકોએ કર્યું હશે પરંતુ તમને જેવી પ્રાપ્તિ મળી તેવી બીજાને કેમ નહીં? તેમણે કહ્યું-બેટા! પહેલા અમે પોતાની જાતને બરોબર કરી અને સાધનાનો અમારો ઉદ્દેશ્ય વ્યક્તિગત સ્વાર્થ માટે નહિ પરંતુ વિશ્વ કલ્યાણ માટે હતો. અમારા કર્મક્રિયા વિશ્વ નિયંતાની ઈચ્છા અનુરૂપ રહ્યા છે. સ્વાદ પર સંયમ રાખી માત્ર જવની રોટલી અને છાશ પર જ ૨૪ વર્ષ સુધી સાધના સમય પૂરો કર્યો. આજે લોકો સાધના તો કરે છે પરંતુ પોતાનો સુધાર નથી માંગતા. સુધારથી મોટી મોટી આધ્યાત્મિક સંપદાઓ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જપ એક

પ્રકારનો કારતૂસ છે જીભ એક બંદૂક છે તે બરોબર ન હોય તો કારતૂસથી સિંહને ન મારી શકાય. જપ (સાધના) બીજ છે. બીજ માટે જમીન બરોબર ન હોય તો પાક થતો નથી. અંતઃકરણને સ્વચ્છ ઉજ્જવળ બનાવી લેવું જોઈએ ત્યારે જ ચેતના સશક્ત બનશે. ચેતન સત્તાના ક્ષેત્રમાં ઋષિ કલ્પ તત્ત્વજ્ઞાની પોતાની શરીરરૂપી પ્રયોગશાળામાં ચેતનાને વધુ સશક્ત બનાવવા અને તેના આધારે રિષ્ઠિઓ સિધ્ધિઓ જેવી પ્રાપ્તિઓ મેળવવા સમર્થ રહ્યા છે. યોગના માધ્યમથી માનસિક અને તપના માધ્યમથી શારીરિક કાયારૂપી દિવ્ય ચેતનાને વધુ પ્રખર બનાવી સફળતાઓ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

આજની વિષમ પરિસ્થિતિઓને નિપટવા માટે શું આધ્યાત્મિક ઉપચાર કરી શકાય છે? તેનો જવાબ હા માં વિશ્વાસ સાથે આપી શકાય છે. એવું પ્રાચીન કાળથી થઈ રહ્યું છે. અનાદિકાળથી દેવાસુર સંગ્રામ થતા રહ્યા છે. અસુરતા આક્રમક અને અનાચારી હોવાના કારણે આરંભિક સફળતા દેખાય છે કેમકે દેવતા સદ્ભાવી હોવાને કારણે પછડાતા અને હારતા રહ્યા છે. જ્યારે પ્રજાપિતા બ્રહ્માના શરણમાં જતા ત્યારે તે હંમેશા સંગઠિત થવાની પ્રેરણા આપતા રહ્યા છે. આ શરત પૂરી કરવાથી ભગવાનની સહાયતા મળતી રહી છે અને દેવતાને પોતાનું ગુમાવેલ વર્ચસ્વ ફરી પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર મળતો રહ્યો છે. આ પ્રક્રિયામાં કેટલીય વાર પુનરાવૃત્તિ થતી રહી છે.

સજ્જનોના સંગઠનની પ્રાથમિક જરૂરીયાત પૂરી કરવાથી દેવી સહાયતા વર્તમાન સંકટોના નિવારણ માટે મળી શકે છે. રાવણ, કુંભકર્ણ, ભસ્માસુર આદિ

રાક્ષસોએ પોતાના સ્વાર્થ માટે તપ કર્યું. તેથી પોતાનો વિનાશ તો થયો જ પોતાના સ્વજન સંબંધીઓ પણ વિનાશના કારણ બન્યા. ઊંચા ઉદ્દેશ્ય માટે આગળ ધપનારને દેવી ચેતનાનો સહયોગ મળે છે. ઈન્દ્રને વૃત્તાસુરના વધ માટે સૃષ્ટાના અદૃશ્ય સહયોગથી જ દધીચિ જેવા સાહસી ત્યાગી મળ્યા હતા. ચારે બાજુ ટીપું-ટીપું પાણી માટે તરસતી જનતાને સહારો આપવા માટે ભગીરથે તપ કર્યું તો સુરસરી ગંગાને ધારણ કરવા માટે ભાગીરથને આશુતોષ શિવનો સહયોગ મળ્યો. દુર્ગા અવતરણ પાછળ પણ આ જ ઉદ્દેશ્ય હતો.

ઋષિ-મુનિઓની તપશ્ચર્યા માત્ર પોતાના સ્વર્ગ-મોક્ષ માટે નહોતી થઈ. તે દિવ્ય શક્તિના અવતરણ અને વિતરણના નિમિત્તે જ આ કષ્ટ સાધ્ય માર્ગને અપનાવતા રહ્યા છે.

પ્રભુ ઈસા, બુધ્ધ, ગાંધી આદિ વિભૂતિઓના ક્રિયા કર્મોમાં દિવ્ય શક્તિ જોડાયેલી માનવામાં આવે છે. જ્યારે સાયકલ સવાર ચાલે છે તો પાછળ હવાનો સહારો મળી જાય તો વગર પેડલે નક્કી કરેલ દિશામાં વાહન દોડતું જાય છે. યુગ ચેતનાનો પ્રવાહ આ દિવસોમાં જે ચાલી રહ્યો છે તેને પણ આ સ્તરનો માનવો જોઈએ. યુગ સંધિની મહાન પરિવર્તન વેળામાં માનવી પ્રયત્ન જ સર્વસ્વ નહીં બની રહે.

અદૃશ્ય સત્તાનો સહયોગ પણ પ્રાપ્ત થઈ રહ્યો છે. ૨૨ જાન્યુઆરી ૧૯૯૯ વસંત પંચમીથી સાધનાત્મક અવલંબનની દિશામાં સર્વે પરિજન પોતાના જીવનક્રમને ઢાળી ઉજ્જવલ ભવિષ્ય માટે વાતાવરણ તૈયાર કરો.

-સંપાદક

ત્રણ પંડિત મિત્રો હતા. તેઓ એક સમયે બીજા યાત્રીઓ સાથે નાવમાં બેઠા હતા, એમાં એક દાની, બીજો વૈજ્ઞાનિક, ત્રીજો રાજનેતા હતો.

રસ્તામાં નાવિકે પુછ્યું કે શું મારા જેવા અભણ-અશિક્ષિત માટે ધર્મ પાલન શક્ય છે ?

ત્રણે વિદ્વાનોએ પોત પોતાની રીતે વ્યંગ કર્યો અને કહ્યું કે-દર્શન-શાસ્ત્ર જાણ્યા વગર, જ્ઞાન-વિજ્ઞાન સમજ્યા વગર, સમાજ નીતિ, રાજનીતિ જાણ્યા વગર ધર્મનું રહસ્ય કેવી રીતે સમજી શકાય? તારા માટે એ જાણવું અસંભવ છે. નાવિક ચૂપ થઈ ગયો.

થોડેક દુર આગળ જતાં નદીના વહેણનાં ભમ્મરમાં નાવ ફસાઈ ગઈ, નાવ ડૂબશે એ નક્કી હતું. નાવિકે કહ્યું 'તમારામાં જેને તરતાં આવડતું હોય તે નદીમાં કુદી પડે' અને પોતાનો પ્રાણ બચાવે.

જેઓ તરવાનું જાણતા હતા, તેઓ કુદીને તરી પાર કરી ગયા. પણ પેલા ત્રણ વિદ્વાનો ડુબી ગયા.

નાવિક પણ નાવ છોડી ને તરવા લાગ્યો. એણે વિચાર્યું કે-જ્ઞાન સાથે કર્મ ન હોય તો જીવન અને ધર્મનું રક્ષણ કરી શકાતું નથી.

યુગ નિર્માણ સમાચાર

ગોંડલ-ગાયત્રી પ્રજ્ઞાપીઠનો ૧૭મો પ્રાણપ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ ૯ નવમ્બરે ખૂબ જ શ્રદ્ધાને ઉત્સાહપૂર્વક ઉજવવામાં આવ્યો. આ પ્રસંગપૂર્વે એક દિવસ અખંડ જપ તેમજ સંકીર્તનનું પણ આયોજન કરવામાં આવ્યું. બાળસંસ્કાર કેન્દ્ર દ્વારા એક નાટક પણ પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું. સાંજે ૧૧૧૧ દીપયજ્ઞ પણ કરવામાં આવ્યો. આ પ્રસંગે પરમ પૂ. ગુરુદેવનું સાહિત્ય બ્રહ્મભોજ રૂપે વિતરણ કર્યું. કાર્યક્રમને સફળ બનાવવા માટે ચંદુભાઈ, ભરતભાઈ, મગનભાઈ, રાઘવભાઈ, દામજીભાઈ તેમજ મહિલા મંડળની બહેનોએ ખૂબ જ જહેમત ઉઠાવી.

બોટાદ-ગાયત્રી પરિવાર શાખાના કર્મઠ કાર્યકર્તા ભરતભાઈ ધોળકીયાએ પોતાના સ્વર્ગસ્થ પિતાશ્રીની સ્મૃતિમાં મહાકાળનો પોકાર સાંભળી પુસ્તક ૧૦૦૦ વિતરણ કર્યાં. આગામી વર્ષે યુગ શક્તિ ગાયત્રી પત્રિકાના ગ્રાહકો વધારવાનો પણ સંકલ્પ કર્યો.

રાજપીપળા-હાલમાં સંપન્ન થયેલ વિરાટ સંસ્કાર મહોત્સવ ખૂબ જ સફળ બન્યો છે. આદિવાસી વિસ્તાર હોવા છતાં લોકોએ દેવ સંસ્કૃતિમાં વધુ લાભ લીધો. આ કાર્યક્રમને સફળ બનાવવા પરિજનોએ સારો ભાગ ભજવ્યો. બહેનોનો પણ સહયોગ પ્રશંસનીય રહ્યો.

ઘોડાસર-ગાયત્રી પરિવાર શાખા યુગ ઋષિની વિચારધારાને અનુરૂપ રચનાત્મક તેમજ સૃજનાત્મક કાર્યક્રમો સફળતાપૂર્વક કરી રહેલ છે. શ્રી પ્રવીણભાઈ, જનકભાઈ, ધનશ્યામભાઈના વિશેષ પ્રયત્નોના કારણે યુગ શક્તિ ગાયત્રી પત્રિકાના ૧૧૦૦ ગ્રાહકો તેમજ અખંડ જ્યોતિના ૧૦૦ ગ્રાહકો બનેલ છે.

મેમદપુર-પ.પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી રામ શર્મા આચાર્યજીના કરકમલોથી પ્રતિષ્ઠા કરેલ ગાયત્રી પ્રજ્ઞાપીઠ મેમદપુરનો પાટોત્સવ તા.૫/૧૧/૯૮ના રોજ ઉજવવામાં આવ્યો હતો.

જેમાં ૪૮ કલાકના અખંડ જાપ, ત્રણ દિવસ પંચકુંડી ગાયત્રી મહાયજ્ઞ, મૂર્તિપૂજા, શીખરધજા વિગેરે કાર્યક્રમો યોજા આયોજન કરવામાં આવેલ.

“સાચાં મંદિર તે કહેવાય જ્યાં જન-જાગૃતિનાં દર્શન થાય.” આ યુક્તિને સફળ બનાવવા તેમજ ૧૯૯૯ના વર્ષમાં જપ સાધનાના કાર્યક્રમોને ગામડે-ગામડે ગોઠવવા સર્વે પરિજન સંકલ્પ બધ્ધ થયા હતા. કાર્યક્રમનું સંચાલન શ્રી મહાશંકરભાઈ જોષી તથા શ્રી જયંતિભાઈ ઘેલોતરે કરેલ.

ચલાલા-શ્રી યુગ નિર્માણ ગાયત્રી પરિવાર ટ્રસ્ટ દ્વારા ૧૫ નવેમ્બર સ્વૈચ્છિક રક્તદાન કેમ્પમાં સફળ આયોજન કર્યું. ૧૫૦૦૦ શિશિ રક્ત એકત્રિત કરવામાં

આવેલ. આ પ્રસંગે અમરેલી જીલ્લા ગાયત્રી પરિવાર પ્રમુખ શ્રી નાનજીભાઈ કે. પાથર ચલાલા નગરપાલિકાનાં પ્રમુખશ્રી જે.વી.કાકડિયા, માજી ધારાસભ્યશ્રી નરસિંહદાસ ગોંધિયા ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના પ્રમુખ-મહેન્દ્રભાઈ સાદાણી, કેળવણી મંડળના પ્રમુખ શ્રીશવજીભાઈ કાકડિયા, શ્રી રમણીકભાઈ પટેલ, મહાજન પ્રમુખ શ્રી નંદલાલભાઈ વીઠલાણી, બ્રહ્મસમાજ પ્રમુખ શ્રી સુરેશભાઈ, વેપારી અગ્રણી શ્રી કાળુભાઈ મહેતા, પત્રકાર રવજીભાઈ, પણ ઉપસ્થિત રહ્યા હતાં.

આ પ્રસંગે સર્વે મહેમાનોનું સ્વાગત કરતાં સંસ્થાનાં વડા શ્રી રતિભાઈ એ કહ્યું આવા માનવસેવાનાં કાર્યો કરવા ગાયત્રી પરિવાર હરહંમેશ તત્પર રહેશે.

અંજાર-તા.૧૬/૧૧ ના ગાયત્રી શક્તિપીઠનો ૧૭મો પાટોત્સવ ધામધૂમ પૂર્વક ઉજવણી કરવામાં આવ્યો. આ પ્રસંગે ૨૪ કુંડી ગાયત્રી મહાયજ્ઞનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. કાર્યક્રમનું સચાલન અમદાવાદ જ્ઞાનપીઠનાં શ્રી રમેશચંદ્ર શુક્લાજીએ સંભાળેલ હતું. તેમણે પોતાની આગવી શૈલીમાં લોકોને પોતાનાં દુર્ગુણો છોડવા તથા પવિત્ર જીવન જીવવાની પ્રેરણા આપી હતી.

આ પ્રસંગે પ્રજાપતિ છાત્રાલયનાં નવ કુમારો સહિત કુલ ચાલીસ યુવક-યુવતીઓએ યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર તથા મંત્રદીક્ષા ગ્રહણ કરેલ. પાંચ નાના-નાના બાળકો જેઓ જાતે બધાં વેદમંત્રો સાથે યજ્ઞ કરાવી શકે છે. તેમને શ્રીમતી ઉર્મિલાબેન તરફથી ઈનામો આપી પ્રોત્સાહન આપવામાં આવેલ.

અમદાવાદ-ગાયત્રી પરિવાર નારણપુરા શાખા દ્વારા તા.૨૨-૧૧-૯૮એ ૧૦૮ ઘરોમાં ઘેર ઘેર એક કુંડીય ગાયત્રી યજ્ઞનું આયોજન નારણપુરા ગામ તથા આજુબાજુનાં વિસ્તારમાં રાખવામાં આવ્યું હતું. કાર્યક્રમની સફળતા માટે કનુભાઈ પટેલ પ્રો. બી.આર. પટેલ, ભવાનીભાઈ દૂધવાળા તથા બહેનો સર્વશ્રી મધુબેન, નીરૂબેન, ગોમતીબેન, શાંતાબેન વિગેરેએ ખૂબ જ જહેમત ઉઠાવી ઘેર ઘેર પ્રચાર કાર્ય કર્યું હતું યજ્ઞના અંતે પરિજનો તથા યજ્ઞમાનોનું સ્નેહ મિલન રાખવામાં આવ્યું હતું જેમાં કાન્તિભાઈ મારફતીયા, રમેશભાઈ પટેલ, મીઠાભાઈ પટેલ, શૈલેશભાઈ ઠાકર, બી.પી.સિંહા, ગાંધીનગરના પરિજનોએ ખૂબજ ઉત્સાહપૂર્વક સહકાર આપ્યો. ઘેર-ઘેર દુષ્પ્રવૃત્તિ નિવારણ વ્યસન મુક્તિ મંત્ર લેખન, પ.પૂજ્ય ગુરુદેવનું સાહિત્ય વિતરણનો પ્રચાર કરવામાં આવ્યો. યુગ શક્તિના સભ્યો નોંધવામાં આવ્યા. □

હવે પહેલ કરો

પહેલ કરો ભાઈ પહેલ કરો,
રૂઢિઓ સૌ આ ફેલ કરો.

લીધા દીધા વિના દહેજ ના
સાદા લગ્ન સંસ્કાર કરો,
ધુમ ઘડાકા વરઘોડા ના
ખોટા ખરયા શાને કરો. પહેલ..

ગરીબી ની ફાંસી થી છુટો
શાને અમીરી ઠાઠ કરો ?
છોટે મોટે કામ કરો
સમય બચાવી ધ્યાન ધરો. પહેલ..

નાનો રાખી કુટુંબ કબીલો
વાનપ્રસ્થ માટે રે સજીલો,
વિકટ દુઃખ આ વસ્તી વધારો
શાને એમાં સરવાળો કરો ? પહેલ..

પોતાનો સુધાર કરો
દોષો વીણીને દૂર કરો
હમ સુધરેંગે યુગ સુધરેગા
નારાનો પ્રયોગ કરો. પહેલ..

જાપાન જેવા ગૃહ ઉદ્યોગનો
શ્રમ નિષ્ઠાથી ધંધો કરો
કામ ચોરી એ મોટો ગુનો
આરામ હરામ હૈ-ધ્યેય વરો. પહેલ..

એક જણ-એક ઝાડવું વાવો
પુજા માની પાણી પાચો
ઘરતીને હરીયાળી બનાવો
ગુરૂજી તણી સેવા માનો. પહેલ..

જાતિવાદના ભરડેથી છુટો
ભણ્યાચારી શાને ચૂંટો?
મોટી મોટી વાત કરો છો
ગાડરીયો પ્રવાહ શાને બનો? પહેલ..

માનવ માત્ર એક બનો
શાને ભેદ દિવાલ ચણો?
મારો તારો દેશ કહાવી
શાને યુધ્ધ લડાઈ કરો. પહેલ..

કામ કઠાવા ટેબલ નીચે
વાઘ છાપ બંડલ શાને ઘરો?
મેરા ભારત બને મહાન
શ્રદ્ધિઓ કેરા પંથે વળો! પહેલ..

ચંદન જેવા જોલાચલનો
શ્રી રામના ચરણે સંકલ્પ કરો
વાનર ખિસકોલી જટાયુ જેવો
યુગ દેવતાનો સહકાર કરો. પહેલ..

-ચંદનજી. સ. ઠાકો:
બાલીસણા (પાટણ)